

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

HAYSİYET KÜLTÜRÜNDE KOLEKTİF ÖZÜR İLE
AFFETME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ:
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDE BİR
ARAŞTIRMA

YÜKSEK LİSANS TEZİ

RANA ALAN

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğr. Üyesi Veysel Mehmet Elgin

BOLU, HAZİRAN - 2023

KABUL VE ONAY SAYFASI

Rana ALAN tarafından hazırlanan “**HAYSİYET KÜLTÜRÜNDE KOLEKTİF ÖZÜR İLE AFFETME ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ: ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA**” adlı tez çalışması jürimiz tarafından Psikoloji Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak oy birliğiyle kabul edilmiştir.
7/06/2023

Jüri Üyeleri

İmza

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Veysel Mehmet ELGİN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi

.....

Üye

Dr. Öğr. Üyesi Deniz ENİÇ
Adana Alparslan Türkeş Bilim ve
Teknoloji Üniversitesi

.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Onayı

Prof. Dr. İbrahim KÜRTÜL

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmada yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Teze ilişkin 20/06/2023 tarihinde Turnitin adlı intihal tespit programından enstitü müdürlüğünce belirlenen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan benzerlik raporuna göre, tezin benzerlik oranı % 6 olarak tespit edilmiştir.

Bu çalışma için Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi İnsan Araştırmaları Etik Kurulundan 2022/96 sayısı ile etik izin alınmıştır.

.....

RANA ALAN

ÖZET

**HAYSİYET KÜLTÜRÜNDE KOLEKTİF ÖZÜR İLE AFFETME
ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ:
ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİ ÖRNEKLEMİ ÜZERİNDE BİR
ARAŞTIRMA
YÜKSEK LİSANS TEZİ
RANA ALAN
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI
(TEZ DANIŞMANI: DR. ÖĞR. ÜYESİ VEYSEL MEHMET ELGİN)
BOLU, HAZİRAN -2023
XII + 81 SAYFA**

Haysiyet kültürü alanyazında belli bir süredir çalışılsa da Türkiye psikoloji alanyazınındaki çalışmalar görece olarak yenidir. Kişinin benlik değeri hakkındaki algısının önemli bir kısmının diğer insanlar tarafından belirlenmesi, hakaretin haysiyet için tehdit edici bir unsur olması ve hakarete karşılık verme bu kültürü psikoloji alanı için önemli hale getiren temel özellikler arasındadır. Diğer bir yandan ihlal durumlarında özür dilenmesi, ilişkiler bağlamında önerilmektedir. Kolektif özrün affetme üzerindeki etkisi konusunda alanyazındaki bulgular çelişkilidir. Mevcut çalışmanın amacı farklı kolektif özür koşulları (özür reddi, özür talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür ve kapsamlı özür) ile affetme arasındaki ilişkide haysiyet kültürünün (haysiyet kültürü değerlerine düşük ve yüksek bağlılık) etkisini ele alıp incelemek ve alanyazına katkı sağlamaktır. Bu amaç doğrultusunda yapılan çalışmanın örnekleme, yaşları 18 ve 41 ($Ort. = 20.82$, $SS = 2.05$) aralığında olan 196'sı erkek, 146'sı kadın olmak üzere toplam 342 üniversite öğrencisinden oluşmaktadır. Toplanan veriler, SPSS 25.0 programı kullanılarak analiz edilmiştir. Çalışmanın bulgularına göre, affetmenin alınan kolektif özür türüne göre farklılaştığı ve kişinin haysiyet kültürü değerlerine bağlılığının affetmeyi etkilediği bulunmuştur. Araştırmanın sonuçları ilgili alanyazın kapsamında tartışılmış ve gelecek çalışmalar için öneriler sunulmuştur.

ANAHTAR KELİMELELER: Haysiyet kültürü, Kolektif özür, Affetme

ABSTRACT

**EXAMINING THE RELATIONSHIP BETWEEN COLLECTIVE
APOLOGY AND FORGIVENESS IN THE CULTURE OF HONOR:
RESEARCH ON UNIVERSITY STUDENT SAMPLE
MASTER THESIS
RANA ALAN
BOLU ABANT IZZET BAYSAL UNIVERSITY
INSTITUTE OF GRADUATE STUDIES
DEPARTMENT OF PSYCHOLOGY
(SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. VEYSEL MEHMET ELGİN)
BOLU, JUNE 2023
XII + 81 PAGES**

Although honor culture has been studied for a while in the literature, the related studies in Turkish psychology literature is relatively new. The facts such as a significant part of one's perception of one's self-worth is determined by other people, insult is a threat to honor, and responding to insults are among the main features that make this culture significant for the field of psychology. On the other hand, apologizing for transgression is recommended for relations. The findings in the literature on the effect of collective apology on forgiveness are contradictory. The aim of the present study is to contribute to the literature by examining the relationship between different collective apology conditions (denial of apology, non-response to apology request, simple apology and comprehensive apology) and forgiveness with considering the effect of honor culture (low and high endorsement of honor culture values). For this purpose, the sample of the present study consists of 342 university students that are 196 male and 146 female students whose ages are between 18 and 41 ($M = 20.82$, $SD = 2.05$). The collected data was analyzed by using SPSS 25.0 program. According to the findings of the study, it was revealed that forgiveness differs on the basis of the collective apology types, and also the endorsement of the honor culture values affects forgiveness. The results of the study were discussed on the basis of the literature and some suggestions were presented for the future studies.

KEYWORDS: Culture of honor, Collective apology, Forgiveness

İÇİNDEKİLER

Sayfa

KABUL VE ONAY SAYFASI.....	iii
ETİK BEYAN	iv
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER	vii
ŞEKİL LİSTESİ	ix
TABLO LİSTESİ	x
TEŞEKKÜR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	3
1. GENEL BİLGİLER	3
1.1 Haysiyet Kültürü	3
1.1.1 Kültür ve Kültürel Boyutlar.....	3
1.1.2 Bireycilik-Toplulukçuluk.....	4
1.1.3 Haysiyet Kültürü (Honor Culture).....	6
1.1.4 Haysiyet Kültürü ve Diğer Kültürel Sendromlar.....	6
1.1.5 Haysiyet Kültürünün Boyutları	8
1.1.6 Haysiyet Kültüründe Hakaret	9
1.1.7 Haysiyet Kültürü ve Türkiye	10
1.2 Kolektif Özür.....	12
1.2.1 Özür ve Özür Dilemek.....	12
1.2.2 Özür Türleri	13
1.2.3 Kolektif Özür Türleri	13
1.2.4 Kolektif Özürle Kişiler Arası Özür Farkı	14
1.2.5 Gruplar Neden Özür Diler?	14
1.2.6 Genel Anlamda Özürlü Taşınması Gereken Özellikler.....	15
1.2.7 Kolektif Özürlü Taşınması Gereken Özellikler	16
1.2.8 Türkiye’deki Kolektif Özür Çalışmaları.....	19
1.3 Affetme	19
1.3.1 Affetmenin Tanımlanması.....	19
1.3.2 Affetme Türleri	21
1.3.3 Affetmenin Sonuçları.....	22
1.4 Değişkenler Arası İlişkiler: Kültür, Kolektif Özür ve Affetme	23
1.4.1 Kültür ve Affetme	23
1.4.2 Kolektif Özür ve Affetme	25
İKİNCİ BÖLÜM	32
2. YÖNTEM.....	32
2.1 Katılımcılar.....	32
2.2 Veri Toplama Araçları.....	34
2.2.1 Demografik Bilgi Formu	34
2.2.2 Haysiyet Kültürü Ölçeği	34

2.2.2.1 Haysiyet Kültürü Ölçeği İçin Güvenirlik Analizi.....	34
2.2.2.2 Haysiyet Kültürü Ölçeği İçin Geçerlik Analizi	35
2.2.3 Affetme Ölçüm Aracı.....	36
2.2.3.1 Affetme Ölçüm Aracı İçin Güvenirlik Analizi.....	36
2.2.3.2 Affetme Ölçüm Aracı İçin Geçerlik Analizi	36
2.2.4 Manipülasyon ve Kullanılan Senaryo.....	37
2.2.5 İşlem	38
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	40
3. BULGULAR.....	40
3.1 Değişkenlerin Normallik İstatistikleri	40
3.2 Haysiyet Kültürü ve Affetme İçin Betimsel İstatistikler	40
3.3 Demografik Değişkenlere Göre Affetme ve Haysiyet Kültürü Farklılıkları	41
3.4 Ölçüm Araçları Arası Korelasyon	42
3.5 Kolektif Özür Koşullarının Affetme Üzerindeki Etkisi.....	42
3.6 Her Bir Kolektif Özür Koşulunda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki İlişki.....	46
3.7 Haysiyet Kültürü ve ANOVA Analizi.....	48
3.7.1 Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi	49
3.8 Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetme ...	50
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	53
4. TARTIŞMA.....	53
4.1 Kolektif Özürün Affetme Üzerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması	53
4.2 Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması	56
4.3 Haysiyet Kültürü ve Kolektif Özürün Affetme Üzerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması	57
BEŞİNCİ BÖLÜM	58
5. SONUÇ.....	58
5.1 Çalışmanın Katkısı	58
5.2 Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalara Öneriler	60
KAYNAKLAR.....	62
EKLER.....	72

ŞEKİL LİSTESİ

	<u>Sayfa</u>
Şekil 3.1. Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetmenin Karşılaştırılması.....	45
Şekil 3.2. Affetmenin Haysiyet Kültürüne Göre Karşılaştırılması	50
Şekil 3.3. Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetmenin Karşılaştırılması	52

TABLO LİSTESİ

Sayfa

Tablo 2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri	33
Tablo 2.2. Haysiyet Kültürü İfadelerinin Faktör Yükleri, Madde Toplam Korelasyonları, Özdeğeri, Açıklanan Varyansı ve Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	36
Tablo 2.3. Affetme İfadelerinin Faktör Yükleri, Madde Toplam Korelasyonları, Özdeğeri, Açıklanan Varyansı ve Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı.....	37
Tablo 2.4. Katılımcıların Atandığı Dört Farklı Kolektif Özür Koşulu	38
Tablo 3.1. Değişkenlerin Normal Dağılımının Test Edilmesi	40
Tablo 3.2. Haysiyet Kültürü Ölçeği ve Affetme Ölçüm Aracı Ortalama, Standart Sapma, En Düşük ve En Yüksek Puan Değerleri	41
Tablo 3.3. Cinsiyete Göre Affetmenin Betimsel İstatistik Değerleri.....	41
Tablo 3.4. Cinsiyete Göre Affetmenin Tek Yönlü Varyans Analizi.....	41
Tablo 3.5. Cinsiyete Göre Haysiyet Kültürünün Betimsel İstatistik Değerleri	42
Tablo 3.6. Cinsiyete Göre Haysiyet Kültürünün Tek Yönlü Varyans Analizi	42
Tablo 3.7. Ölçüm Araçlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Ölçüm Araçları Arası Korelasyon	42
Tablo 3.8. Farklı Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetme İçin Varyans Homojenliği Testi.....	43
Tablo 3.9. Farklı Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetme İçin Tek Yönlü Varyans Analizi.....	43
Tablo 3.10. Kolektif Özürlü Varlığına Göre Affetmenin Betimsel İstatistik Değerleri	44
Tablo 3.11. Kolektif Özürlü Varlığına Göre Affetmenin Tek Yönlü Varyans Analizi	44
Tablo 3.12. Farklı Özür Koşullarına Göre Affetme	45
Tablo 3.13. Kolektif Özürlü Reddedildiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi	46
Tablo 3.14. Kolektif Özürlü Reddedildiği Koşulda Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi	46
Tablo 3.15. Kolektif Özürlü Yanıtsız Bırakıldığı Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi	47
Tablo 3.16. Yalın Bir Kolektif Özürlü Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi	47
Tablo 3.17. Kapsamlı Bir Kolektif Özürlü Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi	48
Tablo 3.18. Kapsamlı Bir Kolektif Özürlü Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi	48
Tablo 3.19. Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetme Ortalamaları İçin Varyans Homojenliği Testi	49
Tablo 3.20. Affetme Derecesinin Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Karşılaştırılması	49

Tablo 3.21. Affetme Derecesinin Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Değerleri.....	49
Tablo 3.22. Kolektif Özür Koşulları ve Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi	51
Tablo 3.23. Affetmenin Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Değerleri.....	52

TEŞEKKÜR

Öncelikle kültürel psikolojiyi çalışma alanı olarak seçmemde bana ilham kaynağı olan, kendisinden sayılamayacak kadar çok bilgi ve detay öğrendiğim, bildiklerini benimle cömertçe paylaşan, bu tezin ortaya çıkmasına kadar geçen sürecin her adımında desteğini ve anlayışını hissettiğim değerli danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Veysel Mehmet ELGİN'e çok teşekkür ederim.

Tez jürime katılmayı mutlulukla karşılayarak kabul eden, tezimi yazarken motive edici söylemleriyle bana destek olan, veri toplama aşamasındaki yardımları ve sunumumda verdiği geri bildirimler için Dr. Öğr. Üyesi Deniz ENİÇ'e teşekkür ederim.

Tez jürime katılmayı kabul eden, sunumumda verdiği geri bildirimlerle bana farklı bakış açısı kazandıran ve tezimin zenginleşmesinde katkısı olan Dr. Öğr. Üyesi Ali BABAHAN'a teşekkür ederim.

Son olarak da çalışmamın katılımcısı tüm öğrencilere teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

Birinin yetiştiği kültür o kişinin düşüncelerini, duygularını ve davranışlarını nasıl etkiler? Kültürel özellikler farklı koşullardaki tepkileri öngörebilir mi? Sahip olunan kültürel özellikler farkında olunsa da olunmasa da tutumları ya da kararları etkiliyor olabilir mi? Örneğin birini ya da birilerini affetme kararını alınırken bu kararda kültürel özelliklerin etkileri nasıldır?

Kültür, bireylere nasıl davranacakları konusunda açık mesajlar veren ortak anlamlar sistemi olarak ele alınmaktadır (Trompenaars ve Hampden-Turner, 1998). Bu tanımdan yola çıkılacak olunursa farklı kültürel yapılardaki insanların aynı konularda farklı davranışlar sergilemesi beklenebilir. Kùltürler için yapılan sınıflandırmalarda en yaygın ayırım bireycilik ve toplulukçuluk ayırımıdır (Singelis ve diğ., 1995). Bu ayırma göre, bireyci kùltürlerde kişilerin özerklik ihtiyacı yüksektir, kişiler iç gruplarından duygusal açıdan ayırıktırlar ve grubun ortak amaçlarına nazaran kişisel amaçlar ön plandadır. Toplulukçu kùltürlerdeyse birey kendini iç grubun sahip olduğu özelliklerle tanımlar, bireyin grupla uyumu ve çatışmaması önemlidir ve grubun ortak amaçları bireyin kişisel amaçlarından daha öndedir (Triandis ve diğ., 1990). Bireyci-toplulukçu ayırımına ek olarak yakın zamanda daha spesifik sınıflandırmalar da yapılmaktadır. Bunlardan biri de benlik değeri ve toplumsal düzen olgusuna göre yapılan onur kùltürü (*dignity cultures*), imaj kùltürü (*face cultures*) ve haysiyet kùltürü (*honor culture*) olmak üzere üç kùltürel sendrom sınıflandırmasıdır. Bu tez kapsamında ele alınan kùltürel sendrom benlik değerinin büyük ölçüde diğeri insanlar tarafından belirlendiğı ve toplumsal düzenin çoğunlukla misilleme ile sağlandığı haysiyet kùltürüdür (Leung ve Cohen, 2011). Haysiyet kùltüründe, haysiyet önemli ölçüde itibara bağı olduğından (Cohen ve diğ., 1996) haysiyete karşı bir ihlalin kùltürün üyeleri tarafından hakaret olarak algılanacağı beklenebilir. Haysiyet kùltürünün önemli bir özelliğı, üyelerinin hakarete verdiğı önem ve hakarete karşılık verme yükümlülüğüdür (Nisbett ve Cohen, 1996). Ayrıca haysiyet kùltürü, toplulukçu kùltürün içinde yer aldığından (Uskul ve diğ., 2010) haysiyet kùltürü üyelerinin içinde bulundukları gruplara karşı yapılan bir ihlalin de hakaret olarak kabul edilerek kişilerin affetme kararını olumsuz yönde etkileyebildiğı görölmektedir (Elgin, 2022).

Kültürel etkilerin yanında hakareten sonra özrün varlığı, yokluğu, niteliği ya da hatayı işleyen tarafın özür dilemeyi reddetmesinin de affetme kararını

etkileyeceği düşünölmektedir. Bu tez kapsamında gruplar arası bir ihlal üzerinden kolektif özür kullanılmıştır. İlerleyen kısımlarda bahsedileceği üzere mevcut alanyazında kolektif özürlerin affetmeyi teşvik edip etmediği konusundaki sonuçlar tutarlı değildir (Blatz ve Philpot, 2010). Tam da bu sebeple kolektif özür ile affetme ilişkisini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır. Bu çalışmada da farklı özür koşullarında affetmenin farklılaşıp farklılaşmayacağı incelenmiştir. Ayrıca özür koşullarına ek olarak Türkiye’yi de içine alan haysiyet kültürü gibi spesifik bir kültürü çalışmaya dahil ederek kolektif özür ve affetme arasındaki ilişkiyi kültür bağlamında ele almanın alanyazına daha bütöncöl ve önemli bir katkı sunacağına inanılmaktadır.

Kısacası mevcut çalışmada gruplar arası bir ihlalden sonra farklı kolektif özür koşullarının affetmeyi nasıl yordadığı ve bu süreçte haysiyet kültürünün rolü merak konusudur. Farklı özür koşullarından kasıt, kolektif bir özürün olmadığı, özür dilemenin reddedildiği, yalın bir özürün dilendiği ve kapsamlı bir özür dilendiği olmak üzere dört düzeydir. Sonuç olarak, deneysel bir tasarım içeren mevcut çalışmanın amacı, farklı kolektif özür koşulları ile affetme arasındaki ilişkiyi haysiyet kültürünün etkisini ele alarak incelemektir. Devam eden kısımda, tezde ele alınan olgularla ilgili bilgiler sunulmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. GENEL BİLGİLER

1.1 Haysiyet Kültürü

1.1.1 Kültür ve Kültürel Boyutlar

Kültür, bir tanıma göre bir grubun üyelerinin davranışlarında gözlemlenebilen ortak normlar ve değerler bütünüdür (Huijser, 2013). Linton'un kültür tanımında da davranışa vurgu yapılmaktadır. Linton'a (1945) göre kültür, paylaşılan ve aktarılan davranışlar ve bu davranışların sonuçlarıdır. Hofstede'ye (1980) göre kültür, bir grup insanı diğerlerinden ayıran kolektif zihinsel programlamadır. Araştırmacılar kültür kavramının birçok disiplinde ve bağlamda kullanılmasından sebeple tanımının da bağlama göre farklılaştığını belirterek ortak tek bir kültür tanımının yapılmasını mümkün görememektedirler (Hofstede ve diğ., 1990). Barker (2000) da bunu destekleyici nitelikte, kültürün anlamından ziyade kültür kavramının kullanım amacına bakılmasını tavsiye etmektedir. Bazı araştırmacılara göre de kültür, tanımı yapılamayan belirsiz bir kavramdır (Triandis ve diğ., 1988). Bunlardan yola çıkarak kültürün tanımının yapılmasından ziyade boyutları üzerinden anlamlandırılması daha işlevsel olabilir. Çeşitli araştırmacılar kültürel boyutlarla ilgili farklı sınıflandırmalar yapmışlardır. Triandis (1995) bireyci-toplulukçu kültür ayrımı yapmaktadır. Triandis ve Gelfand (1998), Triandis'in (1995) boyutlarına ilişki boyutunu ekleyerek yatay bireycilik, yatay toplulukçuluk, dikey bireycilik ve dikey toplulukçuluk olmak üzere dört kategori önermektedir. Hofstede, kültürel farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla kültürü altı boyutta ele almaktadır. Bu boyutlar; güç mesafesi, erillik-dişillik, belirsizlikten kaçınma, uzun süreli-kısa süreli yönelim, bireycilik-toplulukçuluk ve hoşgörükısıtlılıktır (Hofstede, 1993; 2001; 2011). Markus ve Kitayama (1991) ise kültüre benlik konusundan yaklaşıp, bağımsız benlik-karşılıklı bağımlı benlik ayrımı yapmaktadır. Bağımsız benliğe sahip kişilerin davranışları, kendi düşünceleri ve duyguları tarafından düzenlenir. Karşılıklı bağımlı benliğe sahip bireylerdeyse kişinin duygusu, düşüncesi ve davranışları sosyal ilişkileri bağlamında organize edilmektedir. House ve diğerleri (2002) tarafından yapılan GLOBE projesindeyse toplam dokuz kültürel boyut tanımlanmaktadır. Bunlar Hofstede'nin boyutlarına

yenileri eklenerek ortaya konulmuştur. Bu dokuz boyut, güç mesafesi, belirsizlikten kaçınma, insani oryantasyon, kurumsal toplulukçuluk, iç grup toplulukçuluğu, girişkenlik, cinsiyet eşitliği, geleceğe yönelim ve performans yönelimidir. Tüm kültürel sınıflandırmalar ele alındığında kültürler için en yaygın ayrım bireycilik ve toplulukçuluk ayrımıdır (Singelis ve diğ., 1995). Ayrıca Triandis (1995), bireycilik-toplulukçuluk boyutunu diğerlerinden öne çıkararak sosyal davranış için kültürel farkın en önemli tek boyutu olarak tanımlamaktadır.

1.1.2 Bireycilik-Toplulukçuluk

Bireycilik, bireyin ait olduğu grupların hedeflerinden ziyade kendi kişisel hedeflerine öncelik vererek kendini grup aidiyetlerinden ziyade bireysel özellikleri açısından tanımlaması olarak ifade edilmektedir. Toplulukçuluk ise bireyin üyesi olduğu grupların -ailesi, iş arkadaşları ya da daha büyük gruplar olabilir- hedeflerine öncelik vererek kendi kimliğini bu gruplara olan aidiyetine uygun tanımlamasıdır (Myers, 2015). Toplulukçuluk, bireycilikten benliğin kolektif olarak tanımlanması, grup amaçlarının kişisel amaçlara, toplumsal ilişkilerin değiş-tokuşa dayalı ilişkilere, sosyal normların kişinin davranışları üzerindeki etkisinin kişisel normlara kıyasla daha önemli olması gibi kriterlere göre farklılaşır. Bireycilik ve toplulukçuluk arasındaki fark, kişinin ait olduğu grubun menfaatinin kişinin kendi menfaatinin önüne koyup koymaması ile anlaşılabilir. Bireyci olarak nitelendirilebilecek toplumlarda bireyler kendilerini diğerlerinden ve gruplardan ayrı ve bağımsız olarak görme eğilimine sahiptir. Ön planda olan kişisel başarıdır. Toplulukçu kültürlerdeyse kişi kendini bulunduğu toplumun önemli bir parçası olarak hissettiğinden bireyci kültür üyeleri gibi kendi menfaatinin ön planda tutmaktan ziyade ait olduğu grubun menfaatinin kendi çıkarlarının önüne koyar ya da kendi çıkarları ve grubun çıkarları arasında bir uyum sağlar (Triandis, 1995). Triandis, Hofstede'den farklı olarak bireycilik ve toplulukçuluk boyutlarını iki karşıt kutup olarak ele almaktan ziyade bu boyutlara aynı kişide farklı düzeylerde bulunabilen kültürel boyutlar gözüyle bakmaktadır. Triandis'in kültürel farklılık olarak ele aldığı bireycilik-toplulukçuluk konusunu Markus ve Kitayama, psikolojik farklılık olarak ele alır (Berry ve diğ., 2015). Markus ve Kitayama (1991), benliğin Asya ve Avrupa-Amerika kültürlerinde farklı şekilde yapılandığını ileri sürerek bireyci-toplulukçu kültür ayrımına benzer bir ayrım yapar ve bağımsız benlik-karşılıklı bağımlı benlik (*independent self-interdependent self*) kavramlarını ortaya koyar. Buna göre benlik gelişimi, bulunulan kültüre göre farklılaşarak

bağımsızlık veya ilişkisellik doğrultusunda gelişmektedir. Asya kültürlerindeki vurgu başkalarıyla ilgilenmek, uyum sağlamak ve onlarla uyumlu bir karşılıklı bağımlılıktır. Buna karşılık Amerikan kültüründeki vurgu bireylerin kendi özgün içsel niteliklerini keşfederek ve ifade ederek özerkliklerini korumaya çalışmalarıdır. Bağımsız ve ilişki benlik kurguları herhangi bir kültürde ya da kişide beraber bulunsalar bile bu örüntülerden birinin daha baskın olma eğilimi vardır. Markus ve Kitayama'ya (1991) göre bireyci toplumlarda daha fazla bağımsız benlik kurgusu yaygınken, toplulukçu toplumlarda ilişki benlik kurgusu daha yaygındır. Kültürlerarası psikoloji alanyazınında ilişki benlik kurgusunun daha çok toplulukçu kültürlerde, bağımsız benlik kurgusunun daha çok bireyci kültürlerde yaygın olduğu bilgisi değişimli kullanıma sebep olmuştur (Kuyumcu, 2012). Bu sebeple benzer ayrımlardan bahsedildiğini belirtmekte fayda vardır. Bu ayrımlarda Doğu Asya toplulukçuluk ve Batı bireycilik vurgusu üzerinden ilerlemektedir. Nisbett (2020), nispeten bağımsız yani bireyci ve karşılıklı bağımlı toplumlar arasındaki farklılığı incelemenin birçok yolu olsa da birbiriyle ilişkili ancak farklılığı ortaya koyan dört noktaya odaklanmanın faydalı olacağını belirtmektedir. Bunlar, i) bireysel eylem özgürlüğünü savunmaya karşı kolektif eylemin tercih edilmesi, ii) bireysel farklılık isteğine karşı ait olduğu gruba kaynaşma tercihiyle grupla uyumlu olması, iii) eşitlikçi ve başarıya dayalı statü tercihinin karşı hiyerarşiye uyum sağlayarak kendisine verilen statünün kabulü ve iv) evrensel olan doğru davranış kuralları inancına karşı bağlamı ve ilişkilerin doğasını ele alan ayrımcı yaklaşımların tercih edilmesidir (Nisbett, 2020, s. 60).

Sonraki bölümde detaylandırılacağı üzere, araştırmacılar toplulukçuluk boyutunun da kendi içinde bir ayrıma tabi tutulabileceğini önermişlerdir. Doğu Asya'daki toplulukçuluğu Konfüçyüs temelli toplulukçuluk ile tanımlarken, Orta Doğu, Akdeniz ve Latin Amerika gibi bölgelerdeki toplulukçuluğu haysiyet (*honor*) temelli toplulukçuluk şeklinde tanımlamışlardır (Uskul ve diğ., 2010). Konfüçyüs temelli toplulukçulukta diğerleriyle uyumu korumaya odaklanılırken haysiyet temelli toplulukçulukta itibarı korumaya odaklanılır. Leung ve Cohen (2011) bu kültürleri de içine alan kültür-kışı-durum yaklaşımı adını verdikleri bir sınıflama yapmışlardır. Bu sınıflandırma, bireyin değerinin toplum tarafından değiştirilemez ya da değiştirilebilen bir olgu olarak algılanması temelinde yapılır ve onur kültürü, imaj kültürü ve haysiyet kültürü olmak üzere üç farklı kültürel sendromdan bahseder.

1.1.3 Haysiyet Kültürü (Honor Culture)

Peki neden araştırmacılar kültürel bir sınıflandırmada *honor* kelimesini kullanmışlardır? Bu kelimeyi bu denli önemli hale getiren nedir? *Honor*, evrensel olarak erdem edilen anlamına bakıldığında dürüstlük, sadakat ve erdem ile ilişkilendirilmektedir. Ancak bu tanımlara ek olarak bazı toplumlarda itibar ve sosyal saygınlık ile ilişkilendirilerek tanımlanmaktadır. Nisbett ve Cohen (1996) *honor*'ı merkeze alan toplumları *honor culture* olarak adlandırmaktadırlar. Alanyazındaki *honor culture* kavramı, daha önce bazı Türkçe çalışmalarda (örn., Elgin, 2017; 2022) ele alındığı üzere ve Türkçe anlamı en iyi şekilde karşıladığı düşünüldüğünden, bu tez çalışmasında da *haysiyet kültürü* olarak kullanılacaktır. Türk Dil Kurumuna (TDK, b.t.) göre haysiyet; i) değer, saygınlık, itibar, ve ii) öz saygı anlamlarına gelmektedir. Bu tanımın haysiyet kültürlerindeki haysiyet tanımıyla anlamsal olarak örtüştüğü görülmektedir. Haysiyet kültürlerinde haysiyet, kişinin kendi gözündeki ve de toplumundaki diğer kişilerin gözündeki değeridir (Nisbett ve Cohen, 1996; Rodriguez Mosquera ve diğ., 2000). Aslında sosyal bilimlerde haysiyet konusu önceleri kültür antropologları tarafından ele alınmıştır (Peristiany, 1965; Pitt-Rivers, 1966). Haysiyet kavramının psikoloji disiplini çerçevesinde çalışma konusu olmasıysa Nisbett ve Cohen'in (1996) antropolojik çalışmalardan esinlenerek ABD'nin güneyi ve kuzeyi arasındaki şiddet seviyesi ve şiddetin doğasındaki bölgesel farklılıkları ortaya koyup bu kültürel sendromdan söz etmesiyle gerçekleşmiştir.

1.1.4 Haysiyet Kültürü ve Diğer Kültürel Sendromlar

Haysiyet kültürünü içine alan bir sınıflandırma Leung ve Cohen (2011) tarafından yapılmıştır. Bireycilik-toplulukçuluk ayrımının ötesine geçen bu sınıflandırma spesifik kültürlerin varlığını ortaya koymaktadır. Buna göre kültürlerin önemli problemlerinden olan toplumsal düzenin ve benlik değerinin sağlanış biçimine göre farklılaştığı belirtilmektedir. Toplumsal düzen olgusu, bir toplumda iş birliğinin ve düzenin nasıl sağlandığı, şiddet uygulayabilmek için yasal yetkinin kimde olduğu ve bu yetkinin hangi zamanlarda kullanılabildiğiyle ilgilidir. Benlik değeri olgusu, belirli bir toplumda yaşayanların benlik değerinin nasıl sağlandığıyla ilgilidir. Yani kişinin değerinin, bireyin doğasında bulunan ve devredilemez olduğu ya da toplum tarafından verilmesi gereken bir değer olup olmadığıyla ilgilidir. Bu sınıflandırmada üç farklı kültürel sendromla karşılaşılmaktadır. Bunlar; onur kültürü (*dignity culture*), imaj kültürü (*face*

culture) ve haysiyet kültürüdür (*honor culture*). Toplumsal düzen olgusunu ele alarak bu kültürler karşılaştırmaya başlanabilir. İlk olarak onur kültüründe özerk bireylerden oluşan eşitlikçi bir sistem vardır. Bu sistem bireyleri yağma ve şiddetten koruyabilen, sözleşmeleri ve mülkiyet haklarını uygulayabilen etkili bir hukuk sistemiyle desteklenmektedir (Henrich ve diğ., 2006; Smith, 1976; akt., Leung ve Cohen, 2011). İmaj kültüründeysse toplumsal düzenin sağlanabilmesi için hiyerarşi, alçakgönüllülük ve uyum önemlidir (Kim ve Cohen, 2010; Leung ve Cohen 2011). Bu kültürde, insanların hiyerarşiye uygun olarak birbirlerine saygı göstermeleri, statü iddialarında aşırıya kaçmamaları, alçakgönüllü olmaları ve sistemin uyumunu sürdürmeleri gerekmektedir (Leung ve Cohen, 2011). Haysiyet kültürüyse toplum düzenini sağlayabilecek bir devletin olmadığı ya da zayıf olduğu, kanunların yeterince uygulanmadığı ortamlarda ortaya çıkma eğilimindedir. Bu tür ortamlarda hatalara karşı misilleme, toplumsal düzeni sağlayıcı hale gelir (Miller, 1993). Benlik değeri olgusuyla devam edilecek olunursa onur kültüründe, her bireyin içsel bir değere sahip olduğu ve bu değer diğer insanlar tarafından belirlenmediği görülmektedir. Bireylerin benlik değeri başkaları tarafından verilemez veya alınamaz. Dolayısıyla bu kültürde benlik değeri, başkaları tarafından edilen hakaret ve tehditlere karşı nispeten dayanıklıdır yani tehditlerden güçlü bir şekilde etkilenmez. İmaj kültüründe benliğin değerlendirilmesi çoğunlukla başkaları tarafından yapılır. İmaj kültürü üyeleri, kendilerini tanımlarken diğer insanların kendileri hakkındaki yargılarını bu tanıma dahil etmektedirler. İmaj kültüründe özellikle önemli olan, biri hakkında paylaşılan ve paylaşıldığı bilinen bilgi anlamına gelen kamusal temsillerdir (Kim ve Cohen, 2010; Kim ve diğ., 2010). Haysiyet kültüründeysse benlik değeri hem dışsal hem de içsel bir niteliğe sahiptir. Bu kültürde bir insanın kendi gözünde olduğu kadar, içinde bulunduğu toplumun gözündeki değeri de oldukça önemlidir (Leung ve Cohen, 2011; Pitt-Rivers, 1966). Yani haysiyet kültürlerinde, bireylerin değeri sadece nasıl davrandıkları ve kendilerini nasıl değerlendirdikleri ile değil başkalarının onları nasıl değerlendirdiğiyle de belirlenmektedir. Hatta diğerlerinin değerlendirmesi bireylerin kendi değerlemesinden daha önemli bile olabilmektedir (Cross ve diğ., 2013). Haysiyet kültürlerinde haysiyet, büyük ölçüde itibara ve başkaları tarafından verilebilen veya alınabilen olumlu bir sosyal imajı sürdürmeye dayanır (Cohen ve diğ., 1996).

1.1.5 Haysiyet Kültürünün Boyutları

Rodriguez Mosquera (2016) haysiyeti dört boyutta ele almaktadır. Bu boyutlar, ahlaka dayalı haysiyet (*morality-based honor*), erkek haysiyeti (*masculine honor*), kadın haysiyeti (*feminine honor*) ve aile haysiyetidir (*family honor*).

 lk olarak, ahlaka dayalı haysiyet boyutu, dürüst ve güvenilir biri olarak davranmak ve tanınmakla ilgilidir. Bu şekilde tanınmak hem kadınlar hem de erkekler için önemlidir (Abu-Lughod, 1999; Rodriguez Mosquera ve di ., 2002a; 2002b; Rodriguez Mosquera ve di ., 2012).

Erkek haysiyeti ve kadın haysiyeti boyutları, erkekler ve kadınlar için uygun davranışları  ng ren cinsiyet temelli kültürel haysiyet normlarını içerir (Rodriguez Mosquera, 1999; 2013; Rodriguez Mosquera ve di ., 2002a; 2004; Rodriguez Mosquera ve di ., 2012). Kadın haysiyeti boyutu alçakgönüllülük, terbiye ve toplumdaki cinsellik normlarına ( rn., evlilik öncesi cinsel ilişki yaşamama, vb.) uyma gibi değerlere odaklanırken; erkek haysiyeti boyutu ise erkekler için sertliğin, gücün ve cinsel gücün önemini vurgulamaktadır (Rodriguez Mosquera, 2016). Erkek haysiyeti aileye bakmak,  ocuk sahibi olmak gibi erkekler için belirlenen kültürel normalara göre yaşayabilme endişesini ifade eder (Rodriguez Mosquera ve di ., 2000).

Aile haysiyeti, kişinin ailesinin itibarı ile ilgili endişeyi ifade eder (Rodriguez Mosquera ve di ., 2002a). Toplum içinde ailenin sosyal imajı olumluysa, aile üyelerinin her birinin toplumdaki haysiyeti korunur. Ailenin sosyal imajı olumsuz ise, aile üyelerinin her birinin haysiyeti tehlikeye girer. Bireysel haysiyetin, aile haysiyetine olan bu bağımlılığı, aile  yeleri arasında paylaşılan sosyal imaja dayalı karşılıklı bağımlılığı oluşturur (Rodriguez Mosquera, 2016; Rodriguez Mosquera ve di ., 2014). Kişinin bireysel haysiyeti, ailesinin haysiyetiyle i  içedir (Moxnes, 1993; Rodriguez Mosquera ve di ., 2002b; van Osch ve di ., 2013). Ailedeki bireylerin haysiyetlerini korumaları oldukça önemlidir. Çünkü haysiyeti zedelenen bir ailenin haysiyetini tam olarak eski haline getirmek oldukça zordur (van Eck, 2003). Bununla birlikte, haysiyet kültüründe bireylerin kendisine ya da ailesine yapılan hakarete karşılık vermesi önemlidir (Nisbett ve Cohen, 1996) ve bu önemli hakaret olgusu da devam eden kısımda ele alınacaktır.

1.1.6 Haysiyet Kültüründe Hakaret

Hakaret, birinin kim olduğu, ne d ş nd ğu veya ne yaptığı hakkında olumsuz, aşağılayıcı bir yorum veya davranıştır (Bond ve Venus, 1991). Haysiyet kültüründe benliğin başkaları tarafından olumsuz olarak değerlendirildiği hakaretin söz konusu olduğu durumlar, sosyal imaj için güçlü bir tehdit oluşturmaktadır (Rodriguez Mosquera ve diğ., 2008). Bir kişinin değerinin devredilemez olduğu ve iftiralarla azalmadığı bir kültürde yani onur kültüründe, misilleme yapmaktan kaçınan kişi genellikle daha olgun kişi olarak görülürken; kişinin benlik değerini korumanın çok önemli olduğu haysiyet k lt r ndeysen, bireylerin hakaretlere hızla ve güçlü, hatta şiddetli bir şekilde karşılık vermesi beklenmektedir (Cross ve diğ., 2013). Genel olarak, haysiyet kültüründe kişinin ve özellikle erkeğin, kendisine, ailesine veya m l k ne yönelik herhangi bir tehdide karşı misilleme yapma istekliliğini ve sertliğini göstererek itibarını dikkatli bir şekilde koruması gerekmektedir. Bu sebeple haysiyet kültürünün önemli bir yönü, hakarete verilen önem ve ona karşılık verme zorunluluğudur. Hakaret, hedefin zorbalığa uğrayacak kadar zayıf olduğunu ima eder, oysaki haysiyet kültüründe güçlü bir itibar oldukça önemlidir (Nisbett ve Cohen, 1996).

Haysiyet kültürlerinde bireyin benlik değeri için itibarını koruması gerektiği vurgusu dikkate alındığında, hakaret şeklindeki itibar tehditlerinin özellikle önemli olması ve hakaretin çeşitli olumsuz tepkilere yol a ması  a ırtıcı değildir. Bir hakaret ya da aşağılayıcı bir durumun odağında yer alan haysiyet kültürü  yeleri, haysiyetlerini korumak için yüksek motivasyona sahip olacaklardır (Vandello ve Cohen, 2003). Haysiyet kültürü üyesinin öncelikli güdüsü başka bir kişinin kendisi hakkında sahip olduğu olumsuz imajı değiştirmek olduğundan bir hakarete karşılık vermektense hakareti onaylamamayı ifade etmek daha etkilidir. Bu, özellikle hakaret eden kişinin yakın veya önemli bir kişi olması durumunda geçerlidir (Abu-Lughod, 1999). Haysiyet kültürü  yesi bireyler, saygısızlığa uğradıklarını ve dolayısıyla da haysiyetlerinin tehlikede olduğunu hissettiklerinde baskınlık ve saldırganlık sergileyerek haysiyetini korumaya g d leneceklerdir (Cohen ve diğ., 1996). Bir hakarete maruz kalan haysiyet kültürü üyesinin, hakaret eden kişiyi geri adım attırmaya zorlaması beklenir (Nisbett ve Cohen, 1996). Geri adım atmadığı takdirde faile karşı saldırganlık kullanarak haysiyetini koruması beklenir (Cohen ve diğ., 1996), çünkü bir hakaret karşısında hiçbir şey yapmamak veya geri çekilmek

haysiyet kaybına yol açar (Gilmore, 1987; Peristiany, 1965; Rodriguez Mosquera ve diğ., 2008).

Hakaret, haysiyet ile alakalı konularda önemli bir faktördür çünkü haysiyet aslında sosyal imajın korunmasıyla ilgilidir (Peristiany, 1965). Yapılan bir çalışmada, haysiyet kültürü üyelerinin sosyal imajını koruma güdüsünün hakarete tepki verme şeklini etkileyerek hem öfke hem de utanç yaşadıkları bulunmuştur (Rodriguez Mosquera ve diğ., 2008). Stewart (1994), haysiyetin tek başına bir duygu olmadığını öfke, utanç ve gurur gibi duygularla yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Haysiyet, genellikle gururla ilişkilendirilirken, birinin haysiyetinin zedelenmesi utanç ve öfke ile ilişkilendirilmektedir. Bireye yapılan bir hakaret sosyal imajı zedeleyerek kişiyi değersiz hale getirdiği için haysiyet kültürlerinde öfke ve utanç gibi duygulara sebep olur (Cohen ve diğ., 1996). Kişinin haysiyetine hakaret içerikli bir saldırı olması durumunda haysiyeti korumak, yeniden yapılandırmak ve sürdürmek için kişi ödünleme yaparak düşmanca tavırlarda bulunabilir (Cohen ve Nisbett, 1994). Haysiyet kültürlerinde haysiyeti tehdit eden davranışlara karşı daha fazla dikkat yönlendirilir ve bu bağlamda öfke ve utanç gibi duygusal tepkiler de daha fazla gözlenir (Ijzerman ve diğ., 2007). Bununla birlikte utanma duygusuna sahip olmak, haysiyetle ilgilenen ve toplumsal imajı koruyan birinin içsel bir eğilimini veya niteliğini ifade eder. Utanç duygusuna sahip olmak haysiyet kültürlerinde ahlaki bir erdem olarak düşünülecek kadar önemlidir (Abu-Lughod, 1999; Peristiany, 1965; Pitt-Rivers ve Peristiany, 1992). Haysiyet kültürü olarak nitelendirilen bir ülke de Türkiye'dir (Elgin, 2013; Uskul ve diğ., 2012) ve bu olgu da devam eden kısımda ele alınacaktır.

1.1.7 Haysiyet Kültürü ve Türkiye

Alanyazın incelendiğinde haysiyet kültürü olarak ele alınan Orta Doğu ve Arap ülkeleri (Kulwicki, 2002), Yunanistan, Kıbrıs, İtalya, İspanya gibi Akdeniz ülkeleri (Peristiany, 1965), ve Güney Amerika (Johnson ve Lipsett-Rivera, 1998) gibi ülkelerin yanı sıra Türkiye'nin (Elgin, 2013; Uskul ve diğ., 2012) de haysiyet kültürü olarak kabul edildiği görülmektedir.

Uskul ve Cross'un (2019) yaptığı bir çalışmada bir haysiyet kültürü olan Türkiye ve bir onur kültürü olan Kuzey Amerikalı örneklem karşılaştırılmıştır. Bu çalışmada her iki grup da haysiyetlerini tehdit eden durumlarla karşılaşmışlardır, bunun sonucunda Türk katılımcılar Kuzey Amerikalı katılımcılara kıyasla daha fazla olumsuz duygu bildirmişlerdir. Buna ek olarak tüm katılımcılarda

haysiyetlerinin olumlu şekilde ele alındığı durumlarda Türk katılımcılar Kuzey Amerikalı katılımcılara kıyasla daha fazla olumlu duygu bildirmişlerdir.

Hollandalı katılımcılarla Türk katılımcıların karşılaştırıldığı bir başka çalışmada, haysiyet kültürü üyesi olan Türk katılımcılar, hakaret veya kaba davranış içeren farklı durumlarda nasıl tepki verecekleri sorulduğunda Hollandalı katılımcılara göre daha agresif tepki vereceklerini bildirmişlerdir (van Osch ve diğ., 2013). Çalışmanın devamı olarak katılımcılara Türk kimlikleri hatırlatıldığında Hollandalı kimlikleri hatırlatılanlara kıyasla iftiraya maruz kaldıkları bir durumda daha agresif tepki vereceklerini bildirmişlerdir.

Cross ve diğerleri (2013) tarafından yapılan bir başka çalışmada Türk ve Kuzey Amerikalı katılımcılara hakaret ve iftiraya maruz kalan karakterleri içeren senaryolar okutulmuştur. Senaryolardaki karakterler, hakaretten/iftiradan sonra geri çekilme ya da hakareti/iftirayı yapan kişiyle yüzleşme olmak üzere iki farklı davranış sergilemişlerdir. Çalışmanın bulgularına göre hem bir haysiyet kültürü olan Türk katılımcılar hem de onur kültürü olan Kuzey Amerikalı katılımcılar hakaret/iftira karşısında hakareti/iftirayı yapanla yüzleşmeyi desteklediklerini bildirmişlerdir. Ancak geri çekilme ve yüzleşmeye verilen onay arasındaki fark Türk katılımcılarda Kuzey Amerikalı katılımcılarla kıyaslandığında daha yüksek şekilde bulunmuştur.

Rodriguez Mosquera ve diğerleri (2008) tarafından yapılan bir başka çalışmada haysiyet kültürü olarak ele alınan Faslı ve Türk katılımcılar ile Hollandalı katılımcıların bir hakarete verdikleri tepkinin nasıl farklılaştığı incelenmiştir. Tüm katılımcılar hakaret karşısında hem öfke hem de utanç yaşasalar da bu duyguların gruplar arasında farklı davranışlara yol açtığı bulunmuştur. Öfke, tüm katılımcılarda eleştirme ve karşılık olarak aşağılama gibi sözlü saldırıya sebep olurken utanç yalnızca Faslı ve Türk katılımcılarda hakaretin onaylanmamasına neden olmuştur. Buna ek olarak Faslı ve Türk katılımcıların Hollandalı katılımcılara kıyasla hakaret edeni cezalandırmak için daha güçlü bir motivasyona sahip oldukları bulunmuştur.

Öfke, saldırganlık ve haysiyet kültürü arasındaki ilişkileri belirlemek amacıyla Türkiye’de yürütülen bir başka çalışmada, haysiyetin farklı boyutlarıyla saldırganlık ve öfke arasında nasıl bir ilişki olduğu incelenmiştir (Argış, 2019). Çalışmanın bulgularına göre haysiyetin toplumsal haysiyet, kadın haysiyeti ve aile haysiyeti ile saldırganlık arasında negatif yönde ilişki gözlemlenirken erkek

haysiyeti ile öfke ve saldırganlık arasında pozitif ilişki gözlemlenmiştir. Buna ek olarak hem toplumsal haysiyet hem de kadın haysiyeti ile öfkenin yansıtılması arasında negatif bir ilişki olduğu raporlanmıştır.

Çalışan psikolojisi üzerine Türkiye’de yapılan bir başka araştırma, işyerinde amir nezaketsizliğine maruz kalan çalışanların katılımıyla gerçekleştirilmiştir (Erdaş, 2016). Haysiyet kültürü değerlerine bağlılığı düşük olanlarla kıyaslandığında bağlılığı yüksek olan çalışanların işyerinde amir nezaketsizliğinin olumsuz sonuçlarından daha fazla etkilendikleri bulunmuştur.

Haysiyet kültüründen sonra mevcut çalışmanın bir diğer değişkeni olan kolektif özür bu çalışmada bir hakaret olarak kabul edilebilecek bir ihlalden sonra dilenmektedir. Haysiyet kültürü üyelerinin kolektif özrün farklı koşulları karşısındaki affetme kararı merak konusudur. Bir sonraki bölümde özrün anlamı, özür/kolektif özür türleri, kolektif özürle kişiler arası özür farkı, grupların özür dileme sebepleri, genel anlamda özürlerin/kolektif özürlerin taşınması gereken unsurlar ve Türkiye’deki kolektif özür çalışmaları gibi konular ele alınacaktır.

1.2 Kolektif Özür

1.2.1 Özür ve Özür Dilemek

Yunanca’daki *apologia* kelimesinden türeyen özür, Antik Yunan’daki kullanımı itibarıyla ilk başlarda kişiler arası ilişkilerden ziyade hukuki anlamlar içeren bir kullanıma sahiptir. Antik Yunan’da özür, kişilere yöneltilen suçlamalar sonucunda kişinin masumiyetini anlatmak için yaptığı savunmayı ifade etmek için kullanılmıştır (Liebersohn ve diğ., 2004). Günümüzdeki kullanımına bakıldığında ise sosyal ilişkilerdeki öneminin vurgulandığı bir tanım ile karşılaşılmaktadır. Sözlük tanımına göre *apology*, bir başkasına haksızlık yapmaktan duyulan pişmanlık veya bir kusur için af dileyen bir ifadedir (The Free Dictionary, b.t.). TDK’ye (b.t.) göre özür, i) bir hatanın hoş görülmesini gerektiren neden, mazeret, ve ii) bir suçun elde olmayan sebeplerden yapıldığını ileri sürme olarak tanımlanırken; özür dilemek ifadesi de i) özrünü dile getirerek bir işi yapmayı istememek, bir işten affedilmeyi istemek, ve ii) yaptığı bir kusurdan dolayı bağışlanmasını istemek olarak tanımlanır. Tanımlardan anlaşılacağı üzere insanlar ilişki kurdukları diğer insanlara karşı bir kusurda bulundukları zaman bağışlanma niyetiyle özür dilemektedirler. Bu bağlamda da birine karşı bir ihlalde bulunulduğu takdirde sonrasında hatalı kişi mağdur kişiden özür dilerse, özür dilememesine kıyasla affedilme olasılığı daha yüksektir (Hornsey ve diğ., 2015). Özür dilemek

ahlaki bir zorunluluktur. Bir kişi diğetine karşı bir şekilde suç işlediğinde makul, doğru ve ahlaki davranış biçimi bu ihlal için özür dilemektir. Araştırmacılar gruplar arası ihlalden sonra da verilecek en doğru tepkinin özür dilemek olduğunu dile getirmektedirler (Wohl ve diğ., 2011). Bu durumda yalnızca kişiler arası ilişkilerde değil gruplar arası ilişkilerde de özür dilemenin önemli olduğu söylenebilir. Özür dileyen ya da dileyenler, özrün alıcısı ya da alıcıları bağlama göre farklılaşabilmektedir. Bu da farklı özür türlerinin varlığına işaret etmektedir.

1.2.2 Özür Türleri

Tavuchis'e (1991) göre i) bir kişiden diğeri bir kişiye iletilen özür (bire bir özür), ii) bir bireyden bir topluluğa iletilen özür (birden çoğa özür), iii) bir topluluktan bir bireye iletilen özür (çoktan bire özür), ve iv) bir topluluktan diğeri topluluğa iletilen özür (çoktan çoğa özür) olmak üzere dört temel özür türü vardır. Mevcut tez çalışmasında bir topluluktan diğeri bir topluluğun üyelerine iletilen özür yer aldığından; çalışma, kolektif özür olgusu çerçevesinde ele alınmıştır.

1.2.3 Kolektif Özür Türleri

Kolektif özür, suçlu kolektif tarafın mağdur taraftan en az bir temsilci aracılığıyla özür dilemesidir (Tavuchis, 1991). Kolektif özürlerin büyük çoğunluğu, bir grubun karşı tarafa verdiği bir zarar için sunulmuştur (Blatz ve diğ., 2009). Ancak kolektif özürler, bir gruptan diğeri tarafa sunulan çoktan çoğa özür ve bir gruptan bir kişiye iletilen çoktan bire özür olmak üzere iki şekilde olabilir. Çoktan çoğa özür türünde suçlu bir grup mağdur diğeri gruptan özür diler. Çoktan bire özür türünde ise suçlu bir grup mağdur bir bireyden özür diler (Tavuchis, 1991). Çoktan çoğa öze örnek verilecek olunursa Fransız demiryolu şirketi SNCF'nin Nazi işgali sırasında Yahudileri toplama kamplarına götürdüğü için özür dilemesi; çoktan bire türde bir özür içinse Kanada hükümetinin Maher Arar'dan Suriye'ye gönderilmesi sonucunda yaşadığı sıkıntılardan dolayı özür dilemesi örnek olarak verilebilir (bkz., Mihai, 2022).

Kolektif özürlerin tarihine bakıldığında gruplar arası ilişkilerde yapılan bir ihlalden sonra özür dilemenin 1980'lerde yaygınlaşmaya başladığı görülmektedir. Hatta bu tarihlerde insanlığın, grupların hem tarihsel hem de varlığını devam ettiren zararlar için birbirlerinden özür dilemeye başladığı bir özür çağına girdiği ileri sürülmektedir (Brooks, 1999). Özellikle son otuz yılda, grup liderlerinin toplu ihlaller için resmi özür dileme sıklığında müthiş bir artış olmuştur (Hornsey ve diğ., 2015). Bununla birlikte yine de 2008 yılı gibi görece yakın bir geçmişe kadar,

kolektif özür ve affetme arasındaki ilişkiyi inceleyen çok az çalışma bulunmaktadır ve bu tarihten önce nedensel ilişkiye işaret eden çalışma bulunmamaktadır (Hornsey ve Wohl, 2013). Villadsen (2012) de özür çalışmalarının deneysel analizinin uzun bir süre kişiler arası özörlere odaklanmışken şimdilerde kolektif özörlere doğru kaydığını öne sürmektedir.

1.2.4 Kolektif Özürle Kişiler Arası Özür Farkı

Kolektif özür ile kişiler arası özür birbirinden farklıdır. Kolektif özörlerde fail grubun bir temsilcisi, genellikle grup adına konuşma yetkisi verilen bir lider, özür sunar (Celermajer, 2009). Hornsey ve diğlerleri (2015), kişiler arası düzeyde özür dileyenlerin tipik olarak ihlal eden olduğunu, ancak gruplar arası düzeyde çoğunlukla özür dileyenin ihlal eden grubun bir temsilcisi olduğunu bildirmektedirler. Bu durumun mağdur grupta suç işleyenlerin gerçekten üzgün olup olmadığı, dilenen kolektif özürün tüm grup üyeleri tarafından desteklenip desteklenmediğı, dile getirilen duygunun gerçek bir vicdan azabından ziyade liderliğin siyasi ve stratejik düşöncelerinden kaynaklanan bir siyasi duruş olup olmadığı gibi düşönceleri ortaya çıkarabileceğı belirtilmiştir. Araştırmacılar, bu sebeplerle kolektif özür dilemenin kişiler arası özörlere aynı onarıcı güce sahip olmayabileceğini öne sürmektedir (Berndsen ve diğ., 2015). Çünkü kişiler arası bir özür durumunda, alıcının ihlal eden diğerk kişiye güven duyması gerekir. Kolektif özür durumundaysa, bir veya daha fazla kişinin diğerb birçok kişiyi içeren gruba güvenmesi gerekir. Araştırmacılar bir gruba güvenmenin, bireylere güvenmekten daha zor olması kolektif özörlerin başarılı olma olasılığının nispeten daha düşük olmasının bir sebebi olduğunu dile getirmektedirler (Balliet ve Van Lange, 2013). Ayrıca Corntassel ve Holder (2008), kolektif özörlerin samimiyet ve güven açısından sorunlu olmasının olası nedeninin, fail grupların bir özür sunduklarında bu özürün geçmişteki hesabı kapatabileceğine ve yanlış davranışlarının unutulmasına neden olabileceğine inanmaları olduğunu belirtmektedirler. Bu sebeple hem mağdur hem de fail taraf için grupların özür dilemelerinin gerçek sebebinin anlaşılması önemli olabilir.

1.2.5 Gruplar Neden Özür Diler?

Lazare (2005), özür dilemenin iki motivasyonunun, suçluluğı azaltma ve ilişkiyi sürdürmek olduğunu vurgulamıştır. Birçok araştırmacı, özörlere özellikle bireyler, gruplar ve milletler arasındaki çatışmaları çözmede ve hasar görmüş ilişkileri onarmada güçlü bir araç olduğunu iddia etmektedir (Fehr ve Gelfand,

2010; Lazare, 2005; Minow, 2002; Tavuchis, 1991). Geçmişte yaşanan ihlallerin kabul edilmesindeki zorluğun gelecekte gruplar arası çatışmayı doğurabileceği neredeyse evrensel olarak kabul edilmektedir. Bu nedenle gruplar, özür dilemeyi yalnızca yapılacak ahlaki ve doğru bir olgu olduğu için değil, özürlerin gruplar arasındaki affetmeyi teşvik etme ve gruplar arası uyumu sağlama açısından işe yarayacağı umuduyla da özür dilemektedir. Kolektif özürler büyük bir umutla yüklüdür. Hornsey ve Wohl (2013), kolektif özürlerin mağdurların bakış açısından, geçmişteki ihlalin zararının kabulünü, paylaşılan ahlaki standartların onaylanmasını, güç ve statü ilişkilerinin yeniden düzenlenmesini, mağdur grubun onurlandırılmasını, geçmişte yaşananlardan kaynaklı olarak kalan kötü izleri değiştirmek için bir şans olduğunu ve gruplar arasındaki gelecekteki ilişki için bir jest niyetini temsil ettiğini belirtmektedirler. Aynı zamanda kolektif özürler, suçlu grupların mağdur tarafla ilişkilerini uzlaşma yolunda ilerletmeye çalıştıkları yollardan biridir (Hornsey ve diğ., 2015). Blatz ve Philpot (2010), geçmişte yaşatılan haksızlıklar için sunulacak özürlerin uygun koşullarda sunulduğunda güven, daha olumlu gruplar arası tutum ve affetmeyi geliştirmeye yardımcı olabileceğini buna ek olarak özürün gruplar arası bir zararın telafi edilmesi için yapılması gerekenlerin küçük ama önemli bir parçası olarak düşünülmesi gerektiğini vurgulamışlardır. Belli bir öneme sahip olan özürlerin aşağıda bahsedileceği üzere özürün varlığının yanında taşıdığı özellikler de önemlidir.

1.2.6 Genel Anlamda Özürün Taşınması Gereken Özellikler

Kirchhoff ve diğerleri (2009), özürün içermesi gereken unsurları on başlık altında toplamışlardır. Bunlar, sunulan ifadenin özür olduğunu belirten bir ifade kullanmayı gerektiren özür beyanı (*statement of apology*), özür dilenmesine sebep olan suçun ya da suçların adlandırılmasını içeren suçu adlandırmak (*naming the offence*), suçun ya da suçların sorumluluğunun kabul edildiğini belirten sorumluluk almak (*taking responsibility*), suç ya da suçların sebebini mesuliyeti kendisi dışında herhangi bir şeye atıf yapmadan belirtmeyi içeren suçu açıklamaya çalışmak (*attempting to explain the offence*), suçun ya da suçların işlendiğine dair utanç ve pişmanlık gibi duyguların açığa çıkarılmasını içeren duyguları iletme (*conveying emotions*), fail adına suçun ya da suçların neden olduğu duyguların ve/veya zararların ele alınmasını kapsayan diğerlerinin duygularına ve/veya zararına değinmek (*addressing emotions and/or damage of the other*), suç ya da suçlarla birlikte, kişinin doğrudan veya dolaylı olarak üzerinde anlaşmaya varılan bir kuralı

ihlal ettiğini kabul etmeyi içeren hatayı kabul etmek (*admitting fault*), suçu ya da suçları tekrarlamaktan kaçınmak isteğini belirten kaçınma vaadi (*promising forbearance*), maddi veya sembolik tazminat yoluyla, kabul gören adına zararın karşılanması için teklif edilmesini içeren tazminat teklifi (*offering reparation*) ve son olarak özrün alıcısı tarafından kabul edilme isteğini belirten kabul talebidir (*acceptance request*).

Lazare (2006) ise özrün içermesi gereken unsurları suç ve pişmanlığa vurgu yaparak dört kısımda toparlamıştır. İlk kısım, failerin kimliğini, suçun detaylarını ve sergilenen davranışın kabul edilemez olduğunun doğrulanmasını içeren suçun kabul edilmesidir (*acknowledgment of the offense*). Özrün ikinci kısmı, suçun neden işlendiğinin ya da işlenmesinin hiçbir mazereti olmadığı gibi suçu hafifletebilen ya da ağırlaştırabilen açıklamaları içeren suçun açıklanmasıdır (*explanation for committing the offense*). Özrün üçüncü kısmı, derin bir pişmanlık duygusunu, hatanın kişinin normlarına uymamasıyla ilişkili duygusu olan utancı, suçun tekrarlanmaması için bir taahhüdü ve kibirli olmak yerine alçakgönüllü olma durumunu içeren pişmanlık, utanç, hoşgörü ve alçakgönüllülüğün ifadesidir (*expression of remorse, shame, forbearance and humility*). Özür dilemenin dördüncü kısmı, taraflar arasındaki bir sonraki görüşmenin daha erken yapılması, suçlu tarafın ödeme yapması veya farklı bir maddi telafiye kadar farklılaşabilen tazminattır (*reparation*). Lazare bu dört bölümün tamamının etkili olan her özürde mevcut olmayabileceğini ancak bir özür etkisiz olduğunda, özrün eksik kısmının bu dört bölümün birinde ya da birden fazlasında bulunabileceğini ifade etmektedir (Lazare, 2006). Bunlara ek olarak Schumann (2018) da, kaliteli özürlerin önündeki üç engelden bahsetmektedir. Bunlar, hatalı tarafın mağdur tarafı veya mağdur tarafla ilişkisini önemsememesi, benlik imajına yönelik bir tehdit algılaması ve özür dilemenin etkisiz olduğunu düşünmesidir.

1.2.7 Kolektif Özrün Taşınması Gereken Özellikler

Blatz ve diğerleri (2009), kişiler arası bir özrün unsurlarının her birinin, tarihsel adaletsizlikler için dilenen ve bir kolektif özür olarak ele alınabilecek olan hükümet özürlerine dahil edildiğinde önemli psikolojik ihtiyaçlara hizmet edebileceğini belirtmektedir. Bu altı unsur, mağdur tarafın maruz kaldığı adaletsizliğin/haksızlığın kabulü (*admission of injustice/wrongdoing*), mağdur tarafa verilen zararın ya da mağdur tarafın acısının kabulü (*acknowledgement of harm and/or victim suffering*), bir hükümetin bir özrün gerekli olduğuna inandığını

ve mağdurları önemseydiğini gösteren pişmanlık (*remorse*), mağdur tarafa yaşatılan adaletsizlik için sorumluluk alındığını ifade eden sorumluluğun kabulü (*acceptance of responsibility*), maddi tazminatları içerebilen onarım teklifleri (*offer of repair*) ve aradaki güveni yeniden oluşturmak için durumun tekrarlanmaması kastını içeren kaçınmadır (*forbearance*).

Wohl ve diğerleri (2011), kolektif özrün taşınması gereken özelliklere vurgu yaparak bir merdiven modeli önermişlerdir. Bu modelde yer alan merdiven beş basamaktan oluşmaktadır. En alt basamakta failin davranışlarının başka bir grubun üyesine nasıl davranılması gerektiğine ilişkin ahlaki standartlardan saptığını ve başka bir grubun üyelerine verdikleri zararın sorumluluğunu kabul etmesini ifade eden kolektif suçu kabul etmek (*accepting collective guilt*) yer almaktadır. İkinci basamakta, mağdurların anlaşılması ve mağduriyetlerinin doğrulanmasını sağlayabilmek amacıyla fail ve mağdur grupların, resmi tartışmalara girerek geçmişte yaşananları olduğu gibi ortaya koyarak bu konuda tarafların fikir birliğine varmasını içeren geçmişin kayıtlarını düzenleme (*setting straight the records of history*) vardır. Varılan fikir birliğinden sonra üçüncü basamak, fail tarafın geçmişteki zararlardan dolayı samimi bir pişmanlık duyduğunu göstererek ilişkiyi onarıcı bir teklifte bulunduğu tazminatların tartışılması (*discussing reparations*) ile devam etmektedir. Dördüncü basamakta fail grubun, geçmişte mağdur edilen grubun insanlık onurunun hiçe sayıldığını kabul ederek sadece özür dilediği ve kolektif suçu yalnızca fail grubun omuzlarına yüklediğini ifade eden bir gruplar arası özür sunması (*offering an intergroup apology*) yer alır. Son basamakta, fail grubun özür diledikten sonra mağdur grubun güvenliğini sağlamak ve güven duygularını geliştirmek amacıyla adımlar atacağı yönündeki vaatlerini yerine getirerek mağdur gruba karşı özür-sonrası etkileşim (*post-apology engagement*) bulunmaktadır. Nunney ve Manstead (2021a) de sorumluluk almanın önemini destekleyebilecek şekilde kolektif özürlerin tek başına görünüşte düşük etkililiği göz önüne alındığında, özür dilemeden önce ve sonra diğer eylemlerle onları desteklemek gerektiğini belirtmektedirler. Bunu destekleyecek şekilde Darby ve Schlenker (1982) de sadece bir özür dilenmesinin ilişkileri yumuşatmak için işe yarayabileceğini ancak bir başkasına bir şekilde kabul vermenin sorumluluğu üstlenilmediği sürece özrün kalıcı bir ilişki değişikliği oluşturmasının pek olası olmadığını ifade etmektedirler. Darby ve Schlenker (1982) bir özrün sorumluluğun

kabul edildiğini, vicdan azabını, bir pişmanlık beyanını ve failin davranışlarının değişeceği yönündeki ifadeleri içermesi gerektiğini belirtmektedirler.

Önemli olan özrün tüm unsurlarını içermek değil, özrü alanların özel taleplerini ve psikolojik ihtiyaçlarını ele almaktır. Mağdur grubun belli başlı taleplerinden bazıları göz ardı edildiğinde, özürler muhtemelen daha az etkili olacaktır. Özürler, mağdur grubun kaygılarına uyacak şekilde uyarlandığında iyileşme ve uzlaşma sürecine katkıda bulunduğu belirtilmektedir (bkz., Hornsey ve Wohl, 2013). Fail grup tarafından dilenen tüm özürler mağdur grup tarafından aynı biçimde algılanmamaktadır. Dilenen tüm özürler fail grubun geçmişte yaşananlardan dolayı gerçekten pişman olduğunu ifade edememektedir. Fail grup tarafından dilenen özür, mağdur gruba geçmişte maruz bırakıldığı deneyimlerin anlaşıldığını hissettirmesi, fail grubun yaşananlardan ders aldığını göstermesi ve mağdur gruba verilen zararın fail grup tarafından telafi edilmek istendiği çıkarımının yapılabileceği şekilde ifade edilmelidir (Hornsey, 2016). Alanyazında yer alan kapsamlı özürler (*comprehensive apologies*) adı verilen özürler, tam da bu açıklamalara uygun özürlerdir. Bu özürler, fail grubun sorumluluğunu ve verdiği zararı kabul ettiği, ihlal edenlerin eylemlerinin yanlış olduğuna ve olumsuz sonuçlarına dikkat çeken birçok unsuru içermektedir (Schumann, 2014).

Alanyazın özrün içermesi gereken unsurların yanında zamanlamasının da nasıl olması gerektiği konusunda yol göstermektedir. Araştırmacılar, örneğin kişiler arası bir özrün fayda sağlaması için kritik bir zaman çerçevesi olduğunu -çok erken değil aynı zamanda çok geç de değil- belirtmişlerdir (Squires, 2009; Wohl ve Squires, 2010; akt., Wohl ve diğ., 2011). Zararın üzerinden çok az zaman geçtiyse mağdur grup, özür dileyen kişinin yaptığı ihlalden gerçekten pişmanlık duyduğuna inanmayabilir. Kötü muameleye maruz kalan grup üyeleri, bir politika geri çekildikten bir veya iki ay sonra bir hükümetin pişmanlık yaşayıp yaşamadığını sorgulayabilir (Hornsey ve Wohl, 2013). Benzer şekilde, gruplar arası ortamlarda eğer bir özür çok erken teklif edilirse, mağdur grup üyelerinin, faillerin kısa bir süre sonra pişmanlık belirtisi yaşadıklarına inanmadıklarını belirtmişlerdir (Blatz ve diğ., 2009). Philpot ve Hornsey (2008; 2011), özrün zayıf ve tutarsız etkilerinin bir nedeninin, katılımcılara özürden duydukları memnuniyet ya da özür sonrası affedip affetmeme kararı almak gibi sonuç değişkenlerini ölçen sorular sunulmadan önce özrü duygusal veya bilişsel olarak işlemek için fazla zamanlarının olmaması olduğu sonucuna varmışlardır. İlgili alanyazından anlaşılabileceği üzere özrün ideal

zamanlamasının, ihlalden hemen sonra değil mağdur grubun fail grubun hatasını anlamış olabileceğine inanabileceği kadar bir süre olması gerekmektedir.

1.2.8 Türkiye’deki Kolektif Özür Çalışmaları

Bir haysiyet kültürü üyesi olarak ele alınan Türkiye’de yapılan bir çalışmaya göre kişiler arası özür dileme erdemle alakalı olarak katılımcılar tarafından olumlu algılansa da gündelik hayatta özrün kullanılmasının zayıflık olarak algılandığı ortaya koyulmuştur (Elgin, 2022). Aynı çalışmada katılımcıların, bir kolektif özür olarak Türkiye’nin başka bir ülkeden özür dilemesini de zayıflık ve kabul edilemez bir durum olarak algıladıkları bulunmuştur. Yine Türkiye’de üniversite öğrencisi katılımcılarla yapılan başka bir çalışma da bu bulguları destekleyecek nitelikte hata yapan tarafın yapması gereken davranışın özür dilemek olduğu düşünülse de sosyal statülerine hasar vermemek ve saygınlıklarını zedelememek için özür dilemek istemeyecekleri düşünülmektedir (Elgin ve Mamatoğlu, 2014). Çalışmayı yürüten araştırmacılar katılımcıların bu görüşlerinin haysiyet kültürü üyeliğiyle uyumlu şekilde geri adım atmak olarak nitelendirilebilecek özür dilemenin, haysiyet anlamındaki sosyal statüye ve benlik değerine zarar vererek zayıflık olarak algılanabileceğini belirtmişlerdir. Alanyazındaki çalışmalardan anlaşılabileceği üzere özür dilemenin ve hatta dilenen özrü kabul etmenin haysiyet kültürü üyeleri arasındaki anlamı diğer kültürlerden farklı olabilir. Özür dilemeyi zayıflık olarak algılayanlar dilenen özrün kabul edilmesini ya da affetmeyi de zayıflık olarak algılayabilirler.

Alanyazından anlaşılabileceği üzere özrün varlığı kadar nasıl bir özür dilendiği, özür dileyen tarafın ve özrün alıcısının özellikleri de oldukça önemli görünmektedir. Farklı özür koşullarında özür dilemenin bir sonucu olarak mağdur tarafın fail grubu affetme konusunda nasıl davrandıklarına bakmak önemli ve gereklidir. Bunun için bir sonraki bölümde bu çalışmanın diğer bir değişkeni olan affetmenin anlamı, türleri ve ne gibi sonuçlar doğuracağı konularından bahsedilecektir.

1.3 Affetme

1.3.1 Affetmenin Tanımlanması

Affetme, yalnızca psikolojinin değil hukuk, siyaset, antropoloji, felsefe gibi başka sosyal bilimlerin de çalışma konusudur (Fehr ve diğ., 2010). Affetme kavramının sosyal bilimler alanyazınında nasıl tanımlandığına bakılacak olunursa ilk genel geçer tanımı yapan felsefe alanından North (1987) ile karşılaşılmaktadır.

Ona göre affetme, kişiye yapılan hatalı bir davranış karşısında beliren haklı kızgınlık ve öfke duygularını göz ardı etmeden, gönüllü bir biçimde bunları dışsallaştırması ve fail kişiye karşı yardımseverlik, şefkat içeren bir perspektif oluşturmaktır (North, 1987). Bir başka tanımsa affetmeyi mağdur olan kişinin kendisine hata yapan kişiye karşı geliştirdiği yargılarının bir dönüşümü olarak ele almaktadır. Tanıma göre birey, zarar gördüğü olayla alakalı kendisinde oluşan negatif izleri kabullenerek bu duruma dair olumsuz tutum ve yargılardan kaçınmaya başladığında affetme gelişmiş olmaktadır (Denham ve diğ., 2005). Scobie ve Scobie'ye (1998) göre affetme, kişiler arası ilişkilerin düzenlenmesi ve mağdur ile fail arasında toplum yanlısı uyum sağlanması olarak tanımlanmaktadır. İngilizce'de güncel anlamına bakıldığında *forgive*'in İngilizce sözlükte yazılan anlamın karşılığı, i. suçluya karşı küskünlük duymaktan vazgeçmek, ii. intikam almaktan veya küskünlükten vazgeçmek, iii. (bir borcun) ödenmesinden muafiyet sağlanmak anlamlarına gelmektedir (Merriam-Webster, b.t.). TDK'ye (b.t.) göre de affetmek, i. bağışlamak, ii. hoşgörü ile karşılamak, mazur görmek anlamlarına gelmektedir. Bu tanımlarla birlikte Enright (2001), affetmenin ne olmadığına dair açıklamalarda bulunmaktadır. Affetmenin, göz yumma veya görmezden gelme anlamına gelmediğini vurgulayarak affetmenin mutlaka bir uzlaşma veya birleşmeyle sonuçlanmayacağını belirtir. Buna ek olarak affetmenin suçlunun davranışları için mazeret bulmayı içeren suçluyu haklı çıkarma ile karıştırılmaması gerektiğini ve mağduru inciten olayların unutulmasını ifade etmediğini eklemektedir. Gerçek affetme (*true forgiveness*) olgusu, sahte affetme (*pseudo forgiveness*) olarak adlandırılan, güvenilir olmayan affetme (*unauthentic forgiveness*) türüyle karıştırılmamalıdır. Birinin sosyal veya dini normların dayattığı baskılar nedeniyle affetmesi, güvenilir olmayan bir affetme örneğidir (Enright, 2001). Enright, suçlunun, kendisini mağdur tarafın affetmesine layık görmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Buna ek olarak, suçlunun suçla ilgili tutum değişiklikleri yapması, mağdur tarafa karşı davranışlarını değiştirmesi, suçtan dolayı pişmanlık duyması ve kırılan tarafa saygı göstermesi gerçek affetme olarak ifade edilmektedir (Enright, 1996). Gerek gerçek affetmede gerek sahte affetmede olsun affedilmek isteyen ve affetmesi beklenen olmak üzere iki taraf vardır. Bu taraflarda bulunan kişi sayısına ya da affetmenin söz konusu olduğu bağlama göre çeşitli affetme türleri ortaya çıkmaktadır.

1.3.2 Affetme Türleri

Bright ve Exline (2011), affetmeyi içsel affetme, örgütsel affetme, kişiler arası (ilişkisel) affetme, ve gruplar arası affetme olarak dört çatı altında sınıflandırmıştır. İçsel affetme, kişisel duygu, düşünce ve davranışların yeniden çerçevelenmesidir (McCullough ve diğ., 2000). Örgütsel affetme, örgüt içinde maruz kalınan haksızlık karşısında kızgınlıkları, acıları ve suçlamaları bırakarak bunların yerine geleceğe yönelik olumlu bakış açılarının konulması yeteneğidir (Cameron ve Caza, 2002). Kişiler arası affetme, ihlale karşı öfke veya kırgınlık duymayı bırakmayı içeren duygusal bir süreçtir (Tam ve diğ., 2008). Araştırmacılar gruplar arası affetmenin, kişiler arası affetmeden farklı bir niteliği olduğunu belirterek kişiler arası affetmeyi tanımlamak için kullanılan terimlerin, gruplar arası affetmeye uygulandığında karıştırılabileceğini dile getirmişlerdir (Enright ve diğ., 2016). Çünkü gruplar arası affetmede ön planda olan kişisel kimlikten ziyade grup kimliğidir. Grup kimliği, paylaşılan değerleri, standartları, tarihi, gelenekleri, adetleri ve dünya görüşlerini oluşturarak grup üyeleri arasında birbirine bağlılık ve aidiyet duygusunu besler. Bu aidiyet ve birbirine bağlılık duygusu, önemli bir güvenlik, gurur ve benlik değeri kaynağı oluştururken aynı zamanda bir iç grup üyesini, iç grup üyelerine zarar veren ve iç grubu ve onun ortak hedeflerini baltalamaya çalışan dış grup bireylerine karşı küskünlük beslemeye yatkın hale getirebilir (Aaron ve diğ., 2004). Dış grup tarafından başlatılan ve yürütülen bir şiddet eylemi, ortak ulusal, dini ve etnik kimliği paylaşan grup içi bireyleri rencide ettiğinde affetmeme duyguları ortaya çıkarak sürdürülebilir. Sosyal kimlikler var olduğu sürece, algılanan veya gerçek kolektif bir varlığa yönelik bir saldırının, kişinin psikolojik iyi oluşunu etkileyebilecek bir düşmanlık atmosferi yaratması muhtemeldir. Bu nedenle, gruplar arası ilişkiler bağlamında, kişi mağduriyeti bizzat yaşamamış olsa bile saldırgan dış grup üyelerine karşı küskünlük yaşayabilir (Nicholls ve Rice, 2017).

Kişiler arası affetme genellikle bireyler arasındaki özel bir meseleyken, gruplar arası affetmeyse genellikle yoğun bir kamuoyu incelemesinin konusudur ve gruplar arası affetme çağrıları sıklıkla güçlü bir siyasi ima ile yapılır (Swart ve Hewstone, 2012). Çok yakın zamana kadar affetmenin yapısı, öncelikle bireysel bir fenomen olarak işlevselleştirilirken gitgide grup düzeyinde de çalışmalar planlanmaktadır (Enright ve diğ., 2016). Gruplar arası affetme anlayışı, kişiler arası affetme literatüründen yararlanırsa da bu iki düzey affetme arasında niteliksel

farklılıklar olabilir (González ve diğ., 2011). Gruplar arası affetme daha büyük bir topluluğu ilgilendirdiği için gruplar arası düzeyde aktif siyasi katılım vardır (Swart ve Hewstone, 2012). Gruplar arası affetme, mağdur ve suç işleyen taraf arasında müzakere ve anlayış içeren dinamik bir süreç olarak tanımlanabilir. Failin, mağdur tarafın affetme ve uzlaşmayı düşünmesi için nedenler sunduğu, gelişen bir süreçtir (Hanke, 2009). Gruplar arası affetme toplu, siyasi veya sosyal bağlamda ortaya çıkan olumsuz ilişkilerin farklılaşmasına yönelik içsel bir motivasyon olarak tanımlanmaktadır (Van Tongeren ve diğ., 2014). Gruplar ya da bireylerin bu motivasyonlarının sebebini anlamak için affetmenin sonuçlarına bakılması önemlidir.

1.3.3 Affetmenin Sonuçları

Peki bireyler ya da gruplar neden affetmeli? Affetmenin sonuçları nelerdir? Affetme, sonuçları itibariyle içsel (intrapsişik) ya da kişiler arası (ilişkisel) olarak ele alınmasına göre farklılaşabilir. İçsel affetme, affetme deneyimiyle ilişkili bilişsel, duygusal ve motivasyonel değişikliklere atıfta bulunurken kişiler arası affetme, affetmenin davranışsal dinamiklerine atıfta bulunur (McCullough ve Worthington, 1999; Berry ve diğ., 2005). Konuyu açmak gerekirse affetmenin kişiler arası sonuçlarına bakıldığında, ilişki çatışmalarını çözmek için aktif olarak çalışarak ilişkiye hem kısa hem de uzun vadeli faydalar sağlaması, ihlal edenle iş birliği yapma istekliliğini arttırması, mağdurun ihlal edenle alakalı olan yakınlık duygularını geri getirmesi, fail gruba suçluluk yüklenmemesi gibi sonuçlarla karşılaşmaktadır (Karremans ve Van Lange, 2004; McCullough ve diğ., 1998; Overall ve diğ., 2010; Wohl ve Branscombe, 2005). Ayrıca araştırmacılar, affetmenin gruplar arası çatışma sonrası uzlaşmada, grupların geçmişte yaşananları geride bırakmalarına yardım etmede çok önemli bir rol oynayabileceğini belirtmişlerdir (Cairns ve diğ., 2005).

Fizyolojik sonuçlarına bakıldığında affetmenin, kan basıncı seviyeleri ve kalp hızını düşürerek dolaylı olarak algılanan stresi azaltarak yararlı etkiler üretebileceğini göstermektedir (Lawler ve diğ., 2003). Yine başka bir çalışma, affetmenin gerginlik, öfke ve depresif hissetme gibi olumsuz duygularda ve stres düzeyinde azalma sağladığını ve kişiler arası çatışmalarda sosyal uyumu arttırdığını ortaya koymaktadır (Lawler ve diğ., 2005). Araştırmacılar, affetmenin intikamı, kızgınlığı ve stresi azaltırken; affetmemenin ise kan basıncını artırdığı, hormonal dengesizliklere sebep olduğu ve bağışıklık sistemini olumsuz etkilediğini

bildirmektedirler (Thoresen ve diğ., 2000). Luskin ve Luskin'e (2002) göre affetmeden sonra katılımcılarda stres sebebiyle ortaya çıkan uykusuzluk, sırt ve mide ağrılarının azalması gibi fizyolojik etkilerin yanında sabır, umut ve özgüven artışıyla öfke, duygusal acı, stres ve depresyon belirtilerinde azalma gibi psikolojik etkiler görülmüştür. Tüm bunlara ek olarak yapılan bir meta-analiz çalışması, affedici insanların daha yüksek öznel iyi oluşa, daha yüksek yaşam doyumuna, daha olumlu duygulara ve daha az olumsuz duygulara sahip olduğunu göstermektedir (Gao ve diğ., 2022).

Alanyazındaki affetmenin faydalarını ele alan bu çalışmalar göz önüne alındığında, affetmeyi artırmanın yollarını bulmak alanyazına katkı sunmada önemli bir konu olarak ele alınabilir. Bu tez çalışması kapsamında, bunun bir yolunun hatalı tarafın af sürecine özürlü dahil etmesi gerektiği düşünülerek bu özrünlü sahip olması gereken niteliklerin ortaya konulması ve haysiyet kültürünün bu süreçteki rolünün incelenmesi amaçlanmaktadır.

1.4 Değişkenler Arası İlişkiler: Kültür, Kolektif Özür ve Affetme

Bu bölümde, önceki kısımlarda bahsedilen amaçlar ve hipotezler doğrultusunda bu çalışmada ele alınan değişkenleri birlikte ele alan alanyazın incelenecektir.

1.4.1 Kültür ve Affetme

Leach ve Parazak (2015), affetme araştırmalarının son yirmi yılda çoğaldığını ancak bu çalışmaların ABD merkezli olduğunu ifade etmektedir. Affetme kavramının tanımlanmasından affetmeyi etkileyen faktörlere kadar birçok yönden affetmeye dair farklılıkların olması kültürel bakış açısına sahip olmayı gerektirmektedir. Kültürün affetme ile ilişkisini inceleyen araştırmalara bakıldığında kültürel sınıflandırmada temel bir ayrım olan bireyci-toplulukçu kültürlerin ayrımına yoğunlaşıldığı görülmektedir. Bunlara çeşitli örnekler vermek gerekirse, genellikle bireyci toplumlarda bulunan benlik saygısı ve kaygı gibi affetme ile ilgili kişilik yapılarının Çin'de affetme ile önemli ölçüde ilişkili olmadığı, uyum ve ilişki yönelimi gibi diğer faktörlerin ise daha etkili olduğu bulunmuştur (Fu ve diğ., 2004). Kore ve ABD'de yapılan bir çalışma, Amerikalıların affetme kavramının en önemli yönünün suçluya karşı kırgınlıktan vazgeçmek olduğunu düşünürken, Korelilerin affetme kavramının en önemli yönünün hatalı kişiye karşı olumsuz duyguların azalması olduğunu düşündüğünü göstermektedir (Owen, 2008). Augsburg (1996) affetmenin içsel ve kişiler arası

boyutlarının kültüre göre değiştiğini ileri sürerek, toplulukçu kültürlerin affetmeyi kişiler arası bir uzlaşma işleminin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğünü, bireyci kültürlerinse affetmeyi kişiler arası bir mesele olmaktan ziyade bireysel düzeyde çatışma çözme aracı olarak kullanabileceğini ifade etmiştir. Affetme, toplulukçu kültürlerde uyum sağlama ve toplumsal normlara uyma gibi kişiler arası nedenler tarafından motive edilirken bireyci kültürlerde küskünlük, öfke ve diğer hoş olmayan olumsuz duygulardan kurtulma gibi içsel nedenler tarafından motive edilir (Fu ve diğ., 2004; Wade ve Worthington 2003). Batı alanyazınında affetme, genellikle, suç işleyene yönelik olumsuz duyguların azalması ve olumlu duyguların artması olarak tanımlanır (McCullough ve diğ., 2000).

Görüldüğü üzere affetme, anlamı ve tanımlanması açısından kültürel farklılıklardan etkilenmektedir. Bunlara ek olarak farklı bölgelerde yaşanan tarihi olaylardan sonra suçlu grubu affetme tutumunu ortaya koyan çalışmaların incelenmesi de faydalıdır. Doğu Timor ve Angola'dan katılımcılar arasında yürütülen bir araştırmada her iki örnekleme de katılımcıların büyük bir çoğunluğu, bir grup insanın başka bir grup insanı affedebileceği fikrine katılmıştır. Ayrıca, katılımcıların çoğu affetme sürecinin amacının uzlaşma olduğunu, affetmenin kesinlikle yeterli tazminata bağlı olmadığını ve affetme kararının verilmesine çoğunluk tarafından karar verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir (Neto ve diğ., 2007). Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nin Kasai bölgesinde yapılan bir çalışma, çoğu kendi bölgelerindeki birçok çatışmadan ya kişisel olarak ya da aile üyeleri kabul görmüş katılımcılarla yürütülmüştür. Bu çalışmada katılımcıların büyük bir çoğunluğunun karşı grubu affetmenin bir süreç olarak çok mantıklı olduğu konusunda hemfikir olduğu, sadece yaklaşık % 14'ünün bir grup insanın başka bir gruptan af dilemesini imkânsız bulduğunu ve katılımcıların bu durumu çatışan iki grubun uzlaşmasını amaçlayan bir süreç olarak algıladığı ortaya çıkmıştır (Kadiangandu ve Mullet, 2007). Ayrıca katılımcılar, olaylardan kısa bir süre sonra af dilemenin yapılması gerektiği konusunda hemfikirdirler.

Alanyazında mevcut çalışmada yer alacak olan haysiyet kültürü, kolektif özür ve affetme ile ilişkileri inceleyen yazılı bir nicel çalışmaya rastlanmamış olmakla birlikte haysiyet kültürü ve affetme ilişkisini inceleyen araştırmalara ulaşılmıştır. Bu araştırma, Akdeniz kültürel mirasları nedeniyle bir haysiyet kültürünün (*honor culture*) üyeleri olarak kabul edilen Latin Amerikalılar ile onur kültürü (*dignity culture*) üyesi kabul edilen Kuzey Avrupa kökenli Amerikalı

katılımcıların itibar tehdidine yönelik tepkilerini ele alan bir çalışmadır. Araştırma sonucu tahmin edilenden farklı olarak itibar tehdidi durumunda, affetmeye karşı her iki kültürün katılımcıları da benzer tepkiler verip, affetmenin kin tutmaktan daha iyi bir seçenek olduğunu belirtmişlerdir (Castillo, 2019). Bir haysiyet kültürü olan Türkiye’de yapılan nitel bir çalışmada ise katılımcıların bir ihlalden sonra suçlu grubu affetmenin yapılan hatanın içeriğine ve büyüklüğüne göre değişerek tamamıyla affetmenin katılımcılar tarafından zor olarak algılandığı bulunmuştur (Elgin, 2022).

1.4.2 Kolektif Özür ve Affetme

Kolektif özrün varlığı, yokluğu ya da reddinin affetme üzerindeki etkilerini araştıran çalışmaların yanında, yukarıda kolektif özür bölümünde sunulan farklı unsurları içeren kolektif özürlerin affetme üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar da alanyazında mevcuttur.

Kolektif özürlerin affetmeyi teşvik etme gücünü ele alan bir çalışmada 2002’de Afganistan’da dört Kanadalı askerin Amerika Birleşik Devletleri ordusu tarafından kazara bir ateş ile öldürüldüğünü anlatan bir gazete makalesi okuyan Kanadalı katılımcılar, olaydan haberdar olmalarına rağmen bir özür sunulup sunulmadığından haberdar değildirler (Brown ve diğ., 2008). Bu çalışmada, yapılan özür manipülasyonu sonucunda ABD’nin olay için özür dilediğine inandırılan katılımcıların fail grubu affetme olasılıklarının özür dilenmediğine inandırılan katılımcılardan daha yüksek olduğu ortaya konulmuştur. Bir başka çalışma ise yerel gazetede bir köşe yazısında öğrencileri ‘yetişkin olamamış’ olarak tanımlayan üniversite öğretim üyelerinin sonrasında köşe yazısı için öğrenci topluluğundan özür dileyip dilemediği manipüle edilmiştir (Leonard ve diğ., 2011). Bu çalışma, kolektif özrün affetme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu bulmuştur. Çalışmaya göre ihlalde bulunan bir gruptan gelen bir özür, dış gruba duyulan saygıyı artırarak mağdur grup tarafından cezalandırmayı azaltabilmekte ve mağdur grubun affediciliğini artırabilmektedir. Çalışmada özür, intikam alma arzusunu azaltırken –ki intikam alma arzusu alanyazındaki başka çalışmalarda affetmenin zıttı olarak ele alınmıştır (bkz., McCullough ve diğ., 2006; Okimoto ve diğ., 2019)- özrün dilenmediği durumdaysa öfkenin aracılığıyla intikam alma arzusu artmıştır.

DeneySEL bir çalışmada, Filistin lideri Abbas’ın radikal Filistin yanlıları tarafından İsrail vatandaşlarına karşı gerçekleştirilen bir terör saldırısı için kolektif özür dileyen başka bir görünüşte gerçek gazete makalesi manipülasyon olarak

kullanılmıştır (Wohl ve diğ., 2015). Kolektif özrün olmadığı durumda özrün olduğu duruma kıyasla daha d    k affetme ortaya çıkmıştır. Ayrıca çalışmada özür ile affetme ilişkisinde fail grup pi manlığının aracı, algılanan grup  ekillenebilirliğinin (*group malleability*) düzenleyici bir rol oynadığı bulunmuştur. Arap Baharı'nın ortaya çıkardığı değişikliklerin ve İsraili Araplar ile Yahudiler arasındaki statü ilişkilerinin istikrarsızlığının belirtildiği bir başka çalışmada,  z rdeki algılanan samimiyetsizliğin, İsraili Araplar arasında affetme ve uzlaşmayı azalttığı bulunmuştur (Shnabel ve diğ., 2015).

Kanada hükümetinin Çinli göçmenlere uyguladığı fert başına vergi ve Kanada'da yaşayan  in kökenlilerin Kanada vatanda lığının reddedilmesi dolayısıyla Avrupalı Kanadalıların Çinli Kanadalılardan  z r dilediği bir kolektif özür ele alan çalışmada, Çinli Kanadalıların,  z r n hemen ardından Avrupalı Kanadalıları affettiği bulunmuştur (Wohl ve diğ., 2013). Ayrıca  alı mada, Avrupalı Kanadalılara yüksek düzeyde kolektif suçluluk atfeden katılımcılar özürü samimi olarak algıladıkça affetme artmıştır. D    k kolektif suçluluk atfeden katılımcılardaysa algılanan özür samimiyetinden bağımsız olarak affetmenin yüksek olduğu bulunmuştur.

Endonezya'nın uyuşturucu kaçakçılığından suçlu bulunan iki Avustralyalıyı infaz etmesi ihlalini konu alan bir çalışmada ise özür dilenmeyen, özür dilenen ve özür dilenmeden önce yetkililerin yapılanın birçok Avustralyalı tarafından hakaret olarak kabul edildiğini ifade eden ve çok beğeni alan bir sosyal medya paylaşımı yaptığı koşullar vardır (Wenzel ve diğ., 2017a). Paylaşım yapılp özür dilenen ko ulla karşılaştırıldığında, özür olmayan koşulda affetme, diğerlerinden daha d    k bulunmuştur. Çalışma kolektif özür ile affetme ilişkisinde, taraflar arasında ileriye dönük yatırım olasılığının ve uzlaşma umudunun aracılığıyla, özür dilemenin affetme üzerinde marjinal olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu araştırmanın devamı olarak Filipinler'deki Avustralya savaş mezarlarına saygısızlık gibi gerçek olmayan farklı bir ihlal bağlamında yapılan diğer çalışmanın sonuçları ise özürün, algılanan uzlaşma olasılığını ve uzlaşma sonuçları umudunu artırarak mağdur grup üyelerinin affetme isteğini artırdığını ortaya koymuştur.

Berndsen ve diğerlerinin (2015) yaptığı çalışmaya göre empatik ifadeler kullanarak dilenen mağdur odaklı özür olarak adlandırılan özürler, suçlunun davranışlarına odaklanan suçlu odaklı özür olarak adlandırılan özürlerle

kıyaslandığında, mağdur grup tarafından suçlu grubun algılanan pişmanlığını, algılanan empatisini ve suçluya olan güvenini artırarak affetmeyi arttırdığı bulunmuştur.

Kolektif özürlerin farklı formlarının affetme üzerindeki etkisi üzerine yapılan bir başka çalışma bir kolektif özrün, bir bütün olarak grup yerine tek bir üyenin kararı olduğunda çoğunluğun desteğiyle alınan bir grup kararı olduğu durumla kıyaslandığında daha az samimi algılanarak affetmenin daha d    k olmasıyla sonuçlandığını ortaya koymuştur (Wenzel ve diğ., 2017b). Yine aynı araştırmadaki diğer bir çalışmada fail gruba, özür dilenmesini destekleyip desteklemediklerine dair bir anket çalışması yapılmış ve bu anket sonucu mağdur grup katılımcısı  rneklemele payla ılmı tır. Özür dileme konusunda fail grup içindeki fikir ayrılığı, özrün algılanan samimiyetini azaltarak mağdur grup üyelerinde daha d    k affetme ile sonuçlanmıştır. Kısacası bu araştırma kolektif özrün kararı konusunda fail gruptaki fikir ayrılıklarının, mağdurların  zre daha az samimiyet atfetmesine ve daha az affedici tepki vermesine yol açabileceğini göstermektedir.

Katılımcılara gruplarının etkilendiği bir ihlalin hatırlatıldığı bir  alı madaysa özür dilemenin ve  z rlerde ifade edilen duyguların affetme üzerindeki etkisine bakılmıştır. Çalışmada  zr n dilenmediği, birincil duygu terimleri olan   ke ve üzüntü ifadeleriyle özür dilenen ve ikincil duygu terimleri olan utanç ve endişe ifadeleriyle özür dilenen farklı koşullar bulunmaktadır (Wohl ve diğ., 2012). Çalışma sonucunda mağdur grubun, ikincil duygu terimlerine kıyasla birincil duygu terimlerini içeren bir özür aldıklarında daha affedici oldukları ortaya çıkmıştır. Buna ek olarak fail grup  z rlerinde birincil duygular yerine ikincil duyguları ifade ettiğinde mağdur grubun özrün içtenliğine olan inancı azalarak affetme d        t r. Sonuçlar ayrıca ikincil duyguları ifade eden bir özrün, özrün dilenmediği kontrol koşuluna göre daha fazla affetmeye sebep olduğunu da göstermektedir. Wohl ve diğerlerine (2012) göre özür dilemenin, mağdur grup  yeleri arasında affetmeyi teşvik etmede başarısız olması, dış grubu pişmanlık gibi insani duyguları deneyimleme konusunda yetersiz olarak algılama eğiliminden kaynaklanmaktadır. Farklı kolektif özür koşullarının affetme üzerindeki etkisini ele alan bir başka çalışma, özürde yer alan pişmanlık, suçluluk ve utanç ifadesinin, kontrol koşulları olan özür dilenmemesi ve duygu ifadesi olmadan dilenen özürle

kıyaslandığında daha yüksek affetmeye yol açtığını ortaya koymuştur (Nunney ve Manstead, 2021b).

Awale ve diğerleri (2022) tarafından yapılan bir çalışmada gruplar arası bir ihlal durumundan sonra katılımcılar ihlal için tazminat teklif edilen ancak özür dilenmeyen ve tazminat teklif edilip Blatz ve diğerlerinin (2009) altı özür bileşenine uygun olarak özür dilenen farklı koşullara atanmışlardır. Sonuçlara göre kolektif özrün olmadığı ve kapsamlı kolektif özrün olduğu durumlar mukayese edildiğinde dış grup tarafından algılanan pişmanlığın ve algılanan samimiyetin aracılık ettiği affetme üzerinde dolaylı bir etkisi bulunmuştur. Bu çalışmayla kolektif özür-affetme ilişkisinin, kusurlu tarafın yeterince samimi olarak algılandığında var olduğu deneysel olarak ortaya konulmuştur. Samimiyeti yüksek olarak algılanan gruplar için, özür dilemenin, özür dilememeye kıyasla daha fazla affetmeye yol açtığı bulunmuştur. Bu çalışma özür kadar özürde iletilen ifadelerin, gruplar arası dinamiklerin ve suçun ciddiyetinin de önemli olduğunu göstermektedir.

Philpot ve Hornsey (2008), yaptıkları bir çalışmada kolektif özürlerin, affetme ile anlamlı şekilde ilişkili olmadığını ortaya koymuşlardır. Avustralyalı katılımcıların, fail grubun geçmişte yaşanan bir ihlal için özür dilediğini ya da dilemediğini okudukları dört farklı deneysel çalışmada, özrün katılımcılarda affetmeyi ortaya çıkarmayarak özür ile affetme arasında bir ilişki bulunamamıştır. Kolektif özürlerin algılanan pişmanlığı etkilediğini bulmalarına rağmen, bu tür özürlerin katılımcıların dış grubu affetme istekliliğiyle arasında bir ilişki bulunamamıştır. Bir diğer çalışmalarında gerçekte yaşanan bir gruplar arası ihlalden sonra gerçekte özür dilenen, dilenmeyen ve özrün reddedildiği olmak üzere üç olay vardır ve katılımcılardan bu olayları anımsamaları istenmiştir. Sonuca göre gerçekte özür dilense de dilenmese de katılımcıların özür dilenmediğini hatırlama olasılıklarının daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bununla birlikte dış grubun özür dilediğine inananlar arasında affetme, özrün reddedildiğine inananlara göre daha yüksek olsa da farkın anlamlı olmadığı bulgulanmıştır (Philpot ve Hornsey, 2011).

Dilenen kolektif özrün bileşenlerini detaylıca ele alan bir çalışmada, bir kurumun eşit niteliklere sahip kadın adayları olmasına rağmen kurumdaki boş bir pozisyon için yalnızca erkek adayların değerlendirildiği ve akabinde kurumun halka açık bir konuşma yapmaya karar verdiği manipülasyonu ve bir erkek üniversite hocasının erkek öğrencilere pozitif ayrımcılık yaptığı iki farklı senaryo, ihlalin ciddiyeti değişimlenerek sunulmuştur (Kirchhoff ve Čehajić-Clancy, 2014). Söz

konusu ihlalden sonra alanyazındaki kolektif özürlerin farklı bileşenleri kullanılarak kadın katılımcılara iki bileşen içeren özürden on bir bileşen içeren özüre kadar beş farklı özür denekler arası bir çalışmada sunulmuştur. Bileşenler olarak ihlalin adlandırılması, özür beyanı, sorumluluk almak, kaçınma sözü vermek, utanç duygusunu ifade etmek, ihlali açıklamaya çalışmak, norm ihlalinin kabul etmek, acıyı belirtmek, tazminat teklif etmek, özrünün kabul edilmesini istemek ve dış grubu övmek ele alınmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre kolektif özürlerdeki bileşen sayısının affetme üzerinde anlamlı bir etkisinin olmadığı ortaya çıkmıştır. Okimoto ve diğerleri (2019) tarafından yapılan bir başka araştırmada da özür koşullarının liderin özür dilemeyi reddettiği, özür dilediği, kapsamlı özür dilediği ve özrünün olmadığı durumları içeren farklı çalışmalar tasarlayan kolektif özür türlerinin, affetme üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olmadığı gösterilmiştir.

Avustralya'nın Çalınan Kuşaklardan (*Stolen Generations*) özür dilemesini kapsayan özür ve affetmeye yönelik tutumların ele alındığı ve görüşme tekniğiyle veri toplanan nitel bir çalışmada, Beyaz Avustralyalılardan yerli Avustralyalılara sunulan özürle ilgili katılımcılar görüşlerini bildirmişlerdir (Philpot ve diğ., 2013). Çalışmaya göre bazı katılımcılar Beyaz Avustralyalıları affettiklerini belirtse de hiçbir katılımcı kolektif özrünün kişisel olarak affetmeye yardımcı olduğunu belirtmemiştir. Affetmemeyi seçen katılımcılarsa affetmelerini sağlayacak eşitlik, zararın sona ermesi, pişmanlık gösterme eylemleri, gruplar arası daha fazla anlayış ve zaman gibi koşulların henüz mevcut olmadığını belirtmişlerdir. Kısacası katılımcılar, özrünün gerçekten anlamlı olması için özrünün duygusunu takiben bir eylemin olması gerektiğini ve özrünün uzlaşmayı desteklediğini fakat bunun affetme için yeterli olmadığını dile getirmişlerdir.

Kısacası alanyazındaki mevcut bulgular incelendiğinde varılacak olan sonuç özür dileyen grubun bir kolektif özürden beklentisinin ne olduğu ve mağdur tarafta nasıl bir değişim istediğidir. Önemli olan fail grubun mağdur tarafından gerçekten affedilmeyi istediği için mi yoksa ilişkilerinin devamı ve gelecekteki iş birlikleri için mi özür dileyip dilememe kararı almasıdır. Bunun için de suçun ciddiyeti, özrünün samimiyeti, algılanan pişmanlık gibi birçok faktörün mağdur gruba hissettirilmesi önemli görünmektedir. Belki de mükemmel bir özür yoktur ancak özrünün etkisini artıran özrünün bileşenlerinin kullanılması değerli olabilir. Sonuç olarak, kolektif özürlerin affetmeyi sağlayıp sağlamadığı konusundaki sonuçlar tutarlı değildir (bkz., Blatz ve Philpot, 2010). Bu sebeple kolektif özür ile affetme

ilişkinini inceleyen daha fazla araştırmaya ihtiyaç vardır ve mevcut tez çalışmasında farklı özür koşullarında affetmenin farklılaşıp farklılaşmayacağı incelenmiştir. Bununla birlikte, önemli bir yenilik olarak, Türkiye'nin de sahip olduğu haysiyet kültürü olgusu da ele alınarak, farklı kolektif özür koşulları ile affetme arasındaki ilişkiyi haysiyet kültürünün etkisini ele alarak inceleyip daha bütüncül ve önemli bir katkı sağlamak hedeflenmiştir.

Bu bağlamda, mevcut çalışmada gruplar arası bir ihlalden sonra farklı kolektif özür koşullarının affetmeyi nasıl yordadığı ve bu süreçte haysiyet kültürünün rolü ele alınmıştır. Farklı özür koşulları, kolektif bir özrün olmadığı, özür dilemenin reddedildiği, yalın bir özrün dilendiği ve kapsamlı bir özrün dilendiği şeklinde dört düzeydir. Belirtilen noktalar ışığında, mevcut tezde sınanacak hipotezler aşağıda sunulmaktadır:

Hipotez 1. Kolektif özür çeşitlerinin (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme) affetme üzerindeki etkisi farklıdır.

Hipotez 1.i. Kolektif özrün olduğu koşullar (yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme), kolektif özrün olmadığı koşullara (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması) göre daha yüksek affetmeye neden olur.

Hipotez 1.ii. Özür dileme talebinin reddedildiği koşul, en düşük affetmeye neden olur.

Hipotez 1.iii. Yalın özür koşulu, özür dileme talebinin yanıtsız bırakıldığı koşula göre daha yüksek affetmeye neden olur.

Hipotez 1.iv. Kapsamlı özür koşulu, en yüksek affetmeye neden olur.

Hipotez 2. Her bir kolektif özür koşulunda (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme), haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2.i. Özür dileme talebinin reddedildiği koşulda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2.ii. Özür dileme talebinin yanıtsız bırakıldığı koşulda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2.iii. Yalın özür dileme koşulunda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2.iv. Kapsamlı özür dileme koşulunda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 3. Haysiyet kültürü değerlerine düşük seviyede bağlılık gösterenlerin affetme derecesi, haysiyet kültürü değerlerine yüksek seviyede bağlılık gösterenlerden daha yüksektir.

Hipotez 4. Affetme, haysiyet kültürü düzeyine ve kolektif özür koşullarına göre farklılaşır.

Devam eden bölümde mevcut hipotezleri sınamak için gerekli yöntem konusuyla ilgili bilgiler sunulmuştur.

İKİNCİ BÖLÜM

2. YÖNTEM

2.1 Katılımcılar

Mevcut çalışmaya en başta 426 üniversite öğrencisi katılmıştır. Katılımcıların 63 (% 14.79) tanesi kontrol sorusunu yanlış cevaplandığından, 11 (% 2.58) tanesi aynı yapıyı ölçen farklı maddelere tutarsız yanıtlar verdiği tespit edildiğinden, 9 (% 2.11) tanesi demografik özelliklerini işaretlemediğinden toplam 84 (% 19.71) katılımcı analize dahil edilmemiş ve analizlere 342 katılımcı ile devam edilmiştir. 342 katılımcının 196'sı erkek (% 57.3), 146'sı kadındır (% 42.7). Katılımcıların yaşları 18 ile 41 arasında değişmekte olup örneklemin yaş ortalaması 20.82'dir ($SS = 2.05$).

Katılımcıların 125'i (% 36.5) hazırlık sınıfı, 100'ü (% 29.2) birinci sınıf, 65'i (% 19) ikinci sınıf, 40'ı (% 11.7) üçüncü sınıf ve 12'si (% 3.5) son sınıf öğrencisidir. Bu öğrencilerin 55'i (% 16.1) İşletme, 47'si (% 13.7) Endüstri Mühendisliği, 35'i (% 10.2) İngilizce Mütercim-Tercümanlık, 35'i (% 10.2) Yönetim Bilişim Sistemleri, 26'sı (% 7.6) Bilgisayar Mühendisliği, 21'i (% 6.1) alan belirtmeksizin Mühendislik, 18'i (% 5.3) Enerji Sistemleri Mühendisliği, 17'si (% 5) İnşaat Mühendisliği, 16'sı (% 4.7) Yazılım Mühendisliği, 15'i (% 4.4) Mimarlık, 13'ü (% 3.8) Elektrik-Elektronik Mühendisliği, 10'u (% 2.9) Uluslararası İlişkiler, 9'u (% 2.6) Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi, 9'u (% 2.6) Havacılık ve Uzay Mühendisliği, 8'i (% 2.3) Makine Mühendisliği, 5'i (% 1.5) Uluslararası Ticaret ve Lojistik, 2'si (% 0.6) Biyomühendislik ve 1'i (% 0.3) Uluslararası Ticaret ve Finansman bölümlerinde öğrenim görmektedirler. Katılımcıların ailelerinin gelir düzeyi incelendiğinde 337 (% 98.5) kişinin bunu bildirdiği görülmektedir ve bu katılımcılardan 9'unun (% 2.6) en alt, 16'sının (% 4.7) alt, 92'sinin (% 26.9) ortanın altı, 196'sının (% 57.3) ortanın üstü, 22'sinin üst (% 6.4) ve 2'sinin (% 0.6) en üst gelir düzeyinde yer aldığı görülmektedir. Katılımcıların 319'u (% 93.3) anadilini Türkçe, 11'i (% 3.2) anadilini Kürtçe, 5'i (% 1.5) anadilini Türkçe ve Kürtçe, 2'si (% 0.6) anadilini Türkçe ve Arapça, 2'si anadilini (% 0.6) Türkçe, Kürtçe ve Zazaca, 1'i (% 0.3) anadilini Zazaca, 1'i (% 0.3) anadilini Türkçe ve Rumca olarak belirtirken bir katılımcı (% 0.3) anadilini belirtmemeyi tercih etmiştir.

Tablo 2.1. Katılımcıların Demografik Özellikleri

Değişken	N	%
Cinsiyet		
Erkek	196	57.3
Kadın	146	42.7
Sınıf		
Hazırlık	125	36.5
Birinci Sınıf	100	29.2
İkinci Sınıf	65	19
Üçüncü Sınıf	40	11.7
Dördüncü Sınıf	12	3.5
Bölüm		
İşletme	55	16.1
Endüstri Mühendisliği	47	13.7
İngilizce Mütercim-Tercümanlık	35	10.2
Yönetim Bilişim Sistemleri	35	10.2
Bilgisayar Mühendisliği	26	7.6
Mühendislik (Alan Belirtmeyenler)	21	6.1
Enerji Sistemleri Mühendisliği	18	5.3
İnşaat Mühendisliği	17	5.0
Yazılım Mühendisliği	16	4.7
Mimarlık	15	4.4
Elektrik-Elektronik Mühendisliği	13	3.8
Uluslararası İlişkiler	10	2.9
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi	9	2.6
Havacılık ve Uzay Mühendisliği	9	2.6
Makine Mühendisliği	8	2.3
Uluslararası Ticaret ve Lojistik	5	1.5
Biyomühendislik	2	0.6
Uluslararası Ticaret ve Finansman	1	0.3
Ailenin Gelir Düzeyi		
En Alt	9	2.6
Alt	16	4.7
Ortanın Altı	92	26.9
Ortanın Üstü	196	57.3
Üst	22	6.4
En Üst	2	0.6
Belirtmeyen	5	1.5
Anadil		
Türkçe	319	93.3
Kürtçe	11	3.2
Kürtçe ve Türkçe	5	1.5
Türkçe ve Arapça	2	0.6
Türkçe, Kürtçe ve Zazaca	2	0.6
Zazaca	1	0.3
Türkçe ve Rumca	1	0.3
Belirtmeyen	1	0.3
Yaşamın Çoğunluğunun Geçtiği Bölge		
Akdeniz	218	63.7
İç Anadolu	36	10.5
Güneydoğu Anadolu	34	9.9
Doğu Anadolu	14	4.1
Ege	11	3.2
Marmara	20	5.8
Karadeniz	7	2
Belirtmeyen	2	0.6
Yaş (<i>Ort.</i> = 20.82, <i>SS</i> = 2.05, <i>R</i> = 18-41)		
Toplam Katılımcı Sayısı ve Yüzdelik	342	100

Katılımcıların yaşamlarının çoğunluğunun geçtiği bölgeye bakıldığında 218'inin (% 63.7) Akdeniz, 36'sının (% 10.5) İç Anadolu, 34'ünün (% 9.9) Güneydoğu Anadolu, 14'ünün (% 4.1) Doğu Anadolu, 11'inin (% 3.2) Ege, 20'sinin (% 5.8) Marmara ve 7'sinin (% 2) Karadeniz olarak belirttiği görülmektedir (bkz., Tablo 2.1).

2.2 Veri Toplama Araçları

2.2.1 Demografik Bilgi Formu

Demografik Bilgi Formu'nda katılımcılara yaş, cinsiyet, bölüm, kaçınıcı sınıfta olduğu ve ailelerinin gelir durumu gibi soruların yanında katılımcıların anadilleri ve yaşamlarının çoğunluğunun geçtiği bölge hakkında sorular da sorulmuştur. Bununla birlikte aşağıda bahsedileceği üzere çalışmada yer alan manipülasyon açısından gerekli olduğundan Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup olmadıkları da sorulmuştur ve tüm katılımcılar bu soruya evet yanıtını vermişlerdir (bkz., Ek 1).

2.2.2 Haysiyet Kültürü Ölçeği

Haysiyet Kültürü Ölçeği, katılımcılar için başkaları tarafından olumlu algılanmanın ne kadar önemli olduğuna odaklanmaktadır. Bu ölçek Rodriguez Mosquera ve diğerleri (2008) tarafından geliştirilmiştir. Rodriguez Mosquera ve diğerlerinin makalesinde ölçekle ilgili Cronbach Alpha bilgisi belirtilmemiş olmakla birlikte ölçeğin Türkçeye uyarlanması ile geçerlik ve güvenirlik çalışması Elgin (2016) tarafından yapılmıştır. Bu çalışmaya göre Türkçe ölçek tek boyutlu ve iç güvenirlik kat sayısı Cronbach Alpha .75 olarak bulunmuştur. Elgin'in çalışmasında Kaiser-Meyer-Olkin (KMO) katsayısı .69 ve Bartlett'in küresellik testi $\chi^2_{(10)} = 191.08$ olarak bulunmuştur. Ölçeğin özdeğer puanının 2.48 ve toplam varyansın % 49.63'ünü açıklayan tek faktörlü bir yapı olduğu görülmektedir. Bunlara ek olarak maddelerin faktör yüklerinin .79 ile .61 arasında değiştiği ve madde toplam korelasyonlarının .45 ile .61 arasında yer aldığı görülmektedir. Türkçe'ye çevrilen 6'lı Likert Tipi olan ölçek 1 (Hiç önemli değil) ile 6 (Çok fazla önemli) arasında derecelenen bir yanıt dizisini içeren "Başkalarının beni saygıyı hak eden biri olarak görmesi" ve "Ailemin toplum içindeki imajı" gibi toplam beş madde içermektedir (bkz., Ek 2).

2.2.2.1 Haysiyet Kültürü Ölçeği İçin Güvenirlik Analizi

Güvenirliği ve geçerliği daha önceki çalışmalar tarafından ortaya konan Haysiyet Kültürü Ölçeği'nin mevcut çalışmanın örnekleminde güvenilir olup

olmadığına bakmak amacıyla maddelerin toplam korelasyonunu kullanarak hesaplanan iç tutarlılığını temsil eden Cronbach Alpha değerine bakılmıştır. Bu çalışmaya göre ölçeğin iç tutarlılık değeri .74'tür ve Elgin'in (2016) çalışmasında bulunduğu .75 değerine benzerdir. Cronbach Alpha katsayısı .7'nin üzerindeki değerler iyi olarak kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2012). Cronbach Alpha için .74 değeri ölçeğin güvenilir olduğunu ortaya koymaktadır. SPSS bulguları sonucunda, Cronbach Alpha değerleri incelendiğinde herhangi bir maddenin silinmesinin Cronbach Alpha değerini arttırmayacağı bulunmuştur ve bu sebeple ilgili analizlere beş ifade ile devam edilmiştir.

2.2.2.2 Haysiyet Kültürü Ölçeği İçin Geçerlik Analizi

Haysiyet Kültürü Ölçeği'nin mevcut çalışmanın örnekleminde faktörleştirilmeye uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla KMO örnekleme yeterliği ve Bartlett'in küresellik testine bakılmıştır. Yapılan Varimax döndürmesi sonucunda KMO = .69 değeri, Elgin'in (2016) çalışmasında bulunduğu .69 değerine benzerdir ve Bartlett'in küresellik testi de ($\chi^2_{(10)} = 432.61, p < .001$) ölçeğin faktörlenebilir olduğunu göstermektedir. Mevcut örnekleme göre Haysiyet Kültürü Ölçeği'nin iki faktörlü olduğu ortaya çıkmış olsa da alanyazın ölçeği tek faktörlü bir yapı olarak kabul ettiğinden bu çalışmada da tek faktör olarak kabul edilerek SPSS'te tek faktör seçilerek devam edilmiştir. Tek faktörlü ölçeğin haysiyet yapısı için açıkladığı varyans % 49.03'tür ve tek faktörlü yapıya göre özdeğer puanı 2.45'tir. Maddelerin faktör yükleri .67 ile .74 arasında değişmektedir. Tüm ifadelerin madde-toplam korelasyonları .48 ile .55 arasında değişmektedir. Haysiyet Kültürü Ölçeği geçerlik ve güvenirlik göstergesi istatistikler için Tablo 2.2'ye bakınız.

Tablo 2.2. Haysiyet Kültürü İfadelerinin Faktör Yükleri, Madde Toplam Korelasyonları, Özdeğeri, Açıklanan Varyansı ve Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı

	Haysiyet Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyonları
3. Ailemin toplum içindeki imajı	.74	.55
4. Davranışlarımın, ailemin toplum içindeki imajını olumsuz etkilememesine dikkat etmek	.72	.52
1. Başkalarının beni, saygıyı hak eden biri olarak görmesi	.69	.49
2. Başkalarının beni, kendisine saygısızlık yapılmayacak biri olarak görmesi	.68	.48
5. Ailemi eleştirilere karşı savunmak	.67	.48
Özdeğer	2.45	
Açıklanan varyans (%)	49.03	
Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	.74	

2.2.3 Affetme Ölçüm Aracı

Katılımcıların senaryoda bahsi geçen İzlanda'ya yönelik affetme eğilimini ölçmek amacıyla daha önce yapılan affetme araştırmalarında kullanılmış ölçüm araçlarından (bkz., McCullough ve diğ., 2006; Moeschberger ve diğ., 2005; İslambay, 2019) yola çıkılarak mevcut araştırmanın bağlamına uygun beş madde geliştirilmiştir. “İzlandalı yetkilileri yaptıklarından dolayı affediyorum” ve “İzlanda'nın yaptığı bu davranışın unutulmaması önemlidir” gibi maddeleri içeren ölçüm aracı 6'lı Likert Tipi olup yanıt kümesi 1 (Kesinlikle katılmıyorum) ile 6 (Kesinlikle katılıyorum) arasında değişmektedir. Affetmenin ölçülmesi için oluşturulan maddeler Ek 3'te yer almaktadır.

2.2.3.1 Affetme Ölçüm Aracı İçin Güvenirlik Analizi

Ölçüm aracının güvenirliliğine bakmak amacıyla iç tutarlılığını temsil eden Cronbach Alpha değerine bakılmıştır. Toplam beş madde için bu değer .77'dir. Alanyazında Cronbach Alpha için .7'nin üzerindeki değerler iyi olarak kabul edilmektedir (George ve Mallery, 2012). SPSS bulguları incelendiğinde ifadelerden herhangi birinin silinmesine gerek olmadığı tespit edilmiştir.

2.2.3.2 Affetme Ölçüm Aracı İçin Geçerlik Analizi

Affetmenin ölçülmesi için oluşturulan maddelerin faktörleştirilmeye uygun olup olmadığını belirlemek amacıyla yapılan Varimax döndürmesi sonucunda ortaya çıkan KMO örnekleme yeterliliği puanına .74 ve Barlett'in küresellik testine ($\chi^2_{(10)} = 451.37, p < .001$) bakılmıştır. Bu analizler sonucunda ölçüm aracının faktörlenmeye uygun bir yapıda, tek faktörlü ve affetme yapısı için açıkladığı

varyansın %52.03 olduğu bulunmuştur. Affetme Ölçüm Aracı geçerlik ve güvenirlik göstergesi istatistikler için Tablo 2.3'e bakınız.

Tablo 2.3. Affetme İfadelerinin Faktör Yükleri, Madde Toplam Korelasyonları, Özdeğeri, Açıklanan Varyansı ve Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı

	Affetme Faktör Yükleri	Madde Toplam Korelasyonları
2. İzlanda'yla ilişkilerimizi azaltmalıyız.	.76	.59
1. İzlanda'ya güvenemeyiz.	.76	.58
3. İzlandalı yetkilileri yaptıklarından dolayı affediyorum.	.75	.57
5. Benim için İzlanda'yı affedebilmek mümkündür.	.70	.51
4. İzlanda'nın yaptığı bu davranışın unutulmaması önemlidir.	.63	.44
Özdeğer	2.60	
Açıklanan varyans (%)	52.03	
Cronbach Alpha Güvenirlik Katsayısı	.77	

2.2.4 Manipülasyon ve Kullanılan Senaryo

Bu tezdeki araştırma deseni, tez danışmanının önceki bir araştırma deseni üzerinden geliştirilerek oluşturulmuştur (Elgin ve diğ., 2019). Önceki desende yer alan senaryo içeriğinde düzenleme yapılarak bu kez gerçekten yaşanmış bir olaydan hareketle sözde bir senaryo oluşturulmuş ve kolektif özür koşullarına kapsamlı özür eklenerek geliştirilmiştir. Bahsi geçen gerçek olay için internet üzerinden ulaşılan gazete haberlerinden yararlanılmıştır (örn., Akşam Gazetesi, 2019; T24 Bağımsız İnternet Gazetesi, 2019; NTV, 2019). Senaryolar, İzlandalı yetkililerin Türkiye Milli futbol takımını havalimanında saatlerce bekleterek detaylı şekilde üst araması yapmalarından sonra Türkiye'nin özür talebi üzerine İzlanda'nın verdiği olası farklı tepkileri içermektedir. Bu tepkiler, özür talebinin reddedildiği, yanıtsız bırakıldığı, yalın bir özrün dilendiği ve kapsamlı bir özrün dilendiği senaryolar olmak üzere dört farklı koşul oluşacak şekilde senaryodaki paragrafın sonunun değiştirilmesiyle oluşturulmuştur. Farklı koşulların yer aldığı çalışmada gruplara sunulan manipülasyonların anlaşılması için Tablo 2.4'e bakınız. Ayrıca senaryolarda kullanılan haberin katılımcılar tarafından Türkiye'ye yapılan ciddi ve kasıtlı bir ihlal olarak algılandığı, kullanılan dilin akıcı ve anlaşılabilir olduğu, olayın üzerinden dilenen özrün detaylarıyla ilgili bilgilerin hatırlanmayacağı kadar bir süre geçtiği tez danışmanı tarafından önceden yapılan nitel bir çalışmayla ortaya konulmuştur (Elgin, 2022). Katılımcıların manipülasyon koşullarına göre

dağılımına bakıldığında gruplar arası hakaret durumundan sonra 84'ü (% 24.6) özür dilemenin reddedildiği haberi, 85'i (% 24.9) özür çağrısına yanıt verilmeyen haberi, 87'si (% 25.4) yalın bir özrün dilendiği haberi ve 86'sı (% 25.1) kapsamlı bir özrün dilendiği haberi okumuşlardır. Manipülasyon metinlerini incelemek için Ek 4'e bakınız. Katılımcıların haber metnini dikkatli okuyup okumadıklarını anlamak amacıyla manipülasyon kontrol sorusu sorulmuş ve bu soruya yanlış cevap veren katılımcıların verileri analizlere dahil edilmemiştir (bkz., Ek 5).

Tablo 2.4. Katılımcıların Atandığı Dört Farklı Kolektif Özür Koşulu

1. Koşul	İhlalden sonra özür talebinin reddedildiği koşul
2. Koşul	İhlalden sonra özür talebinin yanıtsız kaldığı koşul
3. Koşul	İhlalden sonra yalın bir kolektif özrün dilendiği koşul
4. Koşul	İhlalden sonra kapsamlı bir kolektif özrün dilendiği koşul

2.2.5 İşlem

Çalışma için üniversitenin etik kurulundan izin alınmıştır (bkz., Ek 7). Sonra farklı bölümlerden öğretim üyeleriyle görüşülerek ders saatlerinde öğrencilerden verilerin toplanması için randevu alınmıştır. Böylelikle veriler, katılımcıların derslerinin olduğu sınıfta, ders saatlerinde, derse başlanmadan önce kâğıt-kalem usulüyle araştırmacı tarafından toplanmıştır. Araştırmacı kendini tanıtarak başladığı konuşmasını, çalışmanın konusunu katılımcıların içtenlikle cevap vermesini sağlayabilmek amacıyla yüzeysel ifadelerle katılımcılara anlatarak devam etmiştir. Verecekleri yanıtların kendisi için önemli olduğunu ve dikkatle cevaplanması gerektiğini bildirip katılımları için teşekkür ederek uygulama öncesi konuşmasını tamamlamıştır. Gönüllü katılımı kabul eden katılımcılara materyaller farklı koşulların sırası takip edilerek (sırasıyla; i. özür reddi koşulu, ii. yanıt yok koşulu, iii. yalın özür koşulu ve iv. kapsamlı özür koşulu) dağıtılmıştır. Katılımcılar sırasıyla i. Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu (bkz., Ek 6), ii. hakareti konu alan haber metnini içeren manipülasyon, iii. katılımcıların haber metnini dikkatle okuyup okumadığını ölçen kontrol sorusu, iv. Affetme Ölçüm Aracı, v. Haysiyet Kültürü Ölçeği ve vi. Demografik Bilgi Formu ile karşılaşarak sorulara yanıt vermişlerdir. Tüm katılımcılar için uygulama süresi 7 ile 15 dakika arasında değişmektedir. Katılımcıların cevaplandırma işlemleri tamamlandıktan sonra formlar toplanarak araştırmacı tarafından çalışmanın gerçek amacının açıklandığı

katılım sonrası bilgilendirme sözlü olarak yapılmıştır. Araştırmacı son olarak katılımcılara ve dersin eğitmenine tekrar teŖekkür ederek sınıftan ayrılmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. BULGULAR

Bu bölümde tez çalışmasının bulguları sunulacaktır. Bu bağlamda, tezde gerçekleştirilen istatistiksel analizlerde SPSS 25 Paket Programı kullanılmıştır.

3.1 Değişkenlerin Normallik İstatistikleri

Haysiyet kültürü ve affetme değişkenlerinin normal dağılıp dağılmadığına bakmak için basıklık (kurtosis) ve çarpıklık (skewness) katsayıları incelenmiştir. Haysiyet kültürü değişkeninin basıklık katsayısı 1.60 ve çarpıklık katsayısı -1.03 olarak bulunmuştur. Affetme değişkenininse basıklık katsayısı -.37 ve çarpıklık katsayısı .03 olarak bulunmuştur. George ve Mallery'e (2012) göre basıklık ve çarpıklık katsayılarının -2 ile +2 arasında olması normallik varsayımının karşılandığını göstermektedir. Sonuçlara göre her iki değişken için normal dağılımın sağlandığı görülmektedir. Bu durumda mevcut örneklem verileriyle parametrik testlerin yapılabileceği sonucuna varılmıştır. Haysiyet kültürü ve affetmeye ilişkin basıklık/çarpıklık katsayıları için Tablo 3.1'e bakınız.

Tablo 3.1. Değişkenlerin Normal Dağılımının Test Edilmesi

	<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>Basıklık</i>	<i>Çarpıklık</i>
Haysiyet Kültürü	342	4.97	-.37	.03
Affetme	342	3.33	1.60	-1.03

3.2 Haysiyet Kültürü ve Affetme İçin Betimsel İstatistikler

Çalışmada kullanılan Haysiyet Kültürü Ölçeği ve Affetme Ölçüm Aracı aracılığıyla toplanan veriye göre katılımcıların haysiyet kültürü değerlerine bağlılık ortalaması 4.97 ve standart sapma değeri .83; katılımcıların haysiyet kültürü maddelerinin ortalamaları da en düşük 1.80 puan ve en yüksek 6 puan olarak bulunmuştur. Bir diğer değişken olan affetmenin ortalaması 3.33 ve standart sapma değeri 1.14; ilgili maddelere katılımcı cevaplarının ortalamalarının en düşük puanı 1 ve en yüksek puanı 6 olarak bulunmuştur. Haysiyet kültürünün ve affetmenin betimsel istatistikleri için Tablo 3.2'ye bakınız.

Tablo 3.2. Haysiyet Kültürü Ölçeği ve Affetme Ölçüm Aracı Ortalama, Standart Sapma, En Düşük ve En Yüksek Puan Değerleri

	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	En Düşük Puan	En Yüksek Puan
Haysiyet kültürü	4.97	.83	1.80	6
Affetme	3.33	1.14	1	6

3.3 Demografik Değişkenlere Göre Affetme ve Haysiyet Kültürü Farklılıkları

Demografik değişkenlere göre affetme ve haysiyet kültürü değerlerine bağlılığın farklılaşıp farklılaşmadığı incelenmek istenmiştir. Bölüm, sınıf, anadil, ailelerin gelir durumu ve yaşamın çoğunluğunun geçtiği bölge değişkenlerinin grupları arasında orantısız bir katılımcı sayısı dağılımı olduğundan bu değişkenler parametrik testlere dahil edilmemiştir. Affetmenin ve haysiyet kültürünün yalnızca cinsiyete göre değişip değişmediği Tek Yönlü Varyans Analizi (ANOVA) ile incelenmiştir. Örneklemde affetmenin cinsiyete göre farklılaşmadığı bulunmuştur. Diğer bir deyişle kadınlar (*Ort.* = 3.27, *SS* = 1.15) ve erkekler (*Ort.* = 3.38, *SS* = 1.14) arasında affetme anlamlı şekilde farklı değildir ($F_{(1-341)} = .87, p > .05$). Yapılan analize ilişkin daha fazla bilgi için Tablo 3.3 ve 3.4'e bakınız. Cinsiyete göre haysiyet kültüründe de farklılık çıkmamıştır, kadınlar (*Ort.* = 5.01, *SS* = .81) ve erkekler (*Ort.* = 4.95, *SS* = .85) arasında haysiyet kültürü değerlerine bağlılıkları arasında farklılık bulunmamaktadır ($F_{(1-341)} = .43, p > .05$). Yapılan analize ilişkin daha fazla bilgi için Tablo 3.5 ve 3.6'ya bakınız.

Tablo 3.3. Cinsiyete Göre Affetmenin Betimsel İstatistik Değerleri

		<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Cinsiyet	Kadın	146	3.27	1.15
	Erkek	196	3.38	1.14
	Toplam	342	3.33	1.14

Tablo 3.4. Cinsiyete Göre Affetmenin Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	<i>SD</i>	Kareler Ortalaması	<i>F</i>	<i>P</i>
Gruplar Arası	1.14	1	1.14	.87	.35
Grup İçi	445.37	340	1.31		
Toplam	446.50	341			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 3.5. Cinsiyete Göre Haysiyet Kültürünün Betimsel İstatistik Değerleri

		<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Cinsiyet	Kadın	146	5.01	.81
	Erkek	196	4.95	.85
	Toplam	342	4.97	.83

Tablo 3.6. Cinsiyete Göre Haysiyet Kültürünün Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	.30	1	.30	.43	.51
Grup İçi	235.30	340	.69		
Toplam	235.60	341			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

3.4 Ölçüm Araçları Arası Korelasyon

Haysiyet Kültürü Ölçeği ve Affetme Ölçüm Aracının cevap kümelerinde seçilen puan arttıkça ifadeyi onaylama düzeyi artmaktadır. Katılımcıların her iki ölçüm aracı için de verebilecekleri en düşük yanıt 1, en yüksek yanıt 6'dır. Çıkarımsal istatistiki analizlere geçildiğinde ilk olarak çalışmanın sürekli değişkenleri arasındaki korelasyona bakılmıştır. Haysiyet kültürü ile affetme arasında anlamlı şekilde negatif korelasyon olduğu ($r = -.24$, $p < .001$) görülmektedir. Buna göre ölçüm araçlarının ortalama ve standart sapma gibi betimleyici istatistikleri ve ölçüm araçları arası korelasyon Tablo 3.7'de yer almaktadır.

Tablo 3.7. Ölçüm Araçlarının Ortalamaları, Standart Sapmaları ve Ölçüm Araçları Arası Korelasyon

	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>	1	2
1.Haysiyet Kültürü Ölçeği	4.97	.83	1	
2.Affetme Ölçüm Aracı	3.33	1.14	-.24**	1

* $p < .05$, ** $p < .01$.

3.5 Kolektif Özür Koşullarının Affetme Üzerindeki Etkisi

Bir ihlalden sonra kolektif bir özür talebinin reddedilmesi, yanıtsız bırakılması, yalın ya da kapsamlı bir kolektif özür dilenmesinin katılımcılar açısından affetmeyi farklılaştırıp farklılaştırmayacağı hipotezlerin konusudur. Bu bağlamda, devam eden kısımlarda hipotezlerin bulguları sunulmaktadır.

Hipotez 1. Kolektif özür çeşitlerinin (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme) affetme üzerindeki etkisi farklıdır.

Hipotez 1'i test etmek amacıyla ilk olarak Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır. Affetmenin farklı kolektif özür koşullarına göre anlamlı şekilde farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle farklı kolektif özür koşullarının affetme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuştur ($F_{(3,341)} = 13.95, p < .001, \eta^2 = .11$). Grupların birbirlerinden nasıl farklılaştığını anlamak amacıyla Post-Hoc testi yapılmıştır. Hangi Post-Hoc testinin yapılacağına karar vermek amacıyla öncelikle Levene testi yapılmıştır. Yapılan Levene testi sonucunda gruplar arası varyansın homojen dağıldığı bulunmuştur ($p > .05$). Levene testiyle ilgili bilgiler için Tablo 3.8'e bakınız. Bu sebeple Post-Hoc testlerinden Tukey uygulanmıştır. Tek Yönlü Varyans analizinde daha fazla bilgi için Tablo 3.9'a bakınız.

Tablo 3.8. Farklı Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetme İçin Varyans Homojenliği Testi

	Levene'in Varyans Homojenliği için F İstatistiği	p
Affetme	1.06	.36

Tablo 3.9. Farklı Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetme İçin Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	49.20	3	16.40	13.95**	.00
Grup İçi	397.30	338	1.17		
Toplam	446.50	341			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Hipotez 1.i. Kolektif özrünün olduğu koşullar (yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme), kolektif özrünün olmadığı koşullara (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması) göre daha yüksek affetmeye neden olur.

Bu hipotezin test edilebilmesi için özür talebinin reddedildiği ve özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşullar tek bir koşul gibi ele alınarak (birleştirilerek) özrünün olmadığı koşul şeklinde oluşturulmuştur; yalın özrünün ve kapsamlı özrünün dilendiği koşullar bir arada ele alınarak (birleştirilerek) özrünün olduğu koşul şeklinde oluşturulmuştur. Yapılan Tek Yönlü Varyans Analizi sonuçlarına göre kolektif özrünün olduğu koşullardaki affetme ($Ort. = 3.64, SS = 1.13$), özrünün olmadığı koşullardaki affetmeden ($Ort. = 3.02, SS = 1.08$) anlamlı şekilde daha yüksektir ($F_{(1,341)} = 26.66, p < .001, \eta^2 = .07$). Daha fazla bilgi için Tablo 3.10 ve Tablo 3.11'e bakınız.

Tablo 3.10. Kolektif Özrün Varlığına Göre Affetmenin Betimsel İstatistik Değerleri

		<i>N</i>	<i>Ort.</i>	<i>SS</i>
Kolektif Özrün Varlığı	Özrün olmadığı koşullar	169	3.02	1.08
	Özrün olduğu koşullar	173	3.64	1.13
	Toplam	342	3.33	1.14

Tablo 3.11. Kolektif Özrün Varlığına Göre Affetmenin Tek Yönlü Varyans Analizi

	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	32.47	1	32.47	26.66**	.00
Grup İçi	414.03	340	1.22		
Toplam	446.50	341			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Hipotez 1.ii. Özür dileme talebinin reddedildiği koşul, en düşük affetmeye neden olur.

Tukey çoklu karşılaştırma testi sonuçlarına göre özür talebinin reddedildiği koşula atanan katılımcıların affetme derecesi diğer koşullara atanan katılımcılara göre anlamlı düzeyde daha düşüktür. Sırayla incelenecek olunursa, özür talebinin reddedildiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinin ($Ort. = 2.74$, $SS = 1.09$) hem özür talebinin yanıtı bırakıldığı koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.29$, $SS = .99$), hem yalnız bir özür dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.49$, $SS = 1.08$), hem de kapsamlı bir özür dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.79$, $SS = 1.16$) anlamlı şekilde farklılaşarak daha düşük olduğu bulunmuştur.

Hipotez 1.iii. Yalnız özür koşulu, özür dileme talebinin yanıtı bırakıldığı koşula göre daha yüksek affetmeye neden olur.

Tukey karşılaştırmaları sonucunda, yalnız bir özür dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinin ($Ort. = 3.49$, $SS = 1.08$), özür talebinin yanıtı bırakıldığı koşulu okuyan katılımcıların ($Ort. = 3.29$, $SS = .99$) affetme derecesinden anlamlı olmasa da daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Hipotez 1.iv. Kapsamlı özür koşulu, en yüksek affetmeye neden olur.

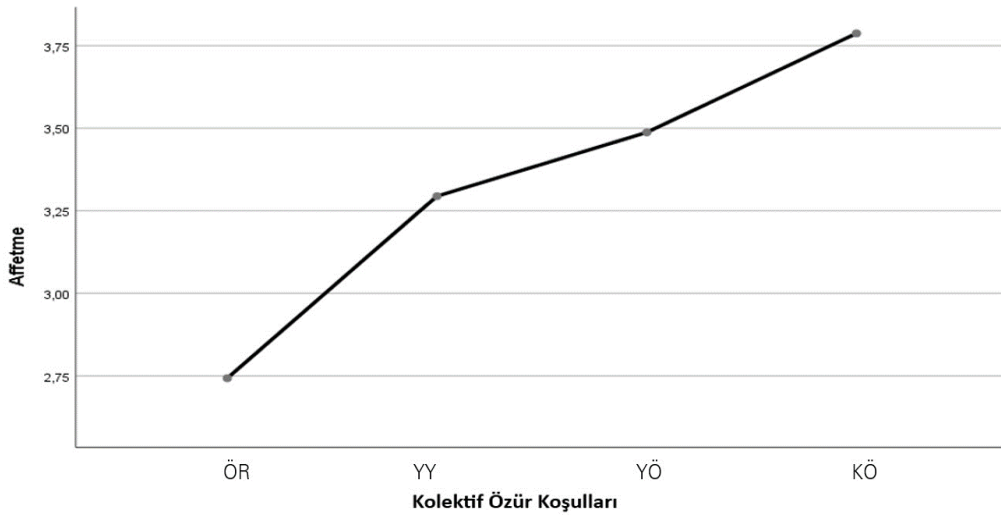
Bu hipotezin test edilmesi için yapılan analizlerin bulgularına göre, kapsamlı bir özür dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinin diğer koşulları okuyan katılımcıların affetme derecesinden daha yüksek olduğu görülmektedir. Detaylandırmak gerekirse, kapsamlı bir özür dilendiği koşulu

okuyan katılımcıların affetme derecesi ($Ort. = 3.79$, $SS = 1.16$) yalın bir özrün dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.49$, $SS = 1.08$) anlamlı şekilde olmasa da daha yüksek bulunurken; hem özür talebinin yanıtı bırakıldığı koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.29$, $SS = .99$) hem de özür talebinin reddedildiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 2.74$, $SS = 1.09$) anlamlı şekilde daha yüksek bulunmuştur. Tüm karşılaştırmalar hakkında bütüncül ve görsel sonuçlar için Tablo 3.12 ve Şekil 3.1'e bakınız.

Tablo 3.12. Farklı Özür Koşullarına Göre Affetme

Kolektif Özür Koşulları	Ort.	SS	Ortalama Farkları		
			2	3	4
1. Özür Talebinin Reddedildiği Koşul	2.74	1.09	-.55*	-.74*	-1.04*
2. Özür Talebinin Yanıtı Bırakıldığı Koşul	3.29	.99		-.19	-.49*
3. Yalın Bir Özrün Dilendiği Koşul	3.49	1.08			-.30
4. Kapsamlı Bir Özrün Dilendiği Koşul	3.79	1.16			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

ÖR: Özür reddi koşulu, YY: Yanıt yok koşulu, YÖ: Yalın özür koşulu, KÖ: Kapsamlı özür koşulu

Şekil 3.1. Kolektif Özür Koşullarına Göre Affetmenin Karşılaştırılması

3.6 Her Bir Kolektif Özür Koşulunda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki İlişki

Hipotez 2. Her bir kolektif özür koşulunda (özür dileme talebini reddetme, özür dileme talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür dileme, kapsamlı özür dileme), haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2.i. Özür dileme talebinin reddedildiği koşulda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2'yi test etmek amacıyla öncelikle özür dilemenin reddedildiği koşulda haysiyet kültürü ve affetme arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Pearson Moment Çarpımlar Korelasyonu analizine göre haysiyet kültürü ile affetme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir ($r = -.39, p < .001$). Korelasyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3.13'te verilmiştir. Daha sonra haysiyet kültürünün affetmeyi yordayıp yordamadığını ve eğer yorduyorsa ne ölçüde yordadığını incelemek amacıyla Basit Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Sonuçlara göre özür dilemenin reddedildiği koşulda, haysiyet kültürü affetmenin anlamlı bir yordayıcısıdır ($t = 14.99, p < .001$). Haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalmaktadır. Haysiyet kültürünün affetmedeki toplam varyansa katkısı % 16'dır ($R^2 = .16$). Analize ilişkin çeşitli istatistiklerin bulunduğu detaylar için Tablo 3.14'e bakınız.

Tablo 3.13. Kolektif Özür Reddedildiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi

	Affetme
Haysiyet Kültürü	-.39**

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 3.14. Kolektif Özür Reddedildiği Koşulda Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi

	<i>b</i>	<i>SH</i>	β	<i>T</i>	<i>p</i>	<i>F</i>	R^2
Sabit	5.30	.67		7.92	.00		
Haysiyet Kültürü	-.51	.13	-.39	-3.87	.00	14.99**	.16

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Hipotez 2.ii. Özür dileme talebinin yanıtsız bırakıldığı koşulda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2'yi test etmek amacıyla ikinci olarak özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşulda haysiyet kültürü ve affetme arasındaki ilişkiye bakılmıştır. Pearson Moment Çarpımlar Korelasyonu analizine göre, özür talebinin yanıtsız

bırakıldığı koşulda haysiyet kültürü ile affetme arasında negatif bir ilişki bulunmakla birlikte bu ilişki anlamlı bulunamamıştır ($r = -.20, p > .05$). Korelasyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3.15'te verilmiştir. Yine de Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçlarına bakmak gerekirse özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşulda haysiyet kültürü, affetmenin istatistiksel olarak anlamlı yordayıcısı olarak bulunamamıştır ($t = -1.84, p > .05$). Bu koşulda haysiyet kültürünün affetme üzerindeki toplam varyansa katkısı % 4'tür ($R^2 = .04$).

Tablo 3.15. Kolektif Özrün Yanıtsız Bırakıldığı Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi

	Affetme
Haysiyet Kültürü	-.20

* $p < .05$, ** $p < .001$.

Hipotez 2.iii. Yalın özür dileme koşulunda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2'yi test etmek amacıyla üçüncü olarak yalın bir özrün dilendiği koşulda haysiyet kültürü ve affetme arasındaki ilişki incelendiğinde Pearson Moment Çarpımlar Korelasyonu analizine göre, yalın özür dileme koşulunda haysiyet kültürü ile affetme arasında negatif bir ilişki bulunmakla birlikte bu ilişki anlamlı bulunamamıştır ($r = -.13, p > .05$). Korelasyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3.16'da verilmiştir. Bununla birlikte yalın özür koşulunda haysiyet kültürünün affetme üzerindeki etkisi için Basit Doğrusal Regresyon analizi sonuçlarına bakıldığında ($t = -1.19, p > .05$) istatistiksel açıdan anlamlı değildir ve haysiyet kültürünün affetme üzerindeki toplam varyansa katkısı % 2'dir ($R^2 = .02$).

Tablo 3.16. Yalın Bir Kolektif Özrün Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi

	Affetme
Haysiyet Kültürü	-.13

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Hipotez 2.iv. Kapsamlı özür dileme koşulunda, haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme azalır.

Hipotez 2'yi test etmek amacıyla son olarak kapsamlı bir özrün dilendiği koşulda haysiyet kültürü ve affetme arasındaki ilişkiye bakıldığında Pearson

Moment Çarpımlar Korelasyonu analizine göre haysiyet kültürü ile affetme arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olduğu bulunmuştur ($r = -.21, p < .05$). Korelasyon analizine ilişkin sonuçlar Tablo 3.17’de verilmiştir. Sonrasında haysiyet kültürünün affetme üzerindeki etkisini incelemek amacıyla Basit Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Bulgulara göre kapsamlı bir özrün dilendiği koşulda, haysiyet kültürü affetmenin anlamlı bir yordayıcısıdır ($t = -1.97, p < .05$). Haysiyet kültürü değerlerine bağlılık arttıkça affetme puanları azalmaktadır. Haysiyet kültürünün affetmedeki toplam varyansa katkısı % 4’tür ($R^2 = .04$). Analize ilişkin çeşitli istatistiklerin bulunduğu detaylar için Tablo 3.18’e bakınız.

Tablo 3.17. Kapsamlı Bir Kolektif Özrün Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürü ve Affetme Arasındaki Korelasyon Analizi

	Affetme
Haysiyet Kültürü	-.21*

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 3.18. Kapsamlı Bir Kolektif Özrün Dilendiği Koşulda Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi

	b	SH	β	T	p	F	R²
Sabit	4,8	.62		8.02	.00		
Haysiyet Kültürü	-.25	.13	-.21	-1.97	.05	3.87*	.04

* $p < .05$, ** $p < .01$.

3.7 Haysiyet Kültürü ve ANOVA Analizi

Haysiyet kültürü değişkeni, Faktöriyel Varyans Analizine dahil edilebilmek için kategorik hale getirilmiştir. Düşük haysiyet kültürüne bağlılık ve yüksek haysiyet kültürüne bağlılık olarak iki kategoriye ayrılmak istenen haysiyet kültürü değişkeninde medyan 5 olarak bulunmuştur. Puanlarda, 5 de dahil olmak üzere 1’den 5’e kadar olan yanıtlar düşük haysiyet kültürüne bağlılık olarak kodlanıp örneklem sayısının % 52.6’sına ($N = 180$) karşılık gelmektedir. Haysiyet kültürü puanı 6 da dahil olmak üzere 5.1’den 6’ya kadar olan katılımcılar da yüksek haysiyet kültürüne bağlılık olarak kodlanmış ve örneklem sayısının % 47.4’üne ($N = 162$) karşılık gelmektedir. Katılımcıların medyan bağlamında yanıt seçeneklerinden birine denk gelmesi (ondalık rakamlar olmaması) ve bu şekilde düşük ve yüksek şeklinde 2 gruba ayrılması, bu gruplandırmanın geçerlik gücünü arttırmaktadır.

3.7.1 Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi

Hipotez 3. Haysiyet kültürü değerlerine düşük seviyede bağlılık gösterenlerin affetme derecesi, haysiyet kültürü değerlerine yüksek seviyede bağlılık gösterenlerden daha yüksektir.

Hipotez 3'ü test etmek amacıyla Tek Yönlü Varyans Analizi uygulanmıştır. Bu amaçla öncesinde varyansların homojenliğini test etmek için Levene testi uygulanmıştır. Yapılan Levene testi sonucunda gruplar arası varyansın homojen dağıldığı bulunmuştur ($p > .05$). Sonuçlar için Tablo 3.19 ve Tablo 3.20'ye bakınız. Analiz sonuçları, affetmenin haysiyet kültürü düzeylerine göre anlamlı şekilde farklılaştığını ortaya koymaktadır. Bir başka deyişle haysiyet kültürü düzeylerinin affetme üzerinde anlamlı bir etkisi bulunmuştur ($F_{(1,341)} = 18.94, p < .001, \eta^2 = .05$). Haysiyet kültürüne yüksek seviyede bağlılık gösteren katılımcıların affetme derecesi ($Ort. = 3.06, SS = 1.19$), haysiyet kültürüne düşük seviyede bağlılık gösteren katılımcıların affetme derecesinden ($Ort. = 3.58, SS = 1.04$) anlamlı olarak daha az bulunmuştur. Karşılaştırmalar hakkında bütüncül ve görsel sonuçlar için Tablo 3.21 ve Şekil 3.2'ye bakınız.

Tablo 3.19. Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetme Ortalamaları İçin Varyans Homojenliği Testi

Levene'in Varyans Homojenliği için F İstatistiği		p
Affetme	.75	.62

Tablo 3.20. Affetme Derecesinin Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Karşılaştırılması

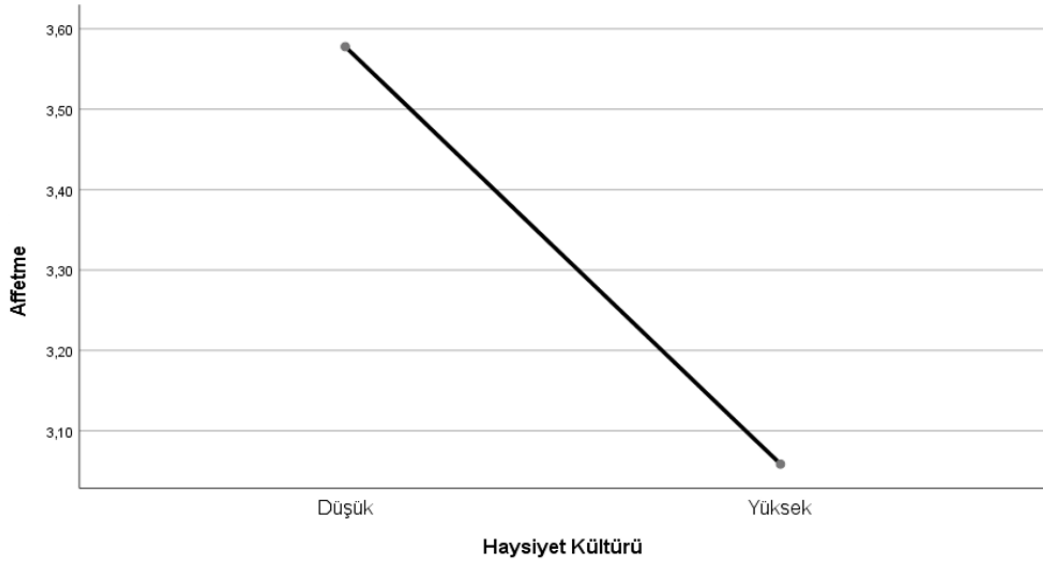
	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P
Gruplar Arası	22,98	1	22.98	18.45**	.00
Grup İçi	423,52	340	1.25		
Toplam	446,50	341			

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Tablo 3.21. Affetme Derecesinin Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Değerleri

		N	$Ort.$	SS	Ortalama Farkı
Haysiyet Kültürü	Düşük	180	3.58	1.04	.52**
	Yüksek	162	3.06	1.19	

* $p < .05$, ** $p < .01$.

Şekil 3.2. Affetmenin Haysiyet Kültürüne Göre Karşılaştırılması

3.8 Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetme

Hipotez 4. Affetme, haysiyet kültürü düzeyine ve kolektif özür koşullarına göre farklılaşır.

Hipotez 4'ü test etmek için yani ihlalden sonra gerçekleşen farklı kolektif özür koşullarına ve haysiyet kültürüne bağlılık düzeyine göre affetme derecesini karşılaştırmak amacıyla 4 kolektif özür koşulu (özür talebinin reddedildiği koşul, özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşul, yalın bir özür dilenen koşul, kapsamlı bir özür dilenen koşul) x 2 haysiyet kültürü düzeyi (düşük, yüksek) Faktöriyel Varyans Analizi uygulanmıştır. İlk olarak kolektif özür koşullarının temel etkisi incelendiğinde katılımcıların affetme derecesinde anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur ($F_{(3,334)} = 14,26, p < .001, \eta^2 = .11$). Buna göre en düşük affetmenin, özür reddedildiği grupta ($Ort. = 2.74, SS = 1.09$), en yüksek affetmenin ise kapsamlı özür alan grupta ($Ort. = 3.79, SS = 1.16$) olduğu görülmektedir. Geriye kalan iki grubun affetme dereceleri kıyaslandığında yalın özür alan katılımcıların ($Ort. = 3.49, SS = 1.08$), özür almayan katılımcılara ($Ort. = 3.29, SS = .99$) göre affetme derecesinin daha yüksek olduğu bulunmuştur. İkinci olarak, haysiyet kültürü düzeyinin de affetme üzerindeki temel etkisi anlamlıdır. Diğer bir deyişle affetmenin haysiyet kültürü düzeylerine göre farklılaştığı bulunmuştur ($F_{(1,334)} = 19.54, p < .001, \eta^2 = .05$). Haysiyet kültürüne düşük bağlılık gösterenlerle ($Ort. = 3.58, SS = 1.04$) kıyaslandığında, haysiyet kültürüne yüksek bağlılık

gösteren katılımcıların affetme derecesinin ($Ort. = 3.06$, $SS = 1.19$) daha düşük olduğu görülmektedir. Üçüncü olarak ise, farklı kolektif özür koşullarının (özür talebinin reddedildiği koşul, özür talebin yanıtı bırakıldığı koşul, yalnız bir özür dilenen koşul, kapsamlı bir özür dilenen koşul) ve haysiyet kültürüne bağlılık düzeyinin (düşük, yüksek) affetme üzerinde anlamlı bir etkileşim etkisi bulunmamıştır ($F_{(7,341)} = .42$, $p > .05$). Analize ilişkin detaylı bilgi için Tablo 3.22'ye bakınız. Bununla birlikte Şekil 3.3 ve Tablo 3.23 incelendiğinde mevcut sekiz grup arasındaki affetme dereceleri, en düşüğe doğru sıralanarak ele alınabilir. En düşük affetmenin özür reddi koşulunda ve haysiyet kültürüne yüksek bağlılık gösteren katılımcılarda olduğu görülmektedir ($Ort. = 2.40$, $SS = 1.05$). Takip eden ikinci en düşük affetme, özür talebinin reddedildiği haysiyet kültürüne düşük bağlılık sergileyen katılımcılar arasındadır ($Ort. = 3.09$, $SS = 1.03$). Affetmenin biraz daha arttığı diğer grup haysiyet kültürüne yüksek bağlılık gösteren özür talebinin yanıtı bırakıldığı koşulu okuyan katılımcılardır ($Ort. = 3.10$, $SS = 1.10$). Bir sonraki sırada yalnız bir özür alan haysiyet kültürüne yüksek bağlılık gösteren katılımcılar yer almaktadır ($Ort. = 3.26$, $SS = 1.14$). Affetmenin artarak devam ettiği bir sonraki gruba bakıldığında haysiyet kültürüne düşük bağlılık gösteren özür talebi yanıtı bırakılan katılımcılarla karşılaşılmaktadır ($Ort. = 3.45$, $SS = .87$). Sonraki grup haysiyet kültürüne yüksek bağlılık gösterip kapsamlı bir özür alanlardır ($Ort. = 3.49$, $SS = 1.22$). Affetmenin en yüksek olduğu ikinci gruba bakıldığında yalnız bir özür alan haysiyet kültürüne düşük bağlılık gösteren katılımcılarla karşılaşılmaktadır ($Ort. = 3.69$, $SS = 1.00$). Son olarak, en yüksek affetmenin gerçekleştiği grup kapsamlı özür alıp haysiyet kültürüne düşük bağlılık gösteren katılımcılardır ($Ort. = 4.06$, $SS = 1.05$).

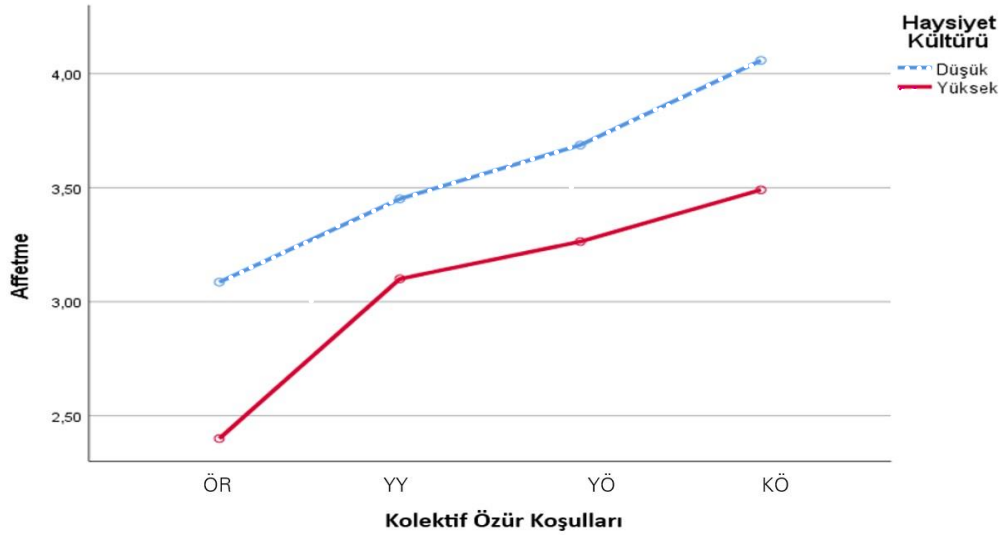
Tablo 3.22. Kolektif Özür Koşulları ve Haysiyet Kültürünün Affetme Üzerindeki Etkisi

Bağımsız Değişkenler	Kareler Toplamı	SD	Kareler Ortalaması	F	P	R ²
Kolektif Özür Koşulları	47.92	3	15.97	14.26**	.00	.11
Haysiyet Kültürü	21.88	1	21.88	19.54**	.00	.05
Kolektif Özür Koşulları X Haysiyet Kültürü	1.41	7	.47	.42	.74	.00
Hata	374.04	334	1.12			
Toplam	446.50	341				

* $p < .05$, ** $p < .001$.

Tablo 3.23. Affetmenin Farklı Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürü Düzeylerine Göre Betimsel İstatistik Değerleri

Özür Koşulları	Haysiyet Kültürü Düzeyleri	N	Ort.	SS
Özür Talebinin Reddedildiği Koşul	Düşük	42	3.09	1.03
	Yüksek	42	2.40	1.05
	Toplam	84	2.74	1.09
Özür Talebinin Yanıtsız Bırakıldığı Koşul	Düşük	47	3.45	.87
	Yüksek	38	3.10	1.10
	Toplam	85	3.29	.99
Yalın Bir Özrün Dilendiği Koşul	Düşük	46	3.69	1.00
	Yüksek	41	3.26	1.14
	Toplam	87	3.49	1.08
Kapsamlı Bir Özrün Dilendiği Koşul	Düşük	45	4.06	1.05
	Yüksek	41	3.49	1.22
	Toplam	86	3.79	1.16
Toplam	Düşük	180	3.58	1.04
	Yüksek	162	3.06	1.19
	Toplam	342	3.33	1.14

ÖR: Özür reddi koşulu, YY: Yanıt yok koşulu, YÖ: Yalın özür koşulu, KÖ: Kapsamlı özür koşulu

Şekil 3.3. Kolektif Özür Koşullarına ve Haysiyet Kültürüne Göre Affetmenin Karşılaştırılması

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARTIŞMA

Mevcut tez kapsamında, kolektif özür türleri ve haysiyet kültürünün affetme üzerindeki etkisi incelenmiştir. Bu kısımda, bulgular ışığında tartışma bölümü sunulacaktır.

4.1 Kolektif Özrün Affetme Üzerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması

İlk olarak kolektif özür çeşitlerinin affetme üzerindeki etkisinden bahsedilecek olunursa bulgulara göre hipotezlerin çoğunun desteklenerek kolektif özür çeşitlerinin (özür dileme talebini reddetme, özür talebinin yanıtsız bırakılması, yalın özür dileme ve kapsamlı özür dileme) affetme üzerindeki etkisinin olduğu bulunmuştur. Hipotezlerden ilkini test etmek amacıyla yalın özür ve kapsamlı özür koşullarını özrün dilenen koşul olarak, özrün reddedildiği ve yanıtsız bırakıldığı koşulları özür dilenmeyen koşul olarak kabul edip karşılaştırma yapıldığında affetmenin farklılaştığı bulunmuştur. Özür dilenen koşulda özür dilenmeyen koşula göre affetme daha yüksektir. Mevcut araştırmanın bu bulguları, alanyazındaki bulgulara paraleldir. Brown ve diğerlerinin (2008) çalışmasında dış grubun özür dilediğine inandırılan katılımcıların, özür dilenmediğine inandırılan katılımcılarla kıyaslandığında dış grubu affetme olasılıklarının daha yüksek olduğu rapor edilmiştir. Leonard ve diğerleri (2011) de fail gruptan gelen bir özrün mağdur grubun affediciliğini artırabileceğini bulmuşlardır. Wohl ve diğerleri (2015) de yaptıkları çalışmada bu tezin bulgularını destekler nitelikte, kolektif özrün olmadığı koşulda özrün olduğu koşula kıyasla özrün alıcısı grupta daha düşük düzeyde affetme ortaya çıktığını raporlamışlardır. Wenzel ve diğerleri (2017a), kolektif özrün farklı koşulları ve affetme arasındaki ilişkiyi inceledikleri çalışmalarında dış grup tarafından özür dilenmeyen, özür dilenen ve dış grup üyeleri tarafından özür dilenmesinin desteklendiği özür dileme koşulu olmak üzere üç koşul vardır. Bu koşullar karşılaştırıldığında en düşük affetmenin özür dilenmeyen koşulda olduğu bulunmuştur. Yapılan bir başka çalışmanın da kolektif özrün olmadığı koşulda katılımcıların affetme oranlarının özür dilenen koşullardaki affetme oranlarından daha düşük olduğunu ortaya koyarak mevcut çalışmanın bulgularını desteklediği

görülmektedir (Nunney ve Manstead, 2021a). Alanyazında bir diğer önemli çalışma olan Philpot ve Hornsey'in (2008) çalışmasındaysa özür alan katılımcılar özür almayan katılımcılara göre dış grubun yanıtından daha fazla memnun olup dış grubun pişman olduğunu düşünseler de iki grubun dış grubu affetme derecelerinde anlamlı bir farklılık bulamamışlardır. Bu çalışmada kullanılan dış grup ihlali senaryolarının, mevcut çalışmadan farklı olarak sonuçları bakımından iç gruba daha ciddi zararlar verdiği hatta bazılarının ölümle sonuçlanan suçlar olduğu göze çarpmaktadır. Ayrıca araştırmacılar bu çalışmalarda iç grupta affetmenin ortaya çıkmamasını katılımcıların birincil mağdurlarla ortak bir kimliği paylaşan ancak doğrudan acı çekmeyen ikincil mağdur olmalarından kaynaklı olarak daha az affetme hakkına sahip olduklarını algıladıkları için katılımcılar arasında affetmenin düşük olduğunu savunmaktadırlar. McLernon ve diğerleri (2002) de onların bu iddialarını destekler nitelikte, ikincil mağdurların dış grubu affetmeyi reddetmelerinin birincil mağdur olan ölü ve yaralıları sadakatli olmanın bir biçimi olabileceğini öne sürmüşlerdir.

Mevcut çalışmanın desteklenen diğer bir hipotezine bakıldığında ihlalin ardından, Türkiye'nin kolektif özür talebi sonrasında İzlanda'nın özür talebini reddettiği koşuldaki affetme, diğer özür koşullarındaki affetmeye kıyasla anlamlı şekilde daha düşüktür. Diğer bir deyişle bulgulara göre özür dileme talebinin reddedildiği koşul, en düşük affetmeye neden olmuştur. Alanyazında Philpot ve Hornsey'in (2011) çalışması incelendiğinde, dış grubun özür dilediğine inanan katılımcıların affetme dereceleri, dış grubun özür dilemeyi reddettiğine inanan katılımcılara göre daha yüksek olsa da farkın anlamlı olmadığı görülmektedir. Bahsi geçen çalışmadaki dış grup ihlal senaryoları mevcut çalışmadaki senaryoya göre daha ciddi olaylardır.

Mevcut araştırmanın bir diğer hipotezine göre yalın özrün dilendiği koşul, özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşuldan daha yüksek affetmeye yol açacağı test edilmiştir. Bu hipotez istatistiksel olarak anlamlı şekilde desteklenmese de özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşulla kıyaslandığında yalın özür koşulunda affetmenin daha yüksek olması önemli bir bulgudur. Gelecekteki çalışmalarda örneklem sayısı artırıldığında bu hipotez desteklenebilir. Bununla birlikte bu çalışmada kullanılan özür talebinin yanıtsız bırakıldığı koşul, özür olmayan koşul olarak düşünülürse yukarıda bahsedilen alanyazındaki araştırmacıların bulguları (bkz., Brown ve diğ., 2008; Wohl ve diğ., 2015; Wenzel ve diğ., 2017a; Nunney ve

Manstead, 2021a) kolektif bir özrün olmadığı koşuldaki affetme derecesinin özrün olduğu koşullara kıyasla daha düşük olduğunu göstermektedir. Dolayısı ile mevcut bulguların alanyazındaki bulgularla paralellik gösterdiği söylenebilir.

Mevcut tezin diğer bir bulgusuna göre dış grubun kapsamlı özür dilediği koşuldaki affetme derecesi, diğer özür koşullarındaki affetme derecelerinin tamamından daha yüksektir. Kapsamlı  z r alan katılımcıların affetme derecesi anlamlı şekilde özür reddi koşulu ve özrün yanıtsız kaldığı koşuldaki affetme derecesinden daha yüksektir. Bununla birlikte kapsamlı özür koşulunda, yalın özür koşuluna göre daha yüksek affetme ortaya çıksa da, bu fark mevcut çalışmada istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır ve bu sebeple kapsamlı özür koşulunun yalın özür koşuluna göre daha yüksek affetmeye neden olacağı hipotezi desteklenmemiştir. Bu bulgularla alakalı olarak alanyazındaki çalışmalara bakıldığında, Nunney ve Manstead'ın (2021a)  alışmasında kolektif özrün olduğu durumlarda, kolektif özrün olmadığı duruma kıyasla katılımcılar arasında affetme daha yüksektir. Aynı çalışmada özür olan her koşulda özrün kapsamlı hale getirilmesi için birer unsur eklenerek ilerlenmiştir. Eklenen her bir unsurla birlikte, katılımcılarda fail gruba yönelik olumlu algılar ve affetme artarak, fail gruba karşı hissedilen -kızgınlık ve tiksinti- olumsuz duygular azalmaktadır. Bu çalışmadaki özürler kapsamlı özür olarak ele alınabilir ve mevcut tezin bulgusuyla -hipotez tam olarak desteklenmese de y n  alanyazınla tutarlıdır- paralel olarak düşünülebilir. Wohl ve diğerlerinin (2012)  alışmasında ızdırap gibi ikincil duyguları ifade eden bir özür kullanılmıştır. Bu  z r kapsamlı özür olarak nitelendirilecek olunursa, özrün dilenmediği koşulla kıyaslandığında daha fazla affetmeye sebep olduğu görülmektedir. Alanyazındaki bu bulgu, mevcut çalışmanın bulgusunu desteklemektedir. Farklı kolektif özür durumlarının affetme üzerindeki etkisini ele alan bir başka çalışmada, kullanılan özürde pişmanlık, suçluluk ve utanç ifadesi yer almaktadır. Bu  zr n, diğer koşullar olan özür dilenmemesi ve duygu ifadesi olmadan dilenen özürle kıyaslandığında daha yüksek affetmeye yol açtığı ortaya konulmuştur (Nunney ve Manstead, 2021b). Nunney ve Manstead'ın (2021b)  alışmasında duyguların dile getirildiği özür, kapsamlı özür olarak ve duygu iletilmeyen özür, yalın özür olarak düşünülebilir. Dikkat çekildiği üzere alanyazın kapsamlı özür olarak ele alınabilecek  z rlerdeki affetmenin yalın bir özür olarak ele alınabilecek  z rlere kıyasla daha yüksek olduğu yönündedir. Mevcut çalışmada da affetme kapsamlı özür koşulunda daha yüksektir ancak bu farkın

anlamli olmamasinin bir nedeni calismannin örneklem b y kl   olabilir, her bir özür ko ulundaki katilimci sayisi arttirildi i takdirde yalin özür ve kapsamli özür ko ullarinda affetme puanlarinda anlamli farklılık ortaya çıkabilir. Diğer bir sebep de katilimciların kapsamli özür sonrasında dış grubun davranışını de i tirip de i tirmedini gözleme fırsatı olmadığı için kapsamli özrü yalin özürden daha tatmin edici bulmamı  olmaları olabilir.

4.2 Haysiyet Kültürünün Affetme  zerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması

Çalışmada bir diğer önemli bulgu, haysiyet kültürü değerlerine ba lılı ı yüksek olan katilimciların affetme derecelerinin tüm özür koşullarında haysiyet kültürü değerlerine ba lılı ı d  uk olan diğer gruptan daha az olmasıdır. Alanyazında haysiyet kültürü, kolektif özür ve affetme ile ilişkileri inceleyen yazılı bir nicel çalışmaya rastlanmadığı daha önce belirtilmişti. Bununla birlikte kişiler arası bağlamda yürütülen çalışmalarda hem haysiyet kültürü ve affetme arasındaki ilişkiyi hem de haysiyet kültürü, özür ve affetme arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmaların sonuçlarını mevcut tezin bulgularıyla kar ıla tırmak faydalı olabilir. Bu çalışmalardan biri olan Shafa ve diğerlerinin (2017) yaptığı bir çalışmada, özrün haysiyet ve onur kültürlerinde affetmeyi artırdığı ancak haysiyet kültürü üyelerinin dilenen özürden daha az pişmanlık ve daha az samimiyet algıladıkları için bir özürden sonra onur kültürü üyelerinden daha az affetme ve daha fazla karşılık verme isteğinde olduğu sonucunu bulmuştur. Mevcut tezde onur kültürü ve haysiyet kültürü olarak kültürel bir karşılaştırma olmasa da haysiyet kültürü değerlerine d  uk ve yüksek bağlılık olarak ele alındığında, haysiyet kültürüne yüksek bağlılık gösteren grupta affetmenin daha d  uk olduğu bulunmuştur. Yukarıdaki alanyazındaki bulgu, mevcut tezin bulgularını destekler nitelikte algılanabilir.

Kişiler arası ihlal bağlamında Castillo (2019) tarafından yapılan bir diğer çalışma, haysiyet kültürü ile affetme arasında anlamli bir ilişki bulamamıştır. Çalışmada haysiyet kültürü  yeleri için önemli bir olgu olan itibar tehdidi durumunda, affetme konusunda onur kültürü katilimcilarıyla benzer tepkiler verdiği bulunmuştur. Castillo (2019) iki kültür arasında affetme derecesinde anlamli bir farklılık bulunmamasına sebep olarak haysiyet kültürü olarak sınıflandırdığı Latin kökenli Amerikalılar ile onur kültürü olarak sınıflandırdığı Kuzey Avrupa kökenli Amerikalı katilimciların büyük bir çoğunluğunun aynı topraklarda iki kültürlü olabilecek şekilde yeti tiklerini göstermektedir. Mevcut tez

alışmasında haysiyet kültürüne bağlılığı ölçen bir ölçek kullanılarak affetme derecelerinde fark bulunmuştur. Bu bağlamda mevcut tezde Türkiye'nin sahip olduğu haysiyet kültürüne bağlılığı ölçen bir ölçek kullanılmış olması avantaj olabilir.

Son olarak alanyazında haysiyet kültürü, kolektif özür ve affetmeyi ele alan Türkiye'de yapılan nitel bir çalışma mevcuttur. Çalışmaya göre katılımcılar, haysiyet kültürü özellikleriyle uyumlu olarak kolektif özür dilenmesinin bir zayıflık göstergesi olarak algıladıklarını ve tamamıyla affetmenin zor olduğunu bildirmişlerdir (Elgin, 2022). Bu alışma, mevcut çalışmanın bulgularıyla paralellik göstermektedir.

4.3 Haysiyet Kültürü ve Kolektif zrn Affetme zerindeki Etkisinin Yorumlanması ve Tartışılması

Son olarak da çalışmada kolektif özürün ve haysiyet kültürünün affetme üzerindeki ortak etkisi incelenmiştir. İki değişkenin ayrı ayrı affetme üzerinde anlamlı etkileri bulunsa da ortak etkileri anlamlı bulunamamıştır. Etkileşim etkisi hakkındaki görüşler etkileşim etkisinin bulunamamasının bağımsız değişkenlerin dış geçerliğini arttırdığını vurgulamaktadır. Yani her bir bağımsız değişkenin etkisinin geriye kalan diğer bağımsız değişkenlerin düzeylerine aynı şekilde genellenebileceğini ifade etmektedirler (Shaughnessy ve diğ., 2021). Bu görüşler mevcut çalışmanın sonuçları için uyarlanacak olduğunda, her bir kolektif özür koşulunda haysiyet kültürünün affetme üzerindeki etkisinin değişmediği ifade edilebilir. Daha fazla açıklamak gerekirse, haysiyet kültürüne yüksek bağlılığa sahip katılımcıların affetme derecesi özür reddi koşulu, özür talebinin yanıtsız kaldığı koşul, yalın özürün dilendiği koşul ve kapsamlı özürün dilendiği koşul olmak üzere tüm özür koşullarında, haysiyet kültürüne düşük bağlılık sergileyen katılımcılardan daha azdır. Diğer bir taraftan da haysiyet kültürünün her iki düzeyinde farklı kolektif özür koşullarının affetme üzerindeki etkisi aynı şekilde genellenebilir görünmektedir. Örneğin, zr reddi koşuluna atanan katılımcıların affetme derecesi katılımcının haysiyet kültürüne bağlılık düzeyinin düşük ya da yüksek olması fark etmeksizin diğer özür koşullarındaki katılımcıların affetme derecesinden daha düşüktür. Diğer bir örnek, kapsamlı özürün dilendiği koşulu okuyan katılımcıların affetme derecesi haysiyet kültürü düzeyleri fark etmeksizin diğer özür koşullarındaki affetmeden daha yüksektir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

5. SONUÇ

5.1 Çalışmanın Katkısı

Mevcut tez, alanyazında haysiyet kültürü, kolektif özür ve affetme değişkenlerini birlikte ele alan öncül bir nicel çalışmadır. Bununla birlikte çalışmada kullanılan ihlal senaryoları gerçekten yaşanmış bir olay üzerinden oluşturulduğundan bulguların geçerliğinin yüksek olduğu düşünülmektedir.

Mevcut çalışma kapsamında test edilen hipotezlerin çoğu desteklenmektedir. Affetmenin, özür koşullarına göre farklılaştığının bulunması alanyazın için önemli bir katkı sayılabilir. Çalışmanın bir sonucu, haysiyet kültürü düzeyi fark etmeksizin, gruplar arası bir ihlalden sonra dilenen bir kolektif özrün affetmeyi arttırmak ve dolayısıyla karşılık vermeyi önlemek veya azaltmak için etkili bir araç olduğuna işaret etmektedir.

Çalışmanın bir diğer sonucu olarak özür koşulları fark etmeksizin haysiyet kültürüne bağlılığı yüksek olanların haysiyet kültürüne bağlılığı düşük olanlardan daha az affetme belirttiği bulunmuştur. Bu da alanyazın için önemli bir katkı olarak görülebilir. Yukarıdaki bulgularda değinildiği üzere gruplar arası bir ihlalden sonra özür dilenmesi gerektiği gösterilmektedir. Bu özrün içeriğinin ise farklılaşabileceği açıktır. Mevcut çalışmanın sonucu ışığında, çeşitli ihlal durumlarında özrü alan tarafın kültürel özellikleri göz önünde bulundurularak uygun özür içerikleri oluşturulması faydalı olabilir. Türkiye’de gerçekleştirilen bu çalışmada ele alınan haysiyet kültürü üyeleri bir ihlale maruz kaldıklarında, bunu hakaret olarak algılayabilecekleri, bundan sebeple saygınlıklarının zedelenebileceği ve benlik değerlerinin zarar görebilecekleri olguları göz önüne alındığında, özrün içeriğinin onların ihtiyacına yanıt verecek şekilde düzenlenmesi çok önemlidir ve bu sebeple özürlerin ilgili şekilde düzenlenmesi önerilebilir. Ayrıca, haysiyet kültürü üyelerine karşı yapılan bir ihlalden sonra dilenecek özürlerin aleni bir şekilde dilenmesinin de bu kişilerin itibarlarının tekrardan onarılıp başta benlik değerlerinin yükselmesinde sonrasında da bu kişilerin affetmelerinin arttırılmasında etkili olabilir. Mevcut çalışmanın diğer bir sonucu olarak, kapsamlı özür koşulundaki affetme derecesi yalın özür koşulundaki affetmeye göre yüksek çıkmıştır; fakat

mevcut örnekleme bu fark istatistiksel olarak anlamlı bulunamamıştır. Bu bağlamda, ileride daha büyük örneklem hacmi kullanılarak yapılacak çalışmalarda bu farkın anlamlı çıkması beklenebilir. Bu sebeple, özrün içeriğinin artırılması affetmeyi arttırabileceğinden, özrün içeriğinin arttırılması olgusu önemlidir. Bu kapsamda, örneğin özrün boyutlarının mağdur ve fail tarafın özelliklerine, ihtiyaçlarına, beklentilerine ve taraflar arasındaki ilişkinin doğasına bağlı olarak geliştirilmesi faydalı olabilir. Dolayısıyla, bu bulgu da alanyazın için önemli bir katkı olarak görülebilir.

Çalışmanın sonuçlarına bütünsel bir şekilde göz atıldığında özrün, haysiyet kültürüne sahip olan Türkiye’de neden ve nasıl kullanılması gerektiğine dair katkılarda bulunulabilir. Alanyazında birçok araştırmacı affetme ve uzlaşma arasında bağlantı kurarak uzlaşma sürecinde mağdur tarafın affetmesinin önemini vurgulamaktadır (bkz., Cairns ve diğ., 2005; Hanke, 2009; Hornsey ve diğ., 2015; Hornsey ve Wohl, 2013; Kadiangandu ve Mullet, 2007; Neto ve diğ., 2007; Philpot ve diğ., 2013; Shnabel ve diğ., 2015; Wenzel ve diğ., 2017a). Augsburg (1996), toplulukçu kültürlerde affetmenin taraflar arasındaki uzlaşma için gerekli bir olgu olarak görüldüğünü ifade etmektedir. Mevcut çalışmada da toplulukçu bir haysiyet kültürü olan Türkiye’de özrün affetmeyi artırdığı bulunmuştur. Bu bağlamda özrün affetmeyi artırdığı, affetmenin de uzlaşma sürecinde katkıları olduğu düşüncesinin Türkiye için de geçerli olduğu görünmektedir. Bununla birlikte Ludwig ve diğerleri (2022) özrün uzlaşma için güçlü bir belirleyici faktör olduğunu ancak özür dileyenlerin genellikle kapsamlı ve savunmacı olmayan, yüksek kaliteli özürler sunmakta başarısız olduğunu bildirmektedir. Bu bilgiler doğrultusunda da mevcut tez çalışması sonuçlarının gösterdiği gibi, her ne kadar kapsamlı özür ve yalın özür koşullarında affetme derecesinde anlamlı bir farklılık çıkmamış olsa da kapsamlı özür koşulunda affetme daha yüksek bulunduğundan özrün kapsamının arttırılması önemlidir. Bu sebeple uzlaşmaya giden yolda bir özür olması ve bu özrün kapsamlı olmasının faydalı olacağı düşünülebilir. Dolayısıyla affetme aracılığıyla uzlaşmaya giden yolda özür dilemenin desteklenmesi ve özür dilemeyi engelleyen unsurların ortadan kaldırılması gerekebilir. Schumann’a (2018) göre özür dilemenin önündeki büyük engellerden biri, suçlu tarafın özrün benlik imajını tehdit edeceği algısıdır. Benlik imajına büyük önem verilen haysiyet kültürlerinde ve dolayısıyla Türkiye’de de, özür dilemenin önündeki engellerden biri bahsedilen durumdan kaynaklanan kültürel bir bariyer olabilir. Bu bağlamda, öneri olarak Türkiye’de

gerek medya kanallarından gerekse de eğitim araçlarıyla özür dilemenin benlik imajına tehdit oluşturmadığı vurgulanabilir ve bu sayede insanlar özür dilemeye teşvik edilerek affetme artırılabilir ve dolayısıyla uzlaşma imkânı da artabilir.

Sonuç olarak, mevcut çalışmaya göre Türkiye’de kolektif özür dilemenin affetmeyi artırdığı, dilenen özrün kapsamı arttıkça da affetmenin arttığı görülmektedir. Türkiye’de çok fazla kolektif özre rastlanmamaktadır. Özellikle toplumsal uzlaş anlamında politik kolektif özürler önemli olabilir. Türkiye’de yakın tarihte devlet tarafından dilenen iki politik özürden bahsedilebilir. Bu özürlerin ilki Dersim özüdür ve devlet tarafından “Eğer devlet adına özür dilenecekse, böyle bir literatür varsa ben özür dilerim, diliyorum.” ifadesi temelinde özür dilenmiştir (Milliyet, 2011). Diğer bir kolektif özürse “Eğer özür dilenmesi gereken varsa, benim Roman vatandaşlarımdır ve ben onlardan bu devlet adına özür diliyorum.” ifadesi temelinde Romanlardan dilenen özürdür (Cumhuriyet, 2010). Bahsedilen her iki özrün de sonuçları itibariyle etkisi araştırılmamış olsa da bu özürler incelendiğinde yalın özür kategorisinde değerlendirilebilir. Mevcut çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak, dilenen bu özürlerin ve ileride başka konularda dilenebilecek olası özürlerin kapsamının artırılmasının affetmeyi ve dolayısıyla toplumsal uzlaşmayı artırma potansiyelinin yüksek olduğu söylenebilir. Bu bağlamda bu tezin politik psikolojik ve toplumsal yönden de katkılarının olduğu söylenebilir; dolayısıyla hem siyasilere hem gruplara hem de şirketlere dileyebilecekleri olası özürler hakkında fikirler verebilir.

5.2 Sınırlılıklar ve Gelecek Çalışmalara Öneriler

Bu çalışmada kullanılan yöntemler ve çalışmanın sonuçlarından yola çıkılarak ileride planlanacak çalışmalar için bazı öneriler sunmak mümkündür. Öncelikle bu araştırmanın verileri üniversite öğrencilerinden toplanmıştır. Her ne kadar çalışma deneysel bir tasarım içerdiğinden sınıf ortamında öğrencilerden veri toplamak güvenilirliği artırsa da dışsal geçerliği daha yüksek olması açısından toplumun farklı kesimlerinden katılımcılarla daha geniş bir örneklemde haysiyet kültürü, kolektif özür ve affetmeye ilişkin benzer tasarımlar içeren çalışmalar yapılabilir. Bu şekilde yapılacak çalışmalarla, mevcut çalışmanın sonuçlarının genellenebilirliği artırılabilir.

Mevcut çalışmada hakaret olarak ele alınan ihlal durumunda, haysiyet kültürü ve kolektif özrün sonuç değişkeni olarak affetme değişkeni kullanılmıştır. Haysiyet kültürü alanyazınında hakaret durumlarına karşı öfke ve utanç gibi

duyguların da önemli olduğu göz önüne alındığında, gelecek çalışmalarda duyguların da bu süreçteki rolünü inceleyen çalışmaların tasarlanması alanyazına katkıyı arttıracaktır.

Mevcut çalışmada kullanılan kolektif özür koşulları için oluşturulan haber metinleri, katılımcıların birincil ya da ikincil mağdur olduğu bir senaryo içermemektedir. Katılımcıları doğrudan ilgilendiren olaylardan oluşan senaryolarla ya da durumlarla manipölasyon oluşturmak, gelecekte bu konuda çalışma yapmak isteyen araştırmacılar için iyi bir öneri olabilir.

Bu tezde haysiyet kültürü değışkeni için haysiyet kültürü değerlerine bağılılığı ölçen bir ölçek ile veri toplanmıştır. Daha sonra medyan kullanılarak katılımcılar haysiyet kültürü değerlerine düşük ve yüksek bağılılık gösterenler olarak iki gruba ayrılmışlardır. Her insanın yetiştiğı kültürden etkilenme seviyesinin farklı olabileceğı düşünülürse mevcut çalışmada haysiyet kültürüne bağılılığın ölçek kullanılarak ölçülmesi bir avantaj olabilir. Gelecek çalışmalarda bu ölçeğe ek olarak haysiyet kültürü olan ve haysiyet kültürü olmayan kültürlerle sahip farklı ölkelerden katılımcılarla kolektif özür-affetme konusunda benzer deneysel tasarımlar oluşturmak alanyazına daha zengin katkılar sunabilir.

KAYNAKLAR

(Bu tez çalışmasında APA 7 atıf sistemi kullanılmıştır.)

- Aaron, A., Aaron, E.N. ve Norman, C. (2004). Self-expansion model of motivation and cognition in close relationships and beyond. M.B. Brewer ve M. Hewstone. (Ed.), *Self and Social Identity* içinde (90-115). Blackwell Publishing.
- Abu-Lughod, L. (1999). *Veiled sentiments. Honor and poetry in a Bedouin society* (2. Baskı). University of California Press.
- Akşam Gazetesi. (2019, 10 Haziran). Skandal tavrı sonrası İzlanda'dan ilk resmi açıklama: Bu konu her haliyle çok garip. <https://www.aksam.com.tr/spor/milli-takimimize-skandal-tavir-sonrasi-izlandadan-ilk-resmi-aciklama-bu-konu-her-haliyle-cok-garip/haber-979140> adresinden 12 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Argış, M. (2019). *Onur kültürü ve bazı demografik değişkenler ile öfke ve saldırganlık arasındaki ilişkiler*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Ufuk Üniversitesi.
- Augsburger, D. W. (1996). *Helping people forgive* (1. Baskı). Westminster John Knox Press.
- Awale, A., Chan, C. S., Tam, K. Y. Ve Karasawa, M. (2022). Perceived warmth of offending group moderates the effect of intergroup apologies. *Group Processes & Intergroup Relations*, 25(5), 1372-1394.
- Balliet, D. ve Van Lange, P. A. M. (2013). Trust, conflict, and cooperation: A meta-analysis. *Psychological Bulletin*, 139(5), 1090-1112. <https://doi.org/10.1037/a0030939>
- Barker, C. (2000). *Cultural Studies: Theory and Practice* (1. Baskı). Sage Publications.
- Berndsen, M., Hornsey, M. J. ve Wohl, M. J. (2015). The impact of a victim-focused apology on forgiveness in an intergroup context. *Group Processes & Intergroup Relations*, 18(5), 726-739. DOI: 10.1177/1368430215586275
- Berry, J.W., Poortinga, Y.H., Breugelmans, S.M., Chasiotis, A. ve Sam, D.L. (2015). *Kültürlerarası psikoloji araştırma ve uygulama*. (L. P. Tosun, Çev.). Nobel Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2011, 3. Baskı).
- Berry, J. W., Worthington Jr, E. L., O'Connor, L. E., Parrott III, L. ve Wade, N. G. (2005). Forgiveness, vengeful rumination, and affective traits. *Journal of Personality*, 73(1), 183-226. <https://doi.org/10.1111/j.1467-6494.2004.00308.x>
- Blatz, C. W. ve Philpot, C. (2010). On the outcomes of intergroup apologies: A review. *Social and Personality Psychology Compass*, 4(11), 995-1007. <https://doi.org/10.1111/j.1751-9004.2010.00318.x>
- Blatz, C. W., Schumann, K. ve Ross, M. (2009). Government apologies for historical injustices. *Political Psychology*, 30(2), 219-241. <https://doi.org/10.1111/j.1467-9221.2008.00689.x>
- Bond, M. H. ve Venus, C. K. (1991). Resistance to group or personal insults in an ingroup or outgroup context. *International Journal of Psychology*, 26(1), 83-94. <https://doi.org/10.1080/00207599108246851>
- Bright, D. S. ve Exline, J. J. (2011). Forgiveness at Four Levels. G. M. Spreitzer ve K. S. Cameron (Ed.), *The Oxford Handbook of Positive Organizational Scholarship* içinde (245-259). Oxford University Press.
- Brooks, R. L. (1999). *When sorry isn't enough: The controversy over apologies and reparations for human injustice* (1. Baskı). New York University Press.

- Brown, R. P., Wohl, M. A. ve Exline, J. (2008). Taking up offenses: Secondhand forgiveness and group identification. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(10), 1406-1419. Doi:10.1177/0146167208321538
- Cairns, E., Tam, T., Hewstone, M. ve Niens, U. (2005). Intergroup forgiveness and intergroup conflict: Northern Ireland, a case study. E. L. Worthington (Ed.), *Handbook of Forgiveness*, içinde (461-476). Routledge.
- Cameron, K. ve Caza, A. (2002). Organizational and leadership virtues and the role of forgiveness. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 9(1), 33-48. <https://doi.org/10.1177/107179190200900103>
- Castillo, V. A. (2019). *An investigation of forgiveness in an honor culture*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Iowa State University.
- Celermajer, D. (2009). *The Sins of the Nation and the Ritual of Apologies* (72. Baskı). Cambridge University Press.
- Cohen, D. ve Nisbett, R. E. (1994). Self-protection and the culture of honor: Explaining southern violence. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 20(5), 551-567. <https://doi.org/10.1177/0146167294205012>
- Cohen, D., Nisbett, R. E., Bowdle, B. F. ve Schwarz, N. (1996). Insult, aggression, and the southern culture of honor: An experimental ethnography. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70(5), 945. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.70.5.945>
- Cornetassel, J. ve Holder, C. (2008). Who's sorry now? Government apologies, truth commissions, and Indigenous self-determination in Australia, Canada, Guatemala, and Peru. *Human Rights Review*, 9(4), 465-489. <https://doi.org/10.1007/s12142-008-0065-3>
- Cross, S. E., Uskul, A. K., Gerçek-Swing, B., Alözkan, C. ve Ataca, B. (2013). Confrontation versus withdrawal: Cultural differences in responses to threats to honor. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 345-362. <https://doi.org/10.1177/1368430212461962>
- Cumhuriyet. (2010, 19 Mart). "Devlet adına Romanlardan özür diliyorum". <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/devlet-adina-romanlardan-ozur-diliyorum-128474> adresinden 20 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Darby, B. W. ve Schlenker, B. R. (1982). Children's reactions to apologies. *Journal of Personality and Social Psychology* 742, 753. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.43.4.742>
- Denham, S., Neal, K., Wilson, B., Pickering, S. ve Boyatzis, C. (2005). Emotional Development And Forgiveness İn Children: Emerging Evidence. E. L. Worthington (Ed.), *Handbook of Forgiveness*, içinde (127- 142). Routledge.
- Elgin, V. M. (2013). Namus Kültürü ve Türkiye. H. Coşkun (Ed.), *Sosyal Psikoloji* içinde (345-355). Lisans Yayıncılık.
- Elgin, V. M. (2016). *Examining Honor Culture in Turkey: Honor, Manhood & Man-to-Man Response to Insult*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Elgin, V. M. (2017, Kasım, 27-29). *Adamın Adı Çıkacağına Canı Çıksın: Türkiye'deki Haysiyet Kültürünün Atasözleri ve Deyimler Üzerinden İncelenmesi* [Poster sunumu]. II. Sosyal Psikoloji Kongresi, Gazimağusa, Kuzey Kıbrıs.
- Elgin, V. M. ve Mamatoğlu, N. (2014). Gezi Parkı Olayları: Namus Kültürü ve Çatışma Çözüm Tarzları Açısından Bir Değerlendirme. *Alternative Politics/Alternatif Politika*, 6(1), 3-31.
- Elgin, V. M. (2022, Haziran, 11-12). *Özür, Kolektif Özür ve Affetme'nin İncelenmesi: Üniversite Öğrencileri Örneğinde İki Nitel Çalışma* [Sözlü sunum]. IV. Sosyal Psikoloji Kongresi, İzmir, Türkiye.

- Elgin, V. M., Uskul, A. ve Giner-Sorolla, R. (2019, 30 Ocak). Collective Apologies – 1. *Open Science Framework*. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/FJ8G4>
- Enright, R.D. (1996). Counseling within the forgiveness triad: On forgiving, receiving forgiveness, and self-forgiveness. *Counseling and Values*, 40, 107-126. <https://doi.org/10.1002/j.2161-007X.1996.tb00844.x>
- Enright, R.D. (2001). *Forgiveness is a choice: A step-by-step process for resolving anger and restoring hope* (1. Baskı). American Psychological Association.
- Enright, R. D., Lee, Y. R., Hirshberg, M. J., Litts, B. K., Schirmer, E. B., Irwin, A. J., Klatt, J., Hunt, J. ve Yu Song, J. (2016). Examining Group Forgiveness: Conceptual and Empirical Issues. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 22(2), 153–162. <https://doi.org/10.1037/pac0000153>
- Erdaş, K. D. (2016). *Workplace Incivility in the Context of Honor Culture*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sabancı Üniversitesi.
- Fehr, R. ve Gelfand, M. J. (2010). When apologies work: How matching apology components to victims' selfconstruals facilitates forgiveness. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*, 113, 37–50. <https://doi.org/10.1016/j.obhdp.2010.04.002>
- Fehr, R., Gelfand, M. J. ve Nag, M. (2010). The road to forgiveness: A meta-analytic synthesis of its situational and dispositional correlates. *Psychological Bulletin*, 136(5), 894–914. <https://doi.org/10.1037/a0019993>
- Fu, H., Watkins, D. Ve Hui, E. K. F. (2004). Personality correlates of the disposition towards interpersonal forgiveness: A Chinese perspective. *International Journal of Psychology*, 39, 305–316. <https://doi.org/10.1080/00207590344000402>
- Gao, F., Li, Y. ve Bai, X. (2022). Forgiveness and subjective well-being: A meta-analysis review. *Personality and Individual Differences*, 186, 111350. <https://doi.org/10.1016/j.paid.2021.111350>
- George, D. ve Mallery, P. (2012). *IBM SPSS statistics 19 step by step: A Simple Guide and Reference* (12. Baskı). Pearson.
- Gilmore, D. D. (1987). *Aggression and community: Paradoxes of Andalusian culture* (1. Baskı). Yale University Press.
- González, R., Manzi, J. ve Noor, M. (2011). Intergroup forgiveness and reparation in Chile: The role of identity and intergroup emotions. L. R. Tropp ve R. K. Mallett (Ed.), *Moving beyond prejudice reduction: Pathways to positive inter-group relations*, içinde (221–239). American Psychological Association. <http://dx.doi.org/10.1037/12319-011>
- Hanke, K. (2009). *Victim and perpetrator perspectives in post world war II contexts: Intergroup forgiveness and historical closure in Europe and East Asia*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Victoria University of Wellington.
- Henrich, J., McElreath, R., Barr, A., Ensminger, J., Barrett, C., Bolyanatz, A., Cardenas, J. C., Gurven, M., Gwako, E., Henrich, N., Lesorogol, C., Marlowe, F., Tracer, D. ve Ziker, J. (2006). Costly punishment across human societies. *Science (New York, N.Y.)*, 312(5781), 1767–1770. DOI: 10.1126/science.1127333
- Hofstede, G. (1980). *Culture's Consequences: International Differences in Work-related Values* (1. Baskı). Sage Publications.
- Hofstede, G. (1993). Cultural constraints in management theories. *Academy of Management Perspectives*, 7(1), 81-94. <https://doi.org/10.5465/ame.1993.9409142061>
- Hofstede, G. (2001). *Culture's Consequences: Comparing Values, Behaviors, Institutions and Organizations across Nations* (2. Baskı). Sage Publications.

- Hofstede, G. (2011). Dimensionalizing cultures: The Hofstede model in context. *Online Readings in Psychology and Culture*, 2(1), 3-26. <https://doi.org/10.9707/2307-0919.1014>
- Hofstede, G., Neuijen, B., Ohayv, D. D. ve Sanders, G. (1990). Measuring organizational cultures: a qualitative and quantitative study across twenty cases. *Administrative Science Quarterly*, 35(2), 286-316. <https://doi.org/10.2307/2393392>
- Hornsey, M. J. (2016). Collective apologies are good at regulating transgressors' emotions, but for victim group members the story is not so clear. *Psychological Inquiry*, 27(2), 101-105. <https://doi.org/10.1080/1047840X.2016.1160759>
- Hornsey, M. J. ve Wohl, M. J. A. (2013). We are sorry: Intergroup apologies and their tenuous link with intergroup forgiveness. *European Review of Social Psychology*, 24(1), 1-31. <https://doi.org/10.1080/10463283.2013.822206>
- Hornsey, M.J., Wohl, M.J. A. ve Philpot, C.R. (2015). Collective Apologies and Their Effects on Forgiveness: Pessimistic Evidence but Constructive Implications. *Australian Psychologist*, 50, 106-114. <https://doi.org/10.1111/ap.12087>
- House, R., Javidan, M., Hanges, P. ve Dorfman, P. (2002). Understanding cultures and implicit leadership theories across the globe: an introduction to project GLOBE. *Journal of World Business*, 37(1), 3-10. [https://doi.org/10.1016/S1090-9516\(01\)00069-4](https://doi.org/10.1016/S1090-9516(01)00069-4)
- Huijser, M. (2013). *The cultural advantage: A new model for succeeding with global teams* (2. Baskı). Vior Webmedia.
- Ijzerman, H., van Dijk, W. W. ve Gallucci, M. (2007). A bumpy train ride: A field experiment on insult, honor, and emotional reactions. *Emotion*, 7(4), 869-875. <https://doi.org/10.1037/1528-3542.7.4.869>
- İslambay, D. (2019). *Intergroup forgiveness in the context of Turkey*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Johnson, L. L., ve Lipsett-Rivera, S. (1998). *The faces of honor: Sex, shame, and violence in colonial Latin America*. University of New Mexico Press.
- Kadiangandu, J. K. ve Mullet, E. (2007). Intergroup forgiveness: A Congolese perspective. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 13(1), 37-49. <https://doi.org/10.1037/h0094023>
- Karremans, J. C. ve Van Lange, P. A. (2004). Back to caring after being hurt: The role of forgiveness. *European Journal of Social Psychology*, 34(2), 207-227. <https://doi.org/10.1002/ejsp.192>
- Kim, Y.H. ve Cohen, D. (2010). Information, Perspective, and Judgments About the Self in Face and Dignity Cultures. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 36(4), 537-550. <https://doi.org/10.1177/0146167210362398>
- Kim, Y. H., Cohen, D. ve Au, W. T. (2010). The jury and abjuration of my peers: the self in face and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 98(6), 904-916. <https://doi.org/10.1037/a0017936>
- Kirchhoff, J. ve Čehajić-Clancy, S. (2014). Intergroup Apologies: Does It Matter What They Say? Experimental Analyses. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 20, 430-451. <https://doi.org/10.1037/pac0000064>
- Kirchhoff, J., Strack, M. ve Jäger, U. (2009, Temmuz, 7-10). Apologies: Depending on offence severity the composition of elements does matter. F. Garoff (Oturum başkanı), *Preventing violent conflict: Psychological dimensions* içinde [Sempozyum] 11th European Congress of Psychology, Oslo, Norveç.

- Kulwicki, A. D. (2002). The practice of honor crimes: A glimpse of domestic violence in the Arab world. *Issues in Mental Health Nursing*, 23, 77-87. <https://doi.org/10.1080/01612840252825491>
- Kuyumcu, B. (2012). Üniversite öğrencilerinin benlik kurguları ile psikolojik iyi oluşları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Uluslararası Sosyal Bilimler Eğitimi Dergisi*, 2(1), 86-94.
- Lawler, K.A., Younger, J.W., Piferi, R.L., Billington, E., Jobe, R., Edmondson, K. ve Jones, W. H. (2003). A Change of Heart: Cardiovascular Correlates of Forgiveness in Response to Interpersonal Conflict. *Journal of Behavioral Medicine*, 26(5), 373-393. <https://doi.org/10.1023/A:1025771716686>
- Lawler, K. A., Younger, J. W., Piferi, R. L., Jobe, R. L., Edmondson, K. A. ve Jones, W. H. (2005). The unique effects of forgiveness on health: An exploration of pathways. *Journal of Behavioral Medicine*, 28(2), 157-167. <https://doi.org/10.1007/s10865-005-3665-2>
- Lazare, A. (2005). *On apology* (1. Baskı). Oxford University Press.
- Lazare, A. (2006). Apology in medical practice: an emerging clinical skill. *Jama*, 296(11), 1401-1404. doi:10.1001/jama.296.11.1401
- Leach, M. M. ve Parazak, S. (2015). Culture, forgiveness, and health. *Forgiveness and Health*, 221-235. https://doi.org/10.1007/978-94-017-9993-5_15
- Leung, A. K. ve Cohen, D. (2011). Within- and between-culture variation: Individual differences and the cultural logic of honor, face, and dignity cultures. *Journal of Personality and Social Psychology*, 100, 507-526. <https://doi.org/10.1037/a0022151>
- Leonard, D. J., Mackie, D. M. ve Smith, E. R. (2011). Emotional responses to intergroup apology mediate intergroup forgiveness and retribution. *Journal of Experimental Social Psychology*, 47(6), 1198-1206. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2011.05.002>
- Liebersohn, Y. Z., Neuman, Y. ve Bekerman, Z. (2004). Oh baby, it's hard for me to say I'm sorry: public apologetic speech and cultural rhetorical resources. *Journal of Pragmatics*, 36(5), 921-944. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2003.12.003>
- Linton, R. (1945). *The Cultural Background of Personality* (4. Baskı). Appleton-Century.
- Luskin, F. ve Luskin, F. (2002). *Forgive for good: A proven prescription for health and happiness* (1. Baskı). HarperSanFrancisco.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and self: implications for cognition, emotion and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253. <https://doi.org/10.1037/0033-295X.98.2.224>
- McCullough, M. E., Pargament, K. I. ve Thoresen, C. E. (2000). The psychology of forgiveness: History, conceptual issues, and overview. M. E. McCullough, K. I. Pargament ve C. E. Thoresen (Ed.), *Forgiveness: Theory, Research and Practice* içinde (1-16) The Guilford Press.
- McCullough, M. E., Rachal, K. C., Sandage, S. J., Worthington, E. L., Brown, S. W. ve Hight, T. L. (1998). Interpersonal forgiving in close relationships. II: Theoretical elaboration and measurement. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 1586-1603. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.75.6.1586>
- McCullough, M. E. ve Worthington, E. L. (1999). Religion and the forgiving personality. *Journal of Personality*, 67(6), 1141-1164. <https://doi.org/10.1111/1467-6494.00085>
- McCullough, M. E., Root, L. M. ve Cohen, A. D. (2006). Writing about the benefits of an interpersonal transgression facilitates forgiveness. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 74(5), 887. <https://doi.org/10.1037/0022-006X.74.5.887>

- McLernon, F., Cairns, E. ve Hewstone, M. (2002). Views on forgiveness in Northern Ireland. *Peace Review*, 14(3), 285-290. <https://doi.org/10.1080/1367886022000016839>
- Merriam-Webster. (b.t.). Forgive. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/forgive> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Mihai, M. (2022, 7 Ekim). Apology. <https://iep.utm.edu/apology/#H3> adresinden 7 Ekim 2022 tarihinde alınmıştır.
- Miller, W. (1993). *Humiliation* (1. Baskı). Cornell University Press.
- Milliyet. (2011, 23 Kasım). Erdoğan Dersim için özür diledi. <https://www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-dersim-icin-ozur-diledi-1466430> adresinden 20 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Minow, M. (2002). *Breaking The Cycles of Hatred* (1. Baskı). Princeton University Press.
- Moeschberger, S. L., Dixon, D. N., Niens, U. ve Cairns, E. (2005). Forgiveness in Northern Ireland: A model for peace in the midst of the 'Troubles'. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 11, 199-214. https://doi.org/10.1207/s15327949pac1102_5
- Moxnes, H. (1993). Honor and shame. *Biblical Theology Bulletin*, 23(4), 167-176. <https://doi.org/10.1177/014610799302300405>
- Myers, D. G. (2015). *Sosyal psikoloji* (S. Akfırat, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2010, 10. Baskı).
- Neto, F., Da Conceição Pinto, M. ve Mullet, E. (2007). Intergroup Forgiveness: East Timorese and Angolan Perspectives. *Journal of Peace Research*, 44(6), 711-728. <https://doi.org/10.1177/0022343307082067>
- Nicholls, S. B. ve Rice, R. E. (2017). A dual-identity model of responses to deviance in online groups: Integrating social identity theory and expectancy violations theory. *Communication Theory*, 27(3), 243-268. <https://doi.org/10.1111/comt.12113>
- Nisbett, R. E. (2020). *Düşüncenin Coğrafyası*. (G. Çağalı Güven, Çev.). Varlık Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 2003, 7. Baskı).
- Nisbett, R. E., ve Cohen, D. (1996). *Culture of Honor: The psychology of violence in the south. New directions in social psychology* (1. Baskı). Westview Press.
- North, J. (1987). Wrongdoing and Forgiveness. *Philosophy*, 62, 336-352. <https://doi.org/10.1017/S003181910003905X>
- NTV. (2019, 10 Haziran). Türkiye'den İzlanda'ya Milli Takım tepkisi. <https://www.ntv.com.tr/turkiye/turkiyeden-izlandaya-milli-takimtepkisi> adresinden 12 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Nunney, S. J. ve Manstead, A. S. (2021a). Step by step: Testing the staircase model of intergroup apologies. *European Journal of Social Psychology*, 51(3), 538-550. <https://doi.org/10.1002/ejsp.2758>
- Nunney, S. J. ve Manstead, A. S. R. (2021b). Improving the effectiveness of intergroup apologies: The role of apology content and moral emotions. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 27(3), 436-448. <https://doi.org/10.1037/pac0000571>
- Okimoto, T. G., Matthew J. Hornsey, M. J. ve Wenzel, M. (2019). The power of grassroots expressions of remorse for promoting intergroup forgiveness, *Journal of Experimental Social Psychology*, 80, 39-51. ISSN 0022-1031. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2018.10.003>
- Overall, N. C., Sibley, C. G. ve Travaglia, L. K. (2010). Loyal but ignored: The benefits and costs of constructive communication behavior. *Personal Relationships*, 17, 127-148. <https://doi.org/10.1111/j.1475-6811.2010.01257.x>

- Owen, A. D. (2008). *A cross-cultural study of the concept and process of forgiveness*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. University of Wisconsin-Madison.
- Peristiany, J. G. (1965). *Honour and Shame: The values of Mediaterranean society* (1. Baskı). Weidenfeld & Nicholson.
- Philpot, C. R. ve Hornsey, M. J. (2011). Memory for intergroup apologies and its relationship with forgiveness. *European Journal of Social Psychology*, 41, 96–106. <https://doi.org/10.1002/ejsp.741>
- Philpot, C. R. ve Hornsey, M. J. (2008). What happens when groups say sorry: The effect of intergroup apologies on their recipients. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34(4), 474-487. <https://doi.org/10.1177/0146167207311283>
- Philpot, C., Balvin, N., Mellor, D. ve Bretherton, D. (2013). Making meaning from collective apologies: Australia's apology to its indigenous peoples. *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 19(1), 34. <https://doi.org/10.1037/a0031267>
- Pitt-Rivers, J. (1966). Honour and social status. J.G. Peristiany (Ed.), *Honour and Shame: The values of Mediterranean society* içinde (19-77). Weidenfeld & Nicolson.
- Pitt-Rivers, J. A. ve Peristiany, J. G. (1992). *Honor and grace in Anthropology* (1. Baskı). Cambridge University Press.
- Rodriguez Mosquera, P. M. (2013). In the name of honor: On virtue, reputation and violence. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 271-278. <https://doi.org/10.1177/1368430212472590>
- Rodriguez Mosquera, P. M. (2016). On the Importance of Family, Morality, Masculine, and Feminine Honor for Theory and Research. *Social and Personality Psychology Compass*, 10, 431– 442. doi: 10.1111/spc3.12262.
- Rodriguez Mosquera, P. M. (1999). *Honor and Emotion: the cultural shaping of pride, shame and anger* (1. Baskı). Belle van Zuylen Instituut.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Fischer, A. H. ve Manstead, A. S. R. (2004). Inside the heart of emotion. On culture and relational concerns. L. Z. Tiedens ve C. W. Leach (Ed.), *The Social Life of Emotions*. içinde (292–313). Cambridge University Press.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Fischer, A., Manstead, A. ve Zaalberg, R. (2008). Attack, disapproval, or withdrawal? The role of honour in anger and shame responses to being insulted. *Cognition & Emotion*, 22, 1471–1498. <https://doi.org/10.1080/02699930701822272>
- Rodriguez Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R. ve Fischer, A. H. (2000). The role of honor related values in the elicitation, experience and communication of pride, shame and anger: Spain and the Netherlands compared. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 26, 833-844. <https://doi.org/10.1177/0146167200269008>
- Rodriguez Mosquera, P. M., Liskow, M. ve DiBona, K. (2012). Honor and Emotion. *In-mind*, 13, 1–5.
- Rodriguez Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R. ve Fischer, A. H. (2002a). The role of honor concerns in emotional reactions to offenses. *Cognition and Emotion*, 16, 143–163. doi:10.1080/02699930143000167
- Rodriguez Mosquera, P. M., Manstead, A. S. R. ve Fischer, A. H. (2002b). Honor in the Mediterranean and Northern Europe. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 33, 16–36. doi: 10.1177/0022022102033001002
- Rodriguez Mosquera, P. M., Tan, L. ve Saleem, F. (2014). Shared burdens, personal costs. On the emotional and social consequences of family honor. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 45, 400–416. doi: 10.1177/0022022113511299.

- Schumann, K. (2014). An affirmed self and a better apology: The effect of self-affirmation on transgressors' responses to victims. *Journal of Experimental Social Psychology*, 54, 89–96. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2014.04.013>
- Schumann, K. (2018). The psychology of offering an apology: Understanding the barriers to apologizing and how to overcome them. *Current Directions in Psychological Science*, 27(2), 74–78. <https://doi.org/10.1177/0963721417741709>
- Scobie, E. D. ve Scobie, G. E. W. (1998). Damaging events: The perceived need for forgiveness. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 28(4), 373–402. <https://doi.org/10.1111/1468-5914.00081>
- Shafa, S., Harinck, F. ve Ellemers, N. (2017). Sorry seems to be the hardest word: Cultural differences in apologizing effectively. *Journal of Applied Social Psychology*, 47(10), 553–567. <https://doi.org/10.1111/jasp.12460>
- Shaughnessy, J. J., Zechmeister, E. B. ve Zechmeister, J. S. (2021). *Psikolojide araştırma yöntemleri*. (İ. Göz, Çev.). Nobel Akademik Yayıncılık (Orijinal eserin basım tarihi 2015, 10. Baskı).
- Shnabel, N., Halabi, S. ve SimanTov-Nachlieli, I. (2015). Group apology under unstable status relations: Perceptions of insincerity hinder reconciliation and forgiveness. *Group Processes and Intergroup Relations*, 18, 716–725. doi: 10.1177/1368430214546069
- Singelis, T. M., Triandis, H. C., Bhawuk, D. P. ve Gelfand, M. J. (1995). Horizontal and vertical dimensions of individualism and collectivism: A theoretical and measurement refinement. *Cross-Cultural Research*, 29(3), 240–275. <https://doi.org/10.1177/106939719502900302>
- Smith, A. (1976). *The theory of moral sentiments*: The Glasgow edition of the works and correspondence of Adam Smith.
- Stewart, C. (1994). Honour and sanctity: Two levels of ideology in Greece. *Social Anthropology/Anthropologie Sociale*, 2(3), 205–228. DOI: <https://doi.org/10.1111/j.1469-8676.1994.tb00278.x>
- Squires, E. C. (2009). *Timing is everything: The time at which an apology is given affects willingness to forgive*. [Yayımlanmamış doktora tezi]. Carleton University.
- Swart, H. ve Hewstone, M. (2012). Forgiveness, intergroup. D. J. Christie (Ed.), *The Encyclopedia of Peace Psychology* içinde (1–5). Wiley.
- T24 Bağımsız İnternet Gazetesi. (2019, 10 Haziran). İzlanda Futbol Federasyonu'ndan A Milli Takım'ın havalimanında saatlerce bekletilmesi ile ilgili açıklama: Çok garip. <https://t24.com.tr/haber/izlanda-futbol-federasyonu-ndan-a-milli-takim-in-havalimaninda-saatlerce-bekletilmesi-ile-ilgili-aciklama-cok-garip,825096> adresinden 12 Mart 2022 tarihinde alınmıştır.
- Tam, T., Hewstone, M., Kenworthy, J. B., Cairns, E., Marinetti, C., Geddes, L. ve Parkinson, B. (2008). Postconflict reconciliation: Intergroup forgiveness and implicit biases in Northern Ireland. *Journal of Social Issues*, 64, 303–320. <https://doi.org/10.1111/j.1540-4560.2008.00563.x>
- Tavuchis, N. (1991). *Mea Culpa: A Sociology of Apology and Reconciliation* (1. Baskı). Stanford University Press.
- The Free Dictionary. (b.t.). Apology. <http://www.thefreedictionary.com/apology> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Thoresen, C. E., Harris, A. H. S. ve Luskin, F. (2000). Forgiveness and health: An unanswered question. M. E. McCullough, K. I. Pargament ve C. E. Thoresen (Ed.), *Forgiveness: Theory, Research, and Practice* içinde (254–280). The Guilford Press.

- Triandis, H. C. (1995). *Individualism and collectivism* (1. Baskı). Westview Press.
- Triandis, H. C., Bontempo, R., Villareal, M. J., Asai, M. ve Lucca, N. (1988). Individualism and Collectivism: Cross-Cultural Perspectives on Self-Ingroup Relationships. *Journal of personality and Social Psychology*, 54, 323-338. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.54.2.323>
- Triandis, H. C. ve Gelfand, M. J. (1998). Converging measurement of horizontal and vertical individualism and collectivism. *Journal of personality and Social Psychology*, 74(1), 118-128. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.74.1.118>
- Triandis, H. C., McCusker, C. ve Hui, C. H. (1990). Multimethod probes of individualism and collectivism. *Journal of personality and social psychology*, 59(5), 1006-1020. <https://doi.org/10.1037/0022-3514.59.5.1006>
- Trompenaars, F. ve Hampden-Turner, C. (1998). *Riding The Waves of Culture* (2.Baskı). London: Nicholas Brealey Publishing Limited.
- Türk Dil Kurumu. (b.t.). Affetmek. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (b.t.). Haysiyet. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (b.t.). Özür. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Türk Dil Kurumu. (b.t.). Özür dilemek. <https://sozluk.tdk.gov.tr/> adresinden 4 Mart 2023 tarihinde alınmıştır.
- Uskul, A. K., Oyserman, D. ve Schwarz, N. (2010). Cultural emphasis on honor, modesty, or self-enhancement: Implications for the survey-response process. J. A. Harkness, M. Braun, B. Edwards, T. P. Johnson, L. Lyberg, P. P. Mohler, B.-E. Pennell ve T. W. Smith (Ed.). *Survey methods in multinational, multiregional, and multicultural contexts* içinde (191–201). John Wiley & Sons.
- Uskul, A. K., Cross, S. E., Sunbay, Z., Gercek-Swing, B. ve Ataca, B. (2012). Honor bound: The cultural construction of honor in Turkey and the Northern United States. *Journal of Cross Cultural Psychology*, 43, 1131-1151. <https://doi.org/10.1177/0022022111422258>
- Uskul, A. K. ve Cross, S. E. (2019) The social and cultural psychology of honour: What have we learned from researching honour in Turkey? *European Review of Social Psychology*, 30(1), 39-73, DOI: 10.1080/10463283.2018.1542903
- Vandello, J. A. ve Cohen, D. (2003). Male honor and female fidelity: Implicit cultural scripts that perpetuate domestic violence. *Journal of Personality and Social Psychology*, 84, 997–1010. doi:10.1037/0022- 3514.84.5.997
- Van Eck, C. (2003). *Purified by blood: Honour killings amongst Turks in the Netherlands* (1. Baskı). Amsterdam University Press.
- Van Osch, Y., Breugelmans, S. M., Zeelenberg, M. ve Bölük, P. (2013). A different kind of honor culture: Family honor and aggression in Turks. *Group Processes & Intergroup Relations*, 16(3), 334–344. <https://doi.org/10.1177/1368430212467475>
- Van Tongeren, D. R., Burnette, J. L., O’Boyle, E., Worthington Jr, E. L. ve Forsyth, D. R. (2014). A meta analysis of intergroup forgiveness. *The Journal of Positive Psychology*, 9(1), 81-95. <https://doi.org/10.1080/17439760.2013.844268>
- Villadsen, L. S. (2012). Beyond the Spectacle of Apologia: Reading Official Apologies as Proto-Deliberative Rhetoric and Instantiations of Rhetorical Citizenship. *Quarterly Journal of Speech*, 98(2), 230-247, DOI: 10.1080/00335630.2012.663501

- Wade, N. G. ve Worthington, E. L. (2003). Overcoming interpersonal offenses: Is forgiveness the only way to deal with unforgiveness? *Journal of Counseling and Development*, 81, 343–353. <https://doi.org/10.1002/j.1556-6678.2003.tb00261.x>
- Wenzel, M., Anvari, F., de Vel-Palumbo, M. ve Bury, S. M. (2017a). Collective apology, hope, and forgiveness. *Journal of Experimental Social Psychology*, 72, 75-87. <https://doi.org/10.1016/j.jesp.2017.05.003>
- Wenzel, M., Okimoto, T. G., Hornsey, M. J., Lawrence-Wood, E. ve Coughlin, A. M. (2017b). The mandate of the collective: Apology representativeness determines perceived sincerity and forgiveness in intergroup contexts. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 43(6), 758-771. <https://doi.org/10.1177/0146167217697093>
- Wohl, M. J. A. ve Branscombe, N. R. (2005). Forgiveness and collective guilt assignment to historical perpetrator groups depend on level of social category inclusiveness. *Journal of Personality and Social Psychology*, 88, 288–303. <http://dx.doi.org/10.1037/0022-3514.88.2.288>
- Wohl, M. J. A., Hornsey, M. J. ve Bennett, S. H. (2012). Why group apologies succeed and fail: Intergroup forgiveness and the role of primary and secondary emotions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 102, 306-322. doi:10.1037/a0024838
- Wohl, M. J. A. ve Squires, E. C. (2010). *Timing is everything: The time at which an apology is given affects willingness to forgive*. Unpublished raw data.
- Wohl, M. J., Cohen-Chen, S., Halperin, E., Caouette, J., Hayes, N. ve Hornsey, M. J. (2015). Belief in the malleability of groups strengthens the tenuous link between a collective apology and intergroup forgiveness. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 41(5), 714-725. <https://doi.org/10.1177/0146167215576721>
- Wohl, M.J., Hornsey, M.J. ve Philpot, C.R. (2011). A critical review of official public apologies: Aims, pitfalls, and a staircase model of effectiveness. *Social Issues and Policy Review*, 5, 70-100. <https://doi.org/10.1111/j.1751-2409.2011.01026.x>
- Wohl, M. J. A., Matheson, K., Branscombe, N. R. ve Anisman, H. (2013). Victim and Perpetrator Groups' Responses to the Canadian Government's Apology for the Head Tax on Chinese Immigrants and the Moderating Influence of Collective Guilt. *Political Psychology*, 34(5), 713-729. <https://doi.org/10.1111/pops.12017>

EKLER

EK 1. Demografik Bilgi Formu

1) Cinsiyetiniz: Erkek ☐ Kadın ☐

2) Yaşınız:

3) Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olup olmadığınız:

T. C. vatandaşıyım. ☐ T.C. vatandaşı değilim. ☐

4) Sınıfınız: Hazırlık ☐ 1. Sınıf ☐ 2. Sınıf ☐ 3. Sınıf ☐ 4. Sınıf ☐

5) Bölümünüz: Psikoloji ☐ Mütercim-Tercümanlık ☐ Mimarlık ☐ İşletme ☐

Uluslararası İlişkiler ☐ Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ☐

Mühendislik ☐ (Lütfen bölümünüzü belirtiniz)..... Diğer ☐.....

6) Ailenizin (genel olarak) Gelir Durumu (1: En Alt – 6: En Üst):

1) En Alt ☐ 2) Alt ☐ 3) Ortanın Altı ☐ 4) Ortanın Üstü ☐ 5) Üst ☐ 6) En Üst ☐

7) Anadiliniz: Türkçe ☐ Kürtçe ☐ Arapça ☐ Zazaca ☐ Diğer ☐

8) Yaşamınızın çoğunluğunun geçtiği bölge: Marmara ☐ İç Anadolu ☐ Akdeniz ☐
Ege ☐ Karadeniz ☐ Doğu Anadolu ☐ Güneydoğu Anadolu ☐

EK 2. Haysiyet Kültürü Ölçeği

Aşağıda bazı ifadeler göreceksiniz. Verilen ölçeği kullanarak, lütfen her bir ifadenin sizin için ne kadar önemli olduğunu ölçekteki sayılardan uygun olanı seçerek belirtiniz. Soruların herhangi bir doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Sizden istenen kendi düşüncenize en uygun yanıtı vermenizdir.						
1: Hiç önemli değil 2: Çok az önemli 3: Az önemli 4: Biraz önemli 5: Çok önemli 6: Çok fazla önemli	(1) Hiç önemli değil	(2) Çok az önemli	(3) Az önemli	(4) Biraz önemli	(5) Çok önemli	(6) Çok fazla önemli
1. Başkalarının beni, saygıyı hak eden biri olarak görmesi						
2. Başkalarının beni, kendisine saygısızlık yapılmayacak biri olarak görmesi						
3. Ailemin toplum içindeki imajı						
4. Davranışlarımın, ailemin toplum içindeki imajını olumsuz etkilememesine dikkat etmek						
5. Ailemi eleştirilere karşı savunmak						

EK 3. Affetme Ölçüm Aracı

Yukarıda okuduğunuz haber metninden yola çıkarak aşağıdaki ifadelere kişisel olarak ne kadar katılıp-katılmadığınızı belirtiniz. Soruların herhangi bir doğru ya da yanlış cevabı yoktur. Sizden istenen kendi düşüncenize en uygun yanıtı vermenizdir. 1: Kesinlikle katılmıyorum 2: Katılmıyorum 3: Kısmen katılmıyorum 4: Kısmen katılıyorum 5: Katılıyorum 6: Kesinlikle katılıyorum	(1) Kesinlikle katılmıyorum	(2) Katılmıyorum	(3) Kısmen katılmıyorum	(4) Kısmen katılıyorum	(5) Katılıyorum	(6) Kesinlikle katılıyorum
1. İzlanda'ya güvenemeyiz.						
2. İzlanda'yla ilişkilerimizi azaltmalıyız.						
3. İzlandalı yetkilileri yaptıklarından dolayı affediyorum.						
4. İzlanda'nın yaptığı bu davranışın unutulmaması önemlidir.						
5. Benim için İzlanda'yı affedebilmek mümkündür.						

EK 4. Manipölasyon Senaryoları

EK 4.1. Özür Talebinin Reddedildiğı Manipölasyon Senaryosu

Aşağıda, 2021 yılında Türkiye ve İzlanda arasında yaşanan anlaşmazlığa dair Akşam Gazetesinde yayımlanan bir haber metni yer almaktadır.

Lütfen bu haberi dikkatlice okuyunuz ve sonraki sayfalarda bu konuyla ilgili düşüncelerinizi soran soruları dikkatlice yanıtlayınız.

Türkiye-İzlanda maçında yaşananlar

■ 2021 Avrupa Şampiyonası Elemeleri maçları kapsamında İzlanda'ya giden Türkiye Milli Takımı beklenmedik bir olayla karşılaştı. Maçtan iki

gün önce Konya'dan özel uçakla yola çıkan milli takım İzlanda'ya gece saatlerinde indi. Milli takımın tüm belgeleri eksiksiz olmasına rağmen, ülkeye girişleri sırasında oyuncular havaalanında gereksiz yere 4 saat bekletilerek detaylı şekilde arandı. Programlarındaki aksamadan ötürü, milli takım yeterince dinlenemedi ve o günkü öğle antrenmanı iptal edildi. Türkiye Milli Takımı İzlanda'ya 2-1 yenilerek gruptaki ilk mağlubiyetini aldı ve liderliği Fransa'ya kaptırdı. Maç sonrası, Türk yetkililer havaalanında yaşanan olayla ilgili hayal kırıklıklarını belirterek İzlanda makamlarından özür dilemesi talebinde bulundu. Türkiye'nin özür talebinin ardından, İzlandalı yetkililer kesinlikle özür dilemeyecekleri yönünde bir açıklama yaptı.

EK 4.2. Özür Talebinin Yanıtsız Kaldığı Manipölasyon Senaryosu

Aşağıda, 2021 yılında Türkiye ve İzlanda arasında yaşanan anlaşmazlığa dair Akşam Gazetesinde yayımlanan bir haber metni yer almaktadır.

Lütfen bu haberi dikkatlice okuyunuz ve sonraki sayfalarda bu konuyla ilgili düşüncelerinizi soran soruları dikkatlice yanıtlayınız.

Türkiye-İzlanda maçında yaşananlar

■ 2021 Avrupa Şampiyonası Elemeleri maçları kapsamında İzlanda'ya giden Türkiye Milli Takımı beklenmedik bir olayla karşılaştı. Maçtan iki

gün önce Konya'dan özel uçakla yola çıkan milli takım İzlanda'ya gece saatlerinde indi. Milli takımın tüm belgeleri eksiksiz olmasına rağmen, ülkeye girişleri sırasında oyuncular havaalanında gereksiz yere 4 saat bekletilerek detaylı şekilde arandı. Programlarındaki aksamadan ötürü, milli takım yeterince dinlenemedi ve o günkü öğle antrenmanı iptal edildi. Türkiye Milli Takımı İzlanda'ya 2-1 yenilerek gruptaki ilk mağlubiyetini aldı ve liderliği Fransa'ya kaptırdı. Maç sonrası, Türk yetkililer havaalanında yaşanan olayla ilgili hayal kırıklıklarını belirterek İzlanda makamlarından özür dilemesi talebinde bulundu. Türkiye'nin özür talebinin ardından, İzlanda bu konuyla ilgili hiçbir açıklama yapmadı.

EK 4.3. Yalın Bir Kolektif Özrün Dilendiği Manip lasyon Senaryosu

Aşağıda, 2021 yılında Türkiye ve İzlanda arasında yaşanan anlaşmazlığa dair Akşam Gazetesinde yayımlanan bir haber metni yer almaktadır.

Lütfen bu haberi dikkatlice okuyunuz ve sonraki sayfalarda bu konuyla ilgili düşüncelerinizi soran soruları dikkatlice yanıtlayınız.

Türkiye-İzlanda maçında yaşananlar

■ 2021 Avrupa Şampiyonası Elemeleri maçları kapsamında İzlanda'ya giden Türkiye Milli Takımı beklenmedik bir olayla karşılaştı. Maçtan iki gün önce Konya'dan

Özel uçakla yola çıkan milli takım İzlanda'ya gece saatlerinde indi. Milli takımın tüm belgeleri eksiksiz olmasına rağmen, ülkeye girişleri sırasında oyuncular havaalanında gereksiz yere 4 saat bekletilerek detaylı şekilde arandı. Programlarındaki aksamadan ötürü, milli takım yeterince dinlenemedi ve o günkü öğle antrenmanı iptal edildi. Türkiye Milli Takımı İzlanda'ya 2-1 yenilerek gruptaki ilk mağlubiyetini aldı ve liderliği Fransa'ya kaptırdı. Ma sonrası, Türk yetkililer havaalanında yaşanan olayla ilgili hayal kırıklıklarını belirterek İzlanda makamlarından özür dilemesi talebinde bulundu. Türkiye'nin özür talebinin ardından, İzlandalı yetkililer Türkiye Milli Takımı'nın havaalanında uzun süre gereksiz yere bekletilmesinden ötürü Türkiye Milli Takımı'ndan özür dilediklerini açıkladı.

EK 4.4. Kapsamlı Bir Kolektif Özrün Dilendiği Manip lasyon Senaryosu

Aşağıda, 2021 yılında Türkiye ve İzlanda arasında yaşanan anlaşmazlığa dair Akşam Gazetesinde yayımlanan bir haber metni yer almaktadır.

Lütfen bu haberi dikkatlice okuyunuz ve sonraki sayfalarda bu konuyla ilgili düşüncelerinizi soran soruları dikkatlice yanıtlayınız.

Türkiye-İzlanda maçında yaşananlar

■ 2021 Avrupa Şampiyonası Elemeleri maçları kapsamında İzlanda'ya giden Türkiye Milli Takımı beklenmedik bir olayla karşılaştı. Maçtan iki

gün önce Konya'dan özel uçakla yola çıkan milli takım İzlanda'ya gece saatlerinde indi. Milli takımın tüm belgeleri eksiksiz olmasına rağmen, ülkeye girişleri sırasında oyuncular havaalanında gereksiz yere 4 saat bekletilerek detaylı şekilde arandı. Programlarındaki aksamadan ötürü, milli takım yeterince dinlenemedi ve o günkü öğle antrenmanı iptal edildi. Türkiye Milli Takımı İzlanda'ya 2-1 yenilerek gruptaki ilk mağlubiyetini aldı ve liderliği Fransa'ya kaptırdı. Ma sonrası, Türk yetkililer havaalanında yaşanan olayla ilgili hayal kırıklıklarını belirterek İzlanda makamlarından özür dilemesi talebinde bulundu. Türkiye'nin özür talebinin ardından, İzlanda Futbol Federasyonu Başkanı Magnus Bergsson basın toplantısı düzenleyerek "İzlanda'ya gelen Türkiye Milli Takımı havaalanında gereksiz yere saatlerce bekletilerek detaylı bir aramaya maruz bırakılmıştır. Federasyon olarak bu durumun sorumluluğunu taşıyoruz ve yaşatılan olumsuz muamele için  zg n z. Bir daha ülkemize geldiklerinde benzeri bir durumun yaşanmayacağına dair söz veriyoruz. İzlanda Futbol Federasyonu adına bu üzücü olaydan ötürü Türkiye'den içtenlikle özür dileriz." açıklamalarında bulundu.

EK 5. Manipölasyon Sonrası Kontrol Sorusu

Az önce okuduğunuz olayda, İzlanda'nın Türkiye'nin özür talebine yönelik yanıtı neydi?

- ☐ İzlanda bu konuyla ilgili hiçbir açıklama yapmadı.
- ☐ İzlanda özür dilemeyi reddetti.
- ☐ İzlanda özür diledi.
- ☐ İzlandalı yetkililer basın açıklaması yaparak özür diledi.

EK 6. Gönüllü Katılımcı Bilgilendirme Formu

Değerli katılımcı,

Sizi Abant İzzet Baysal Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji Bölümü Yüksek Lisans Tezi olarak Dr. Öğr. Üyesi Veysel Mehmet Elgin danışmanlığında Arş. Gör. Rana Alan tarafından yürütülen “Kolektif Özür Çalışması” başlıklı araştırmaya davet ediyoruz. Katılıp katılmamaya karar vermeden önce araştırmanın neden ve nasıl yapılacağını anlamanız çok önemlidir. Açık olmayan bir bölüm varsa ya da daha ayrıntılı bilgiye ihtiyaç duyuyorsanız lütfen bizimle iletişime geçin. Çalışma kapsamında sırasıyla; genel bilgilerinizi, toplumdaki genel tutumunuzu ölçmeyi amaçlayan materyallerle ve ardından bir haber metniyle, akabinde bu haber metninden sonraki tutumlarınızı ifade etmenizin isteneceği sorularla karşılaşacaksınız. Çalışma yaklaşık 15 dakika sürmektedir. Çalışmaya katılım tamamen gönüllülük esasına dayanmaktadır ve katılmayı reddetmeniz veya katıldıktan sonra yarıda bırakmanız herhangi bir cezaya ya da elde edilecek herhangi bir yararın kaybedilmesine yol açmayacaktır. Elde edilen veriler yalnızca bu araştırma kapsamında kullanılacaktır. Araştırma süresince tüm bilgiler ve kişisel detaylar anonim şekilde toplanacak ve verilere araştırmacılar dışında herhangi bir üçüncü kişi ulaşamayacaktır. Veriler kullanıldıktan sonra arşivlenecektir. Soruları içtenlikle -sizin için en uygun yanıtı vererek- yanıtlamanız doğrudan bu araştırmanın ve bilimin yararına olacaktır. Araştırmaya katılmanın size doğrudan dönecek bir faydası bulunmamakla beraber, araştırma sonuçlarımızın gelecekte bilime ve topluma faydalarının olacağı umulmaktadır. Anket formunun doldurulduktan sonra araştırmacıya teslim edilmesi araştırma amacı için bu bilgilerin kullanılmasına onam verildiği anlamına gelmektedir. Daha ayrıntılı bilgi almak isterseniz, ek sorularınız olursa ya da çalışmanın sonucunda ortaya çıkacak yayına ulaşmak isterseniz Rana Alan ile den irtibata geçebilirsiniz. Araştırmaya katılımınızla ilgili herhangi bir şikâyetiniz olursa etik kurul başkanı sayın Prof. Dr. Hamit Coşkun’ ebilirsiniz. Her türlü şikâyetiniz gizlilikle değerlendirilecek, araştırılacak ve sonuç hakkında tarafınıza bilgi verilecektir.

Araştırmamıza katıldığınız için şimdiden çok teşekkür ederiz!

ONAM FORMU		
Araştırmanın Adı: Kolektif Özür Çalışması		
	Evet	Hayır
Bilgilendirme Formunu okudunuz mu?	☐	☐
Araştırma projesi size sözlü olarak da anlatıldı mı?	☐	☐
Size araştırmayla ilgili soru sorma, tartışma fırsatı tanındı mı?	☐	☐
Sorduğunuz tüm sorulara tatmin edici yanıtlar alabildiniz mi?	☐	☐
Araştırma hakkında yeterli bilgi aldınız mı?	☐	☐
Herhangi bir zamanda herhangi bir nedenle ya da neden göstermeksizin araştırmadan çekilme hakkına sahip olduğunuzu anladınız mı?	☐	☐
Araştırma sonuçlarının uygun bir yolla yayınlanacağına katılıyor musunuz?	☐	☐
Yukarıdaki soruların yanıtları size kim tarafından açıklandı? <i>Lütfen ismini yazınız....</i>		

Tarih: